

Rodina a její vliv na vývoj osobnosti jedince

Bc. Magdaléna Hulová

Diplomová práce
2016

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

akademický rok: 2015/2016

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Magdaléna Hulová**
Osobní číslo: **H140237**
Studijní program: **N7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**
Forma studia: **kombinovaná**

Téma práce: **Rodina a její vliv na vývoj osobnosti jedince**

Zásady pro vypracování:

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.

Vymezení pojmů a teoretických východisek z oblasti rodinné výchovy, výchovných stylů a osobnosti dítěte.

Příprava metodiky výzkumné části.

Realizace kvalitativního výzkumu formou rozhovorů.

Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.

Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

FALICOV, Celia Jaes (ed.). Family transition: continuity and change over the life cycle. New York: Guilford Press, 1988. ISBN 08-986-2484-3.

KNAPÍK, Jiří a kol. Děti, mládež a socialismus v Československu v 50. a 60. letech. Opava: Slezská Univerzita, 2014. ISBN 978-80-7510-057-3.

KRAUS, Blahoslav. Základy sociální pedagogiky. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0643-9.

LEMAN, Kevin. Sourozenecké konstelace. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-152-5.

MINUCHIN, Salvador. Rodina a rodinná terapie. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0371-1.

Vedoucí diplomové práce:

doc. PhDr. Mgr. Jaroslav Balvín, CSc.

Ústav pedagogických věd

Datum zadání diplomové práce:

1. prosince 2015

Termín odevzdání diplomové práce:

15. dubna 2016

Ve Zlíně dne 1. prosince 2015

doc. Ing. Anežka Lengálová, Ph.D.
děkanka

Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- o odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- o beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- o na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- o podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- o podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- o pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- o elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné;
- o na diplomové práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně 5. 9. 2016

.....

¹⁾ zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydávalečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledků obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlášení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, ušije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.

3). Odpirá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užití či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jim dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídí k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Diplomová práce se zaměřuje na rodinu a její vliv na vývoj osobnosti jedince. Praktická část práce řeší, jak rodina pod vlivem sourozeneckých konstelací ovlivnila osobnost jedince. V řešení využívá kvalitativní přístup, metodu polostrukturovaných rozhovorů. Provedeným výzkumem bylo zjištěno, že přístup rodičů k výchově dětí je značně ovlivněn tím, v jakém pořadí se děti narodily. Na základě zjištěných údajů je možno považovat pořadí narození za významný aspekt, který v primární rodině působí na formování osobnosti dítěte.

Klíčová slova:

rodina, výchova, osobnost, sourozenecké konstelace, rodinné konstelace

ABSTRACT

The thesis deals with the family and its influence on a development of the individual. The practical part deals with the family and its influence on a personality of the individual with regards to the siblings constellations. It uses a qualitative approach and the method of semi-structured interview. During the research it has been found that a parents' approach to raising children is considerably influenced by the birth order. With regards to the achieved inquiry it is possible to consider the birth order as an influential aspect having an effect on forming child's personality in a primary family.

Keywords:

family, education, personality, siblings constellations, family constellations

Poděkování

Zde bych chtěla poděkovat především doc. PhDr. Mgr. Jaroslavovi Balvínovi, CSc. za jeho ochotu vést tuto práci, za vždy vstřícný a laskavý přístup, a také za jeho podnětné připomínky, které byly vždy k věci.

Dále děkuji respondentům za jejich otevřenost a upřímnost, kterou prokazovali při realizaci výzkumného šetření.

Prohlašuji, že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD	10
I TEORETICKÁ ČÁST	12
1 TEORETICKÁ VÝCHODISKA	13
1.1 O LITERATUŘE DOMÁCÍ, ZAHRANIČNÍ A CIZOJAZYČNÉ	13
1.2 VZTAH RODINNÉ VÝCHOVY K SOCIÁLNÍ PEDAGOGICE	16
1.3 VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ	17
2 RODINA A OSOBNOST	20
2.1 RODINA A JEJÍ CHARAKTERISTIKA, FUNKCE A TYPOLOGIE RODIN	20
2.2 VÝCHOVA V RODINĚ A ASPEKTY OVLIVŇUJÍCÍ OSOBNOST JEDINCE	25
2.3 RODINA A JEJÍ VÝCHOVNÉ FUNKCE V HISTORII A SOUČASNOSTI	30
3 VÝCHOVNÉ STYLY A VZTAHY V RODINĚ	33
3.1 VÝCHOVNÉ STYLY V RODINĚ.....	33
3.2 RODINNÉ VZTAHY	35
3.3 SOUROZENECKÉ A RODINNÉ KONSTELACE.....	39
II PRAKTICKÁ ČÁST	48
4 METODOLOGIE	49
4.1 CHARAKTERISTIKA ZVOLENÉ VÝZKUMNÉ METODY	49
4.2 CÍL VÝZKUMU, VÝZKUMNÉ OTÁZKY, VÝZKUMNÝ VZOREK.....	49
4.3 POSTUP PŘI SBĚRU DAT.....	54
5 ZPRACOVÁNÍ DAT A PREZENTACE VÝSLEDKŮ VÝZKUMÉHO ŠETŘENÍ	56
5.1 ANALÝZA ZÍSKANÝCH DAT.....	56
5.1.1 Vytvoření kódů a kategorií.....	56
5.1.2 Typy sourozenecké konstelace, klima v původní rodině	57
5.1.3 Sourozenecké konstelace a volba výchovného stylu vůči vlastním dětem	62
5.1.4 Sourozenecké konstelace a osobnost jedince	66
5.1.5 Sourozenecké konstelace a vztah k sourozencům.....	72
5.2 INTERPRETACE ZÍSKANÝCH DAT.....	75
5.2.1 Poznání sourozeneckých konstelací a rodinného klima	75
5.2.2 Interpretace DVO1	76
5.2.3 Interpretace DVO2	77
5.2.4 Interpretace DVO3	78
5.2.5 Interpretace HVO	79
5.3 DISKUZE.....	80
6 DOPORUČENÍ PRO PRAXI	83
ZÁVĚR	85
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	87
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	91
SEZNAM OBRÁZKŮ	92
SEZNAM TABULEK	93

SEZNAM PŘÍLOH.....	94
---------------------------	-----------

ÚVOD

„Rodina je pro člověka sice zázemím a útočištěm, ale je to také aréna, v níž bojující gladiátoři možná utrpí mnohem bolestivější a nezhojitelnější rány, než jsou ty, které jim uštědří okolní svět.“ (Murphy, in Lovasová, 2006, s. 11)

Rodina je místem, v němž se nezřídka rozhoduje o budoucím životním směřování člověka, který se v ní narodí. Z tohoto pohledu můžeme rodinu chápat jako důležité místo, kde vše začíná.

Rodina dává člověku základ pro fungování ve společnosti - učí jej tomu, jak se chovat, jak jednat v kontaktu s druhými lidmi, jak zvládat složité životní situace. A nejen to – rodina působí na osobnost člověka celkově, a jejímu působení se nelze vyhnout.

Rodina prostřednictvím jednotlivých členů, zpravidla rodičů, předkládá dítěti jakýsi vzor; ukazuje cestu. Dospělý člověk si poté s sebou do dalšího života bere vzorce chování a návyky ze své primární rodiny. Ty se však ne vždy ukážou jako efektivní a dotyčnému i jeho okolí mohou působit v životě nesnáze.

S lidmi negativně poznamenanými působením své primární rodiny v rámci sociální pedagogiky pracujeme také. Je proto důležité se rodinou, tou institucí, která má zásadní vliv na výslednou podobu osobnosti člověka, zabývat. A také proto, že člověk si rodinu, do níž se narodí a která do něj prostřednictvím výchovy vtiskuje to „dobré či nedobré“, nevybírá. Vědomí tohoto posiluje naše přesvědčení, že je nutné se danou problematikou zabírat. V neposlední řadě téma rodiny a jejího vlivu pokládáme, zvláště v dnešní době, za aktuální.

V teoretické části diplomové práce pojednáváme o rodině a o tom, co má v rámci ní vliv na přístup rodičů k výchově a tím i na osobnost vychovávaného. Cílem je také poukázat na to, že tím, co jedince prostřednictvím výchovy rodičů významně formuje, jsou sourozenecké konstelace. Jakkoliv si však myslíme, že je problematika sourozeneckých konstelací důležitá, nelze se též vyhnout konstelacím rodinným, které ty předchozí doplňují, a dělají tak celou problematiku úplnou. Myslíme si, že zejména aspekt pořadí narození může být tím, co diplomovou práci obohatí a zvolenému tématu dodá širší rozměr.

V praktické části diplomové práce jsme si dali za cíl zjistit a popsat „Jak rodina pod vlivem sourozeneckých konstelací ovlivnila osobnost jedince?“, a to ve vztahu ke třem aspektům, které jsme vytyčili v dílčích výzkumných otázkách. Realizovaný výzkum je

kvalitativní, zvolili jsme metodu polostrukturovaných rozhovorů. Důvodem, proč zkoumat právě tuto problematiku, bylo poznání, že pořadí, v kterém se rodíme, je vlivem sice významným ale často zanedbávaným či opomíjeným. A vycházíme přitom z praxe - známe mnoho případů, kdy pořadí narození ovlivnilo to, jak rodiče v rámci výchovy k dítěti přistupovali, což v důsledku znamenalo nejen dotyčné osoby, ale i vztahy v rodině. O tom nás konečně utvrdili i někteří naši respondenti.

Doufáme, že tato diplomová práce bude pro sociální pedagogiku v rámci zvoleného tématu alespoň malým přínosem.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 TEORETICKÁ VÝCHODISKA

Úvodní kapitola diplomové práce se zabývá teoretickými východisky. V první podkapitole s názvem O literatuře domácí, zahraniční a cizojazyčné předkládá výběr z literatury domácí, zahraniční i cizojazyčné, z níž při tvorbě práce vycházíme.

Druhá podkapitola nazvaná Vztah rodinné výchovy k sociální pedagogice, formou úvahy pojednává o tom, jaký vztah má rodinná výchova k sociální pedagogice.

Třetí podkapitola nesoucí název Vymezení základních pojmů, uvádí klíčové pojmy, které souvisí s tématem diplomové práce.

1.1 O literatuře domácí, zahraniční a cizojazyčné

V této podkapitole uvádíme pouze vybranou literaturu. Veškeré použité knižní zdroje uvedené v této práci jsou charakterizovány v příloze P I: Rešerše použité literatury.

Literatura domácí

Domácí literatura je v porovnání s literaturou zahraniční a cizojazyčnou v této práci zastoupena v největším počtu. Čerpáme z 20 knižních zdrojů. Zde předkládáme pět publikací, které jsou pro zvolené téma klíčové a z nichž jsme v různé míře čerpali.

První knižní zdroj, z něhož vycházíme, je kniha s názvem **Základy sociální pedagogiky** autora **Blahoslava Krause** z roku 2014 (Kraus, 2014). Profesor Kraus je významným představitelem české sociální pedagogiky, působící na tuzemských a v minulosti i na zahraničních univerzitách. V České republice přednáší na pedagogické fakultě Univerzity Hradec Králové a také na Univerzitě Tomáše Bati ve Zlíně. Jeho publikaci v této práci pokládáme za stěžejní zdroj; pojednává o sociální pedagogice jako o vědní disciplíně, a také o vztahu prostředí a výchovy. Jedním z přirozených prostředí je prostředí rodiny. Kraus ve své knize rodinu popisuje, uvádí její typy, funkce, znaky současné české rodiny, atd.

Tato kniha zpracovává základy sociální pedagogiky jasně a přehledně, a v neposlední řadě nabízí srovnání problematiky z pohledu různých autorů.

Dalším zdrojem je kniha s názvem **Manželství a rodina** docenta **Ivo Plaňavy** (Plaňava, 2000), působícího na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. Jeho publikace nese podnázev Struktura, dynamika, komunikace. V této práci čerpáme především z druhé části knihy s názvem Struktura, kapitoly Osobnostní proměnné. Kniha

je však pro tuto práci přínosná jako celek; ústřední téma knihy zpracovává podrobně a komplexně.

Jednou z dalších tuzemských publikací, která je pro tuto práci významná, je kniha s názvem **Sourozenecké vztahy** (Novák, 2007). Jejím autorem je manželský a rodinný poradce, významný brněnský psycholog doktor **Tomáš Novák**. Kniha je zaměřena na téma sourozeneckých konstelací a jejich přesah do života narozených v různém pořadí. Z této knihy vycházíme zejména při charakterizování jednotlivých pozic, v nichž se lidé rodí. Hovoříme o pozici prvorozeného, prostředně narozeného, nejmladšího a jedináčka. Publikace Tomáše Nováka je přehledná a důkladným způsobem zpracovává dané téma.

Dalším vybraným zástupcem z řad české literatury je kniha **Rodinné konstelace – tok lásky**, z pera doktora **Jaroslava Simona** (Simon, 2008). Simon je klinickým psychologem, který má specializaci v systemické psychoterapii. Krom psychoterapie se zabývá také problematikou rodinných konstelací. S těmi čtenáře seznamujeme proto, že je pokládáme za dílčí část ovlivňující vztahy v rodině a tím i samotného jedince. Kniha Jaroslava Simona podává o dané problematice ucelený obraz, je přehledná a výstižná.

Poledním vybraným domácím zdrojem, který zde uvádíme, je **Velký psychologický slovník Pavla a Heleny Hartlových** (Hartl, Hartlová, 2010). Tato obsáhlá osmisetstránková kniha, zahrnující v sobě tisíce hesel, pomáhá definovat klíčové psychologické a příbuzné pojmy, které souvisí nejen s vybraným tématem práce. K autorům doplníme, že docent Pavel Hartl je vystudovaným psychologem a pedagogem. Jeho manželka vystudovala andragogiku, v tomto oboru je doktorkou, a v současnosti působí jako překladatelka.

Literatura zahraniční

Adekvátních zahraničních zdrojů, které by byly k danému tématu vhodné, není příliš. Uvádíme zde čtyři knihy. První je publikace s názvem **Sourozenecké konstelace** amerického psychologa **Kevina Lemana** (Leman, 2006). Kniha v originále nese název *The Birth Order Book* a podrobně čtenáře seznamuje s charakteristikou osobností lidí narozených v různém pořadí, respektive s jedináčky, prvorozenými, prostředně narozenými a benjamínky. Leman uvádí typické povahové rysy osob narozených v těchto pozicích. Přestože jeho publikace není jediná, která se zaměřuje na dané téma, považujeme Lemana za natolik spjatého s danou problematikou, že jeho knihu jako zdroj nelze opomenout.

Druhou knihou, kterou uvádíme v této sekci vybraných zahraničních zdrojů, je **Pořadí narozených**, s podnadpisem **Kdo doopravdy jsme** autorů **Cliffa Isaacsona a Kris Radish (Isaacson, Radish, 2006)**. Název knihy v originále zní *The Birth Order Effect: How to Better Understand Yourself and Others*. Publikace se podrobně, stejně jako publikace Kevina Lemana, zabývá charakteristikou osobností narozených ve výše uvedeném pořadí. Kniha dané téma zpracovává podrobně, a slouží jeden z dalších zdrojů, který pojednává o pořadí narození a jeho významu.

Třetím zahraničním zdrojem je publikace **Posílení rodiny** psychoterapeutky **Insoo Kim Berg (Berg, 2013)**. Kniha, v originále nazvaná jako *Family Preservation. A Brief Therapy Workbook*, nese podnázev *Základy krátké terapie zaměřené na řešení*. Berg v ní dává návod, jak pracovat s rodinou, a v druhé části se zabývá tzv. krátkou terapií zaměřenou na řešení, jak je zřejmé již ze samotného podnázvu. Pro tuto práci je kniha přínosná zejména v tom, že vymezuje takzvaný multiproblémový typ rodiny, a rozšiřuje tím tak stávající typologii rodin.

Posledním zahraničním knižním zdrojem, který zde uvádíme, je kniha **Pedagogika** ruského pedagoga **Ivana Andrejeviče Kairova (Kairov, 1950)**. Ten se, jakožto prezident Akademie pedagogických věd Ruska, významně podílel na podobě tehdejší výchovy. Kniha je již značně zastaralým zdrojem, poskytuje však dobový pohled na výchovu, která byla, vzhledem k dané době, socialisticky orientována. Publikace slouží jako jeden ze zdrojů při srovnávání výchovy před a po roce 1989.

Literatura cizojazyčná

Cizojazyčná literatura na dané téma u nás není zastoupena v hojném množství. Pro tuto práci jsme vybrali knihu **Jiriny Prekop** s názvem **Erstgeborene: Über eine besondere Geschwisterposition** (Prekop, 2000). Autorkou je německá psycholožka českého původu, v Česku uváděná jako Jiřina Prekopová. Ta je známou psycholožkou, která dlouhá léta pracovala na dětské klinice v Německu. Prekopová je také známa jako autorka psychoterapeutického přístupu pevným objetím. Krom toho se také, inspirována Bertem Hellingerem, zabývá rodinnými systémy a konstelacemi. V knize na příkladu svém a své sestry ukazuje, jak jejich pozice, v nichž se narodily, formovaly jejich osobnosti a také jejich vzájemný vztah. Ten byl poznamenán konflikty a nedorozuměními, která byla dána odlišnými pozicemi obou žen. Kniha je psána poutavým způsobem a na konkrétních příkladech z praxe Prekopová vysvětluje dotčenou problematiku.

1.2 Vztah rodinné výchovy k sociální pedagogice

Téma, které je v této diplomové práci řešeno, se zabývá vlivem rodiny na vývoj osobnosti jedince, respektive tím, jak rodina prostřednictvím výchovy působí na osobnost svého dítěte. V této podkapitole se formou úvahy zabýváme tím, jak rodina a její výchova souvisí se sociální pedagogikou. Abychom mezi rodinnou výchovou a předmětným oborem mohli nalézt souvislost, je zapotřebí jej charakterizovat.

Sociální pedagogika je aplikovaným odvětvím pedagogiky, které se zaměřuje na výchovu sociálně znevýhodněných osob z řad dorostu a dospělých a také na výchovu osob, které se chovají rizikovým způsobem. Sociální pedagogika se také zabývá výchovným působením a pomocí rodinám s takzvanými problémovými dětmi. (Průcha a kol., in Kraus, 2014, s. 44)

Jak je z výše uvedených slov zřejmé, předmětem sociální pedagogiky je také rodina s dětmi, které se chovají problémovým způsobem. Nyní pojďme ke kořenům. Zeptejme se, kde to, že člověk není v souladu se společností, s jejími normami, že může mít problémy sám se sebou, začíná? Domníváme se, že vše začíná právě v rodině, která je prvopočátkem všeho. Rodina je tím, kdo člověka, jenž se narodí jako *tabula rasa*, jako nepopsaný list papíru, formuje k obrazu svému. Ostatně i Sigmund Freud razil tezi, že člověk je ovlivněn zkušenostmi z dětství, které se manifestují v jeho chování i v dospělosti.

Je to vlastně *nespravedlivé*, že se jeden člověk narodí do rodiny, která jej formuje pozitivně, vychovává jej dle nejlepších zásad, a poté je zde druhý člověk, který ačkoliv neví, jak k tomu přišel, je *nepěstován* a naopak – jako osobnost (z jakéhokoliv důvodu, úmyslně či neúmyslně) zadupáván do země.

Dalším faktem zůstává, že současná rodina je v této postmoderní době v krizi. Jestliže nefunguje rodina, která neplní své funkce optimálním způsobem a jestliže jsou vztahy mezi jednotlivými členy rodiny napříč generacemi nedobré, nabízí se řečnická otázka, jak poté může fungovat společnost? I vzhledem k výše uvedenému, je tedy nutné pracovat s rodinou, pomáhat jí v nápravě poškozených funkcí a při narovnávání vztahů mezi jednotlivými členy.

I v teoretické oblasti je potřebné se rodinou zabývat – odhalovat a poznávat veškeré faktory, jež v rámci rodinné výchovy působí na osobnost jedince, poznávat typy rodin a vše, co s touto problematikou souvisí. Víme-li totiž, z jakých základů daný člověk pochází, z čeho vzešel, můžeme pak lépe pochopit, proč se chová tak, jak se chová, proč nefunguje v sociálním prostředí tak, jak by měl, proč se drží zažitých negativních stereotypů v

chování, jednání, atd. Když toto všechno pochopíme, jistě to napomůže snazší a efektivnější práci v této oblasti. Jistě to napomůže tomu, abychom byli dobrými odborníky, nahlížející na člověka a jeho chování ve všech souvislostech.

1.3 Vymezení základních pojmů

V této podkapitole vymezujeme základní pojmy, které souvisí s tématem diplomové práce. Vycházíme z odborné literatury zaměřující se na sociální pedagogiku, rodinu, výchovu v rodině, sourozenecké a rodinné konstelace.

Definovanými pojmy jsou: *sociální pedagogika, rodina, výchova, výchovný vzor, osobnost, jedinec, sourozenecké konstelace, rodinné konstelace.*

Sociální pedagogika

V knize Sociální pedagogika ako životná pomoc Zlatica Bakošová o sociální pedagogice uvádí, že je vědním oborem, který se zabývá vztahem mezi výchovou a prostředím. Dále se sociální pedagogika zabývá výchovou a právním nárokem na ni a odchylkami od sociálního chování. V neposlední řadě je sociální pedagogika chápána jako pomoc veškerým věkovým skupinám. (Bakošová, 2008, s. 21)

Dle Klímy tento pojem: *představuje obor, který se soustřeďuje na otázky pomoci při utváření optimálního životního způsobu jednotlivců.* (Klíma in Kraus, Poláčková et al., 2001, s. 13)

Oba dva autoři tedy vymezují sociální pedagogiku v širším pojetí. Bakošová poukazuje na to, že cílem sociální pedagogiky je pomoci všem, kteří potřebují a to bez ohledu na věk. Klíma akcentuje sociální pedagogiku jako obor, který pomáhá člověku utvářet smysluplný život, což je v důsledku záměr předcházet sociálně – patologickým jevům. Sociální pedagogika v tomto pojetí je tedy zaměřena na prevenci.

Rodina

Pojem rodina je v knize Velký psychologický slovník definován jako: *Společenská skupina spojená manželstvím nebo pokrevními vztahy, odpovědností a vzájemnou pomocí.* (Hartl, Hartlová, 2010, s. 504)

Autoři této definice rodinu charakterizují ze sociologického hlediska jako společenskou skupinu a dále se v definici zaměřují na typy spojení mezi jednotlivými členy. Rodinu podrobněji charakterizujeme v podkapitole 2.1.

Výchova

Dle Hartla a Hartlové je výchova: *Záměrné, více či méně systematické rozvíjení citových a rozumových schopností člověka, utváření jeho postojů, způsobu chování, v souladu s cíli dané skupiny a kultury.* (Hartl, Hartlová, 2010, s. 670)

Andragogický slovník nabízí jinou definici pojmu výchova. Uvádí, že výchova je: *Záměrná, cílevědomá soustava činností, proces zaměřený k relativně trvalému utváření osobnosti člověka (formování jeho základních osobnostních znaků: názorů, přesvědčení, postojů, citů).* (Palán, 2016)

Obě výše uvedené charakteristiky pojmu výchova uvádějí, že se jedná o záměrnou činnost. Hartlovi zdůrazňují, že výchova jako činnost směřuje k takovému formování osobnosti, které je ve shodě se záměrem určité skupiny a kultury. Výchova je chápána jako proces podmíněný kulturně.

Andragogický slovník chápe výchovu jako proces, který celkově utváří osobnost člověka. (Palán, 2016)

Obecně můžeme říci, že výchova je záměrný proces, jehož cílem je kultivovat osobnost vychovávaného.

Výchovný vzor

Výchovný vzor je tedy taková osoba, která je dětem předkládána v rámci výchovy a vzdělávání jako příkladná. Dospělý člověk v tomto vzoru spatřuje kvality, ke kterým chce své svěřence vést. (Šváblová, 2010)

Výchovný vzor je pro dospělé tím, čeho chtějí u objektu výchovy dosáhnout proto, že to pokládají za správné. Výchovným vzorem může být všeobecně uznávaná autorita, sportovec, nebo příslušník rodiny, který má pro vychovatele dostatečné lidské kvality, schopnosti či dovednosti.

Osobnost

Termínem osobnost zpravidla označujeme člověka se všemi jeho psychickými, biologickými a sociálními znaky. (Strejček, 2009)

Toto pojetí osobnosti chápe člověka holisticky, neredukuje jej pouze na biologickou jednotku.

Psycholog Norbert Sillamy osobnost definuje jako: *soubor stálých prvků chování osoby; to, co ji charakterizuje a odlišuje od ostatních.* (Sillamy, 2001, s. 142)

Sillamy ve své definici pojímá osobnost jako soubor prvků, jež odlišují člověka od druhého. Vyjadřuje tím tak jedinečnost každé osobnosti.

Jedinec

Tento pojem lze považovat jako synonymum ke slovu člověk. Jedinec však může být též označení i pro jiné živé bytosti, například pro zvířata (Hartl, Hartlová, 2010, s. 235)

Rodinné konstelace

Jaroslav Simon rodinné konstelace uvádí jako metodu, pomocí které se zjišťují procesy odehrávající se v systému rodiny a které pomáhají navodit v něm pozitivní změnu. (Simon, 2008, s. 17)

Dle Sobotkové rodinné konstelace vyjadřují to, jak jsou jednotliví členové v rodině uspořádání, a toto uspořádání v sobě zahrnuje mnoho aspektů, jako jsou věk, pohlaví, počet členů rodiny, citová vzdálenost nebo blízkost jednotlivých členů, atd. (Sobotková, 2012, s. 39)

Rodinné konstelace podrobněji vysvětlujeme v podkapitole 3.3.

Sourozenecké konstelace

Velký psychologický slovník uvádí, že se jedná o: *adlerovský výklad o pořadí, v jakém se dítě narodí do rodiny, jakou v ní hraje roli a co z toho vyplývá pro utváření jeho povahy.* (Hartl, Hartlová, 2010, s. 264) V pojetí Hartlových se v zásadě jedná o pořadí narození, které s sebou přináší určité dispozice, které předurčují povahu člověka. Definováním tohoto pojmu se dále zabýváme v poslední podkapitole třetí kapitoly.

2 RODINA A OSOBNOST

V první části druhé kapitoly s názvem Rodina a její charakteristika, funkce a typologie rodin, definujeme rodinu jako pojem a stručně ji charakterizujeme z hlediska jejího složení a způsobu příslušnosti k rodině. Zabýváme se také popisem funkcí rodiny, neboť jejich plnění je jejím hlavním úkolem. Způsob, jakým rodina své funkce plní, ji charakterizuje.

Druhá část této kapitoly nese název Výchova v rodině a aspekty ovlivňující osobnost jedince. Zde se zabýváme konkrétními aspekty, které ovlivňují osobnost člověka v průběhu výchovy v primární rodině.

Třetí část druhé kapitoly se nazývá Rodina a její výchovné funkce v historii a současnosti, a poskytuje srovnání výchovy před rokem 1989 a po něm. Důvodem, proč jsme tuto podkapitolu zařadili jako součást práce, je že srovnání dvou, z našeho pohledu zcela odlišných trendů ve výchově, pokládáme za pozoruhodné. Také se domníváme, že některé výchovné tendence z dob před rokem 1989 mohou v českém prostředí stále přetrvávat.

2.1 Rodina a její charakteristika, funkce a typologie rodin

Co je to rodina? Tento pojem je definován mnoha autory, kteří se problematikou rodiny zabývají. Francouzský psycholog Norbert Sillamy rodinu definuje jako: *společenskou instituci založenou na sexualitě a rodičovských tendencích; její forma je různá podle kultury (monogamní, polygamní, polyandrická atd.)*. (Sillamy, 2001, s. 182)

Jinou definici rodiny uvádí Velký psychologický slovník Pavla a Heleny Hartlových, podle nichž je rodina: *Společenská skupina spojená manželstvím nebo pokrevními vztahy, odpovědností a vzájemnou pomocí*. (Hartl, Hartlová, 2010, s. 504)

Rodinu tedy můžeme chápat jako malou skupinu či instituci složenou z dospělých osob a dětí, mezi nimiž je pouto manželské a pokrevní. Rodiče mají k dětem rodičovské povinnosti.

Rodina se liší z hlediska svého složení a způsobu příslušnosti k rodině.

Jestliže je **rodina** složena z rodičů a dětí, nazýváme ji jako rodinu **nukleární**. V případě, že v rodině žijí i blízcí příbuzní, jedná se o rodinu **rozšířenou**. Rodina, v níž se člověk narodil, se nazývá **orientační** a ta, kterou člověk zakládá se svým partnerem či partnerkou, je rodina **prokreační**. (Kraus, 2014, s. 80)

Úkolem rodiny je plnit své funkce. Jak píšeme v úvodu této kapitoly, schopnost plnit funkce rodinu do jisté míry charakterizuje.

Kraus definuje šest funkcí rodiny a z jeho popisu čerpáme v následujících odstavcích. (Kraus, 2014, s. 81-83):

1. **biologicko-reprodukční funkce,**
2. **sociálně-ekonomická funkce,**
3. **ochranná funkce,**
4. **socializačně-výchovná funkce,**
5. **rekreační, relaxační funkce,**
6. **emocionální funkce.**

Ad 1.: **Biologicko-reprodukční funkce** má za úkol zajistit pokračovatele lidského rodu tak, aby se společnost rozšiřovala. V současné době můžeme ve velké části vyspělých zemí zaznamenat trend poklesu porodnosti, který je způsoben tím, že dítě je někdy chápáno jako překážka v kariéře, v procesu seberealizace. Další častou příčinou je také to, že pro rodiny, které jsou ekonomicky slabé, je dítě něčím, co si nemohou z důvodu nízkých příjmů dovolit. Mnoho partnerů tak ve svých úvahách o budoucnosti plánuje pouze jedno dítě. Je také stále více párů, které o založení rodiny nepřemýšlí vůbec.

Obecně platí, že v porovnání s minulostí se ženy stávají matkami ve vyšším věku.

Ad 2.: **Sociálně-ekonomická funkce** tkví v tom, že rodina je jak výrobní, tak spotřební jednotkou. Rodiče chodí do zaměstnání, vydělávají finanční prostředky, z nichž odvádí daně, ale také vytváří hodnoty materiálního i nemateriálního charakteru. Členové rodiny však také nakupují, čímž se podílí na dynamice ekonomiky. Důležitou úlohou rodičů je, zabezpečit své děti materiálně, zejména pokrýt jejich základní ale také některé vyšší potřeby. Zajištění vyšších potřeb je nezbytné pro zdravý duševní a sociální vývoj dětí.

Ad 3.: **Ochranná funkce** má za úkol zajistit rodinu tak, aby se v ní jejím členům optimálně fungovalo. Jedná se o zajištění veškerých potřeb a také o zajištění rodiny po stránce sociální. Patří zde například starost o prarodiče – zprostředkování sociální péče, sociální pomoci tak, aby rodinný člen mohl v rámci svých možností adekvátně fungovat a aby nestrádal.

Ad 4.: **Socializačně-výchovná funkce** je velmi důležitá, neboť rodina je místem, v němž probíhá primární socializace. Rodina učí své děti základním normám, pravidlům, kultuře, tradicím. Činí z něj, jako z primárně biologického tvora, člověka společenského, kulturního. V tomto smyslu je velice důležité, jaký styl a přístup k výchově rodina zvolí.

Doplňme, že v minulém režimu některé funkce rodiny (například socializačně-výchovnou) přebíraly instituce. A to jak instituce výchovné, kde probíhala kolektivní výchova, tak sociální, kde se umísťovali senioři, aby zde strávili zbytek života. I starost o umírající převzal stát prostřednictvím nemocniční péče. Trend dnešní doby apeluje na to, aby tyto funkce plnila opět primárně rodina.

Ad 5.: **Rekreační, relaxační funkce** má velký význam, neboť členy vzájemně sblížuje a posiluje tak rodinu jako celek. Dnes se i vlivem zvýšených nároků na člověka často stává, že členové rodiny spolu tráví méně času, poněvadž každý má své povinnosti a zájmy. Nedostatek času určeného pro uvedenou funkci se může negativně podepsat na celkovém fungování rodiny. Může např. dojít k tomu, že se její jednotliví členové postupně odcizí, což může vést až k rozvodu, a tím k rozbití rodiny jako takové.

Ad 6.: **Emocionální funkce** je pro rodinu a její členy nezbytná. Rodina je totiž v poskytování emocí, jistot a bezpečí nezastupitelná jakoukoliv jinou institucí. U této funkce však můžeme zaznamenat kvalitativní pokles, který nastal zhruba od 90. let 20. století. Vlivem různých změn je stále více rodin, které emocionální funkci naplňují s obtížemi, případně vůbec. Důsledkem nedostatečného naplňování této funkce jsou poté citově deprivované děti, kterých přibývá.

Nyní se zaměříme na typologii rodin z hlediska funkčnosti. Osobnost vychovávaného totiž velkou měrou ovlivňuje právě to, z jakého typu rodiny pochází. Dle funkčnosti rozlišujeme tři typy rodin – funkční, dysfunkční, afunkční.

Čerpat budeme zejména z Krause (Kraus, 2014, s. 80):

Funkční rodina je taková, která plní veškeré své funkce způsobem, který můžeme hodnotit jako adekvátní dané rodině (s přihlédnutím k individuálním možnostem každé rodiny). Pokud rodina plní přiměřeným způsobem všechny své funkce a občasný problém je schopna bez větších potíží a následků vyřešit, pak mluvíme o rodině zdravé, tedy funkční. Je důležité si uvědomit, že občasné problémy jsou přirozenou součástí života každé rodiny. Záleží však na tom, jak se s nimi daná rodina umí vypořádat.

Na Maslowově pyramidě potřeb (Maslow, 1943) vidíme jak potřeby základní, nižší, tak i potřeby vyšší. Vrcholnou potřebou Maslowovy pyramidy je seberealizace nebo též sebeuskutečnění. Funkční rodina svému dítěti zajišťuje uspokojení jak potřeb základních, které podmiňují přežití člověka, tak i potřeb vyšších, které utváří osobnost, její hodnotovou a zájmovou orientaci.

Obr. 1. Maslowova pyramida potřeb (Tomáš, 2009)

Dysfunkční rodina je rodina, která neplní své funkce dostatečným způsobem. Zpravidla se jedná o poruchu v rámci jedné nebo více funkcí. Porucha či poruchy však nejsou natolik závažné, aby významným způsobem rodinu narušily a ohrozily její fungování.

Dunovský však rozlišuje mezi typem problémové a dysfunkční rodiny. Zatímco problémová rodina má s plněním některých funkcí problémy, je schopna vyřešit je sama, popřípadě s krátkodobou pomocí zvenčí. Naproti tomu dysfunkční rodina ohrožuje a poškozují sebe i vývoj svých dětí a na své problémy již sama nestačí. Je tedy dlouhodobě odkázána na pomoc zvenčí. Proces obnovení poškozených funkcí rodiny nazýváme jako sanace rodiny. (Dunovský, in Šulová, ©2002-2012)

Afunkční rodina je charakteristická tím, že selhala v plnění svých funkcí. Rozklad, v němž se rodina nachází, se uskutečňuje zevnitř. Vývoj osobnosti dítěte spolu s jeho existencí je v prostředí tohoto typu zásadním způsobem ohrožen.

Obnova funkcí rodiny je pro její rozklad nemožná. Řešením této situace je odebrání dítěte původní rodině a zajištění náhradní rodinné péče. (Dunovský, in Šulová, ©2002-2012)

Berg k výčtu Krause dodává i takzvané multiproblémové rodiny. Jedná se o rodiny, ve kterých je mnoho problémů a neřešených témat najednou. To však nemusí být způsobeno tím, že by rodina neměla zájem fungovat bezproblémově a že by vztahy mezi jednotlivými členy byly patologicky narušeny. Nejčastějšími problémy těchto rodin jsou například nízká úroveň vzdělání, která poté může souviset s nezaměstnaností či častým střídáním zaměstnání. Dále mohou být přítomna dlouhodobá fyzická či psychická onemocnění, která mohou být příčinou ale i následkem již uvedené nezaměstnanosti či nezaměstnatelnosti. Dalším častým problémem takových rodin jsou dysfunkční vztahy v rodině, a častá je též

přítomnost některé ze závislostí. Práce s tímto typem rodiny je velice obtížná, protože problémy se často kumulují a opakují, a rodina je většinou neustále závislá na vnější pomoci. (Berg, 2013, s. 150)

Funkce a typy rodin jsou relativně stále stejné. Rodina však postupem času zaznamenala určité změny.

Dle Singlyho začaly významné proměny rodiny v zemích Evropy zhruba od 60. let minulého století. Klesá sňatečnost, lidé spolu daleko častěji žijí ve svazku partnerském, nikoliv manželském; naproti tomu je stále více rozvodů; přibývá rodin s jedním rodičem či rodin, kde jeden z rodičů již byl v manželství z kterého má dítě či děti; klesá porodnost, pracuje stále více žen. Singly dodává, že tzv. postmoderní rodina se od moderní liší například tím, že v ní vztahy již nemají hodnotu; daleko více jde o to, aby byl člověk šťasten „sám se sebou“. (Singly, 1999, s. 87)

Jak je zřejmé, proměny rodiny nejen u nás, ale i ve světě trvají již delší čas. Nyní se zaměříme na to, jaké jsou charakteristické znaky současné české rodiny.

Dle Krause jsou jimi tyto (Kraus, 2014, s. 84-86):

- **Vysoká rozvodovost:** V porovnání s dobou před rokem 1989 se manželé rozvádí častěji. Nelze přesně určit, zda je příčinou to, že manželství, partnerství a vztahy mezi lidmi jsou v dnešní době méně kvalitní než dříve, či zda je to tím, že za tzv. minulého režimu nebylo žádoucí, aby se žena s mužem rozváděli, neboť to bylo nahlíženo jako selhání jednotlivých aktérů. Velkou roli též hrálo veřejné mínění a obavy, jak bude rodina vypadat před okolím. Specifickým tématem to bylo na vesnici, kde je přítomna větší konzervativnost názorů a vztahy mezi lidmi jsou užší nežli ve městě, není zde přítomna tak velká anonymita jednotlivých obyvatel.
- **Dvoukariérová manželství:** Jedná se o fenomén, který nabývá na svém rozměru stále silněji právě v dnešní době. Dvoukariérová manželství vznikají proto, že možnosti jednotlivců jsou vlivem otevřeného světa a hranic o poznání větší než za dob socialismu. S většími možnostmi často roste i chuť něco získat. Spousta žen je emancipovaných, chtějí se realizovat a mají v sobě touhu dokázat, že jsou rovnocenné mužům. Ne vždy to pracující rodiče zvládnou a vhodně své kariéry sladí s úlohou rodičů. Zde poté může vzniknout příčina ne zcela fungujících vztahů v rodině.

- **Dezintegrace rodiny a časové zaneprázdnění rodičů:** Dezintegrace rodiny spočívá v tom, že rodina není již tak pevně spojena, jako tomu bylo historicky. Společných aktivit v rodině ubývá, daleko více je každý sám se sebou a svůj volný čas tráví rozličně, podle svých zájmů. Členové rodiny spolu komunikují a stýkají se ve stále menší míře, což soudržnost rodiny nijak zvlášť neposiluje. Souvisí to i s častým zaneprázdněním rodičů, které vyplývá z dnešního trendu orientace na výkon a z velkého množství pracovních povinností. Může se tak stát, že v už tak nevelkém množství volného času se rodiče chtějí věnovat svým zájmům a na společné aktivity s dětmi je tak stále méně času.
- **Proměna mužské a ženské role,** dle Krause „*demokratizace uvnitř rodiny*“ (Kraus, 2014, s. 83) Tato změna souvisí s výše uvedenou problematikou emancipace žen. Lidé žijí v postmoderní době, která apeluje na rovnost pohlaví a tak je zřejmé, že ženy, daleko častěji než muži, již nechtějí vystupovat a fungovat v předem stanovených kategoriích. Domníváme se, že je tomu tak i z toho důvodu, že člověka jako individualitu není možné zařadit do kategorie matka pouze na základě příslušnosti k ženskému pohlaví. To stejné z našeho pohledu platí i pro muže. Dnes je tak stále častější, že ženy si ve vybraných ohledech vyměňují své role s muži.

Na závěr doplníme další rysy současné české rodiny, jimi jsou: izolovanost, zmenšení rodiny, a stále běžnější členění rodin dle jejich sociálně-ekonomických možností. (Kraus, 2014, s. 84, 86)

2.2 Výchova v rodině a aspekty ovlivňující osobnost jedince

V této podkapitole se diplomová práce zaměřuje na stěžejní aspekty, které v procesu výchovy v rodině působí na osobnost vychovávaného, a formují jej. Během výkladu práce čerpá především z Kohoutka, kterého v rámci Ad 1 doplňuje svými tezemi Plaňava, a další uvedení autoři.

Osobnost vychovávaného ovlivňují a formují tyto aspekty (Kohoutek, 1998, s. 115-122):

- 1) **členové rodiny** (zejména rodiče),
- 2) **materiální stránka zaměření rodiny a zaměstnanost rodičů,**
- 3) **psychosociální atmosféra v rodině a způsob výchovy,**
- 4) **postavení člověka uvnitř rodiny,**

5) místo bydliště.

Ad 1) V prvé řadě se jedná o členy rodiny, resp. osobnost samotných rodičů, kteří jsou s dítětem v každodenním styku a v jejich vztahu tak dochází k intenzivní interakci.

Osobnost rodičů určují tyto proměnné:

- **Vzdělání:** Plaňava uvádí, že úroveň vzdělání rodičů zásadně neovlivňuje to, zda je rodina funkční či dysfunkční. (Plaňava, 2000, s. 90) Úroveň dosaženého vzdělání rodičů však zpravidla ovlivňuje, jaký přístup ke vzdělání a jakou úroveň vzdělání mají jejich děti. Pokud dítě pochází z rodiny, kde vzdělání je hodnotou, z rodiny s dobrou sociálně - ekonomickou situací a zázemím, je časté, že i ono bude vzdělání chápat jako hodnotu a po vzoru rodičů se vydá stejným nebo podobným směrem. Není to však kategorickým pravidlem. Děti z těchto rodin jsou ale obvykle více motivované a ambiciózní než děti z rodin, kde vzdělání nemá příliš velkou hodnotu a kde sociálně-ekonomické zázemí není tak kvalitní. Těmto dětem může chybět vzor a motivace, proč dosáhnout vyššího vzdělání.

- **Povolání:** Plaňava předkládá řečnickou otázku, zda to, že manželé tzv. dělají kariéru, která je pro ně hlavní prioritou, souvisí s problémy v manželství. Zároveň konstatuje, že jestliže muž i žena mají svou kariéru, anebo kariéru dělá muž a žena má přístup ke své práci i rodině vyvážený, pak je rodina v takovéto kombinaci dysfunkční víc, než v kombinacích jiných. (Plaňava, 2000, s. 93) Když tento poznatek rozebereme a dáme do souvislosti s tématem této práce, zjistíme, že v rámci vývoje osobnosti dítěte je upřednostňování kariéry před rodičovstvím zásadní věcí. Dítě žijící v rodině, v níž oba rodiče pracují na své kariéře, se může cítit ochuzeno o lásku rodičů, protože ti na něj pro svou práci nemají dostatek času. Dítě poté může pociťovat, že je rodičům na obtíž, překáží nebo, že je nezajímá. Pocit frustrace z dětství může dítě provázet po zbytek života, a v důsledku vést k odcizení se rodičům. Protože neví, co je to rodičovská láska, děti samy mohou ve své budoucí roli rodičů tápat, a fakt nenaplnění emocionální funkce tak může zakládat další dysfunkční rodinu.

- **Věkový rozdíl:** Dle Iva Plaňavy věkový rozdíl mezi manžely nijak zvlášť nesouvisí s tím, zda je rodina funkční nebo dysfunkční. Plaňava uvádí, že věkový rozdíl mezi manžely, který je do šesti let, je ve vztahu k funkčnosti nebo dysfunkčnosti spíše irelevantní. (Plaňava, 2000, s. 93)

Dodejme, že dalším aspektem ovlivňujícím výchovu a osobnost dítěte, který souvisí s věkem, jsou příliš mladí, nezralí rodiče. Zde je významné, jaký postoj k nastalé situaci zaujmou prarodiče dítěte, tedy rodiče mladých rodičů. Na nich dle Matějčka nejvíc záleží, jestli a jak bude mladá rodina fungovat. (Matějček, Dytrych, 1999, s. 127)

- **Sexuální anamnéza:** Ti, kteří měli první pohlavní styk před 18 rokem života, podle Plaňavy zakládají spíše funkční rodiny. (Plaňava, 2000, s. 95) Z tohoto vyplývá, že více předchozích partnerských zkušeností může přispět k lepšímu výběru kompatibilního partnera a tím také k založení funkční rodiny.

- **Abnormální rysy osobnosti:** Osobnostní rysy, které jsou v určitém směru abnormální, působí na děti a negativně je ovlivňují. Plaňava uvádí, že lidé s psychopatickými rysy osobnosti často navštěvují rodinné a manželské poradny. V dysfunkčních partnerských vztazích je dle Plaňavy 30% mužů s abnormálními rysy osobnosti, u žen je to zhruba v 29%. Naproti tomu ve funkčních vztazích jsou abnormální rysy osobnosti přítomny u 11% mužů a u 5,7 % žen. (Plaňava, 2000, s. 97) Sociálním učením, konkrétně nápodobou si dítě může osvojit abnormální rysy osobnosti. Příkladem takových rysů může být například lhavost, sebepodceňování, a jiné.

- **Zájmy:** Plaňava uvádí, že u dysfunkčních párů se mnohem častěji než u párů funkčních zjistilo, že ani jeden nemá žádný zájem. (Plaňava, 2000, s. 98) Pokud rodiče mají smysluplné zájmy, mohou být pro své děti pozitivním vzorem. Ukazují jim tak, jak účelně využít svůj volný čas, jak se realizovat, čímž mohou zmírnit případné riziko vzniku sociálně-patologických jevů. Zejména ale – pokud má rodina zájmy společné, je to pozitivní prvek, který jí stmeluje a utužuje vazby mezi jednotlivými členy.

- **Víra a hodnotová orientace:** Plaňava učinil zjištění, že víra lidí ve vztahu automaticky nepoukazuje na funkčnost jejich vztahu. Nejedná se tedy o relevantní ukazatel. Hodnotová orientace rodiny se ale jeví jako důležitá, má význam. Osoby, pro které je rodina nejvyšší hodnotou, pochází zpravidla z rodiny funkční. Děti z funkčních láskyplných rodin poté často, právě po vzoru své primární rodiny, zakládají své rodiny, ve kterých uplatňují hodnoty stejné - i pro ně je rodina na vrcholu žebříčku hodnot. Rodiny, kde priority jsou nastaveny jinak, kde se

například upřednostňuje konzum, mají tendenci být spíše dysfunkční. (Plaňava, 2000, s. 100)

• **Pořadí manželství:** Druhé manželství zpravidla není spokojenější než první. (Plaňava, 2000, s. 102) Příčinu můžeme hledat v tom, že i do druhého manželství si s sebou lidé berou negativní vzorce chování, návyky a stereotypy. Někdy však může prospět, že se rodič odpoutá od svého protějšku, který nebyl pro výchovu dětí a pro rodinu vůbec, způsobilý. Často se však může vyskytnout tendence, že si lidé stále hledají stejný typ partnera, jak uvádí i psycholog Jeroným Klimeš. Tím potvrzuje to, co uvádíme výše, a sice že druhé manželství vždy není zárukou funkční rodiny. (Klimeš, 2008)

Ad 2) **Materiální stránka zaměření rodiny a zaměstnanost rodičů.** Na kvalitě materiálního zázemí v rodině závisí schopnost uspokojovat základní životní potřeby. Významnou roli hraje také to, zda rodina žije v chudých podmínkách, optimálních podmínkách, či v podmínkách materiálního blahobytu. (Kohoutek, 1998, s. 115-122) Zastavme se u rodin s dětmi, které jsou materiálně chudé nebo nedostatečně zabezpečené. Důsledky, které s sebou tyto podmínky přináší, se nám totiž jeví jako zásadní. Děti, které vyrůstají v prostředí rodiny materiálně chudé, či nedostatečně zabezpečené, jsou ohroženy psychickou deprivací. I vlivem nedostatku podnětů materiálního charakteru nemají možnost v dostatečné míře uspokojovat psychické potřeby (např. potřeby estetické, aj.).

Psychická deprivace je definována jako strádání v oblasti citové a podnětové. U deprivovaných osob nedochází k uspokojení základních psychických potřeb po dostatečně dlouhou dobu v prvních letech života, tedy v důležitých fázích vývoje. Zásadnější je psychická deprivace v oblasti citové. (Kříž, in Benešová, 2009, s. 1)

Ačkoliv je strádání v oblasti citové dle odborníků závažnější, i nedostatek materiálních podnětů, kterými jsou například hračky, obrazy, květiny, dekorace, tedy předměty zajišťující rozvoj estetického cítění, má za následek, že se dítě nerozvíjí a strádá. V porovnání s vrstevníky se může jevit jako vývojově zaostalé.

Ad 3) **Psychosociální atmosféra v rodině a způsob výchovy** (Kohoutek, 1998, s. 122). To, jaký způsob výchovy svých dětí rodiče volí, je dáno jejich osobností a do jisté míry také tím, jak oni sami byli vychovávaní. O osobnosti rodiče píšeme v bodě č. 1.

Zvolený způsob výchovy pak ovlivňuje psychosociální atmosféru v rodině. Tam, kde je výchova přiměřená, vztahy mezi rodiči a dětmi jsou kladné, rovněž i komunikace je pozitivní, je atmosféra příznivá, což má pozitivní dopad na osobnost vychovávaných. Tam,

kde je výchova autoritářská, zanedbávající či jinak patologická, není atmosféra příznivá, což může způsobit vznik psychosomatických onemocnění u dětí. Kučírek uvádí, že tento typ onemocnění vzniká mj. jako důsledek problematických mezilidských vztahů a konfliktního klimatu v rodině. (Kučírek, 2006, s. 6)

Ad 4) **Postavení člověka uvnitř rodiny**, neboli rodinná konstelace má na osobnost vychovávaného významný vliv a souvisí také s pořadím narození. Rodinné konstelace ukazují na pozici člověka v dané rodině. To, jaké postavení dotyčný v rodině zaujímá, ovlivňuje jeho vztahy s dalšími členy uvnitř rodiny. Nejednotnost postavení jednotlivých dětí v rodině je dáno více faktory. Svou roli hraje například věk rodičů, kteří vlivem zkušeností přehodnocují přístup k výchově, ale například také povaha jednotlivých dětí, to zda jsou klidné či nikoliv, apod. (Kohoutek, 1998, s. 118)

Ad 5) Důležitým aspektem, který ovlivňuje osobnost vychovávaného je **místo, kde rodina žije**. Základním rozdělením je město versus vesnice. Bydlet ve městě se jeví jako výhodné z toho důvodu, že město nabízí více kulturního a společenského vyžití včetně služeb. Stinnou stránkou bydlení ve městě je však větší výskyt sociálně-patologických jevů. Velmi však záleží na tom, v jakém místě rodina bydlí. Zda se jedná o klidnou část města se zelení, střed města s parkem a prostorem pro vyžití dětí, nebo zda se jedná o betonovou zástavbu bez zeleně, hlučnou část, či periferii. Děti z takových lokalit jsou dle Kohoutka více podrážděné, neklidné, a unavené. Dále je také důležité, v jakém typu obydlí rodina žije – zda se jedná o rodinný dům či byt a jak je toto obydlí vybaveno a upraveno. To, jak je dům či byt zařízen a upraven ukazuje na hygienickou, kulturní a estetickou úroveň rodiny. Podstatné také je, kolik prostoru pro sebe mají jednotliví členové rodiny a zda má dítě svůj pokoj a postel, což je důležité pro nezbytné soukromí a odpočinek dítěte. (Kohoutek, 1998, s. 115-116)

Dětství na vesnici má svá pozitiva v tom, že dítě se pohybuje v prostředí, které je na rozdíl od města více spjato s přírodou. Děti tak mají více prostoru pro hru, učí se žít odmala v souladu s přírodou, se zvířaty, učí se pracím kolem domu a na zahradě. Také vztahy mezi lidmi jsou na vesnici jiné – není zde taková anonymita vztahů jako ve městě a převážně stále platí sousedská pomoc a solidarita. Dnešní vesnice se pochopitelně pozvolna mění, základní charakteristiky jsou však stále platné. Děti na vesnici mají menší možnost setkat se se sociálně-patologickými jevy.

2.3 Rodina a její výchovné funkce v historii a současnosti

Rok 1989 byl pro dnešní Českou republiku v mnoha ohledech přelomový. Dne 17. listopadu 1989 proběhla tzv. sametová revoluce, která vedla k ukončení komunistického režimu, jež v tehdejší Československé socialistické republice panoval od února roku 1948. Nové politické poměry s sebou přinesly změnu orientace z Východu na Západ. Vlivem těchto změn se začal měnit také přístup k výchově. Pokusme se nyní charakterizovat výchovu před rokem 1989 a po něm. Styl výchovy v těchto dvou obdobích totiž určoval, resp. určuje podobu výchovy v rodinách a míru jejího zapojení do výchovného procesu.

Seznamme se nyní s typickými znaky komunistické výchovy tak, jak je uvádí Vladimír Jůva (Jůva, 1987, s. 151 - 152):

- výchova je permanentní, trvá po celý život, nejen do dosažení dospělosti,
- je úzce spojena se socialistickou společností ve všech oblastech života jedince,
- výchova je jednotná – spojuje výchovu rodinnou, školní, mimoškolní, funkcionální i intencionální,
- zaměřuje se na veškeré stránky osobnosti člověka – tak, aby jej připravila na roli rodiče, partnera, zaměstnance, atd. Je tedy všestranná a snaží se rozvíjet socialistického člověka po všech stránkách.

Definice výchovy dle Ivana Andrejeviče Kairova, autora knihy *Pedagogika*, je: *cílevědomá, plánovitě uskutečňována příprava dorůstajícího pokolení k aktivní účasti na výstavbě komunistické společnosti.* (Kairov, 1950, s. 18)

Výchova v tomto pojetí má tedy sloužit zejména komunistické společnosti, nikoliv jedinci a rozvoji jeho dispozic.

Jiří Knapík ve své knize *Děti, mládež a socialismus v Československu v 50. a 60. letech* uvádí, že: *Režim pokládal nejmladší generaci za nejsnáze manipulovatelnou a přístupnou nově prosazovanému systému hodnot. Veřejní činitelé označovali při každé vhodné příležitosti děti a mládež za jakousi avantgardu socialismu, v podstatě nezátíženou „dědictvím kapitalismu“.* (Knapík, 2014, s. 47). Z této citace je zřejmé, že tehdejší představitelé socialistického režimu považovali mladou generaci za tvárnou, což vedlo k tomu, že si ji a následující generace chtěli vychovávat sami, resp. prostřednictvím svých institucí a jejich loajálních pracovníků.

Představitelé režimu tvrdili, že na výchovu jsou tady odborníci, kteří vědí, jak správně výchovně působit na děti a mládež, a že je zapotřebí, aby rodiče ve výchově svých dětí odborníkům pomáhali, aby se řídili jejich radami a zásadami. Nebezpečím pro systém

bylo, když výchova v rodině nekorespondovala s výchovou ve školských institucích. (Knapík, 2014, s. 52)

I z toho důvodu stát zabezpečil tzv. výchovu mimo vyučování, v rámci které docházelo k soustavnému výchovnému působení na osobnost vychovávaného, tedy na objekt výchovy. Mimoškolní výchovu zabezpečovala zejména škola ale také Pionýrská organizace Československého svazu mládeže. V rámci výchovy mimo vyučování se jednalo především o osvojení si: *socialistického vlastenectví, socialistického humanismu, kolektivismu, socialistického poměru k práci a pěstování uvědomělé kázně*. (Knapík, 2014, s. 48)

Na osobnost vychovávaného se samozřejmě působilo i v rámci procesu vzdělávání. To je dnes označováno pojmem edukace, což je souhrnný pojem nejen pro vzdělávání, ale také pro výchovu. (Slovník cizích slov, ©2005-2016) Tyto dva pojmy spolu úzce souvisí a nelze je oddělovat.

V knize Naše dítě z roku 1953, která má poučit budoucí matky o péči o dítě, se krom odborných rad a doporučení čtenáři mohou dočíst následující ideově zabarvené věty: *Takovou péči může dát jen socialistické zdravotnictví, kde péče o zdraví není prostředkem k obohacování*. (Klímová- Fügnerová, 1953, s. 24) Dále také: *Bojujte za mír svou prací! Jen práce nás přiblíží k socialismu, jen socialismus ukončí války ve světě!* (Klímová- Fügnerová, 1953, s. 6)

Autorka citací, původním povoláním lékařka, ovlivňuje mínění čtenáře, je tendenční. Tvrzením, že jedině socialistické zdravotnictví může dát člověku kvalitní péči, v objektu výchovy posiluje přesvědčení o správnosti tehdejšího režimu a utvrzuje jej v tom, že chovat se jako *socialistický člověk* (Jůva, 1987, s. 152), je správné.

Klímová- Fügnerová též poukazuje na Makarenkovo dílo a podotýká, že jeho knihy stmelí rodinu tak, aby byla dokonalým kolektivem. (Klímová- Fügnerová, 1953, s. 456)

Potvrzením toho, že hlavní směr ve výchově má udávat stát prostřednictvím svých institucí, bylo zřizování velkého množství jeslí, kojeneckých ústavů, mateřských škol, atd. Matka byla podněcována k tomu, aby šla brzy do práce a dítě svěřila do péče odpovědným osobám v příslušné instituci. (Klímová- Fügnerová, 1953, s. 448)

Z výše uvedeného vyplývá, že rodina tak neměla být hlavním subjektem v procesu výchovy a tím, kdo rozhoduje o tom, jak bude své dítě vychovávat.

Výsledkem procesu výchovy v rodině i mimo ní měl být konformní, k tehdejšímu systému loajální občan.

Výchova po roce 1989 nabrala zcela jiný směr. Do popředí se v otázkách výchovy dostávají znaky charakteristické pro postmoderní pedagogiku, za jejíž představitele je považován například Hubertus von Schoenebeck. Těmito znaky jsou například důraz na individuum a jeho seberealizaci, což je v přímém rozporu s dříve uplatňovaným principem kolektivní výchovy; dalším znakem ve výchově je rovnost mezi vychovatelem a vychovávaným a také důraz na samostatnost vychovávaného, a možnost více pravd, tj. relativizace. Dětem se doporučuje dávat větší svobodu a samostatnost tak, aby si samy vybraly, čím se chtějí zabývat a jakým směrem se chtějí ubírat. Dítě je dnes nahlíženo jako originální svébytná bytost, jako individualita. (Filozofické proudy v pedagogickém myšlení).

Výše uvedené vidíme jako výrazný rozdíl mezi výchovou před a po roce 1989. Rozdíl nejlépe charakterizuje přechod od kolektivní výchovy k výchově člověka jako individuality a důraz na výchovu v rodině, nikoliv institucionální.

Také rodiče v době postmoderní přehodnocují svůj přístup a vztah k dětem, o kterém často hovoří jako o kamarádkém a považují to za něco, co je dobré dávat na odiv.

Matějček však upozorňuje na to, že takový přístup je krátkozraký a vztah mezi rodičem a dítětem si pouze s kamarádkým vztahem nevystačí. (Matějček, 1986, s. 209)

I ve výchově dětí tedy platí volit „zlatou střední cestu“.

3 VÝCHOVNÉ STYLY A VZTAHY V RODINĚ

Poslední kapitola teoretické části práce se zabývá výchovnými styly a vztahy v rodině. V první podkapitole nazvané Výchovné styly v rodině vymezujeme tři typy vychovatelů a typy výchovných stylů dle dvou autorů.

V druhé podkapitole Rodinné vztahy se zabýváme tím, co vztahy v rodině spoluutváří, neboť se domníváme, že kvalita vzájemných vztahů v rodině je pro vývoj a hodnotovou orientaci osobnosti jedince důležitá.

Ve třetí podkapitole nazvané Sourozenské a rodinné konstelace, práce podrobně seznamuje s uvedenou problematikou, která má na dítě v rodině a na jeho psychosociální vývoj dopad. Charakteristika typů osobností narozených v různém pořadí je nezbytná pro následující výzkum. Jak již bylo v úvodu řečeno, rodinné konstelace celou problematiku doplňují a v neposlední řadě je lze považovat za aspekt, který ve větší či menší míře působí na jednotlivé členy uvnitř rodiny.

3.1 Výchovné styly v rodině

V rodinné výchově velmi záleží na stylu výchovy, která do jisté míry předznamenává podobu osobnosti člověka a to, jak on sám bude v budoucnu vychovávat své děti. Svou roli může sehrát tzv. transgenerační přenos, což znamená, že určité jevy ve výchově se opakují i v další generaci. (Slovník cizích slov, ©2005-2016)

V praktické části této práce ale zjistíme, že ne všichni respondenti kopírují výchovný styl svých rodičů, ba právě naopak.

Styl výchovy v rodině určují rodiče a charakter jejich osobnosti.

Dle Kalnického můžeme rozdělit osobnost rodičů - vychovatelů do třech základních skupin (Kalnický, 2012, s. 109):

- A) Autoritativní,**
- B) Liberální,**
- C) Demokratický.**

Ad A) **Autoritativní vychovatel** je vychovatelem, který soustředí veškerou moc v oblasti výchovného působení pouze na sebe. Svá rozhodnutí nemá potřebu konzultovat s nikým jiným. Autoritativní vychovatel nebere v potaz potřeby a zájmy vychovávaných, utlumuje jejich iniciativu.

Vychovávaného tedy nepokládá za partnera, vymezení rolí je dáno ve smyslu nadřizený – podřizený. Výchovný proces řídí zcela sám.

Ad B) **Liberální vychovatel** nezasahuje do výchovného procesu; svým svěřencům dává příliš svobody a volnosti. O tomto typu vychovatele lze říct, že se o vychovávané a to, co dělají, nezajímá. Tento vychovatel tedy není tím, kdo by výchovný proces řídil.

Ad C) **Demokratický vychovatel** je takovým vychovatelem, který neřídí výchovný proces sám, ale do jeho řízení v určité míře zapojuje i objekt výchovy, se kterým diskutuje. Demokratický vychovatel bere v potaz potřeby, názory a zájmy vychovávaného, je schopen děti a mládež dobře motivovat a usměrňovat. Ačkoliv ne jako svrchovaná autorita, řídí výchovný proces.

Nyní charakterizujeme tradiční styly výchovy dle Kurta Lewina. Tyto styly se odvíjí od typu vychovatele a nesou stejný název. (Lewin, in Čáp, Mareš, 2001, s. 304)

Autoritativní styl výchovy je typický příkazy, výhrůžkami, tresty. Naproti tomu bere nedostatečně, nebo vůbec nebere v potaz potřeby a přání vychovávaných dětí a mládeže. Tento výchovný styl udává směr zkušenostmi a rozhodnutími toho, kdo vychovává. Nedává možnost samostatně se rozhodovat a být iniciativní.

Liberální styl výchovy nazývaný též jako slabé vedení je nenáročný, nemající požadavky na vychovávané. Dojde – li však ze strany vychovávajícího k požadavku, nežádá se jeho důsledné plnění a tento je nekontrolován.

Demokratický výchovný styl označovaný jako sociálně integrační či sociálně integrativní využívá příkladu místo zákazu a trestu. Demokratický výchovný styl dává dětem a mládeži prostor pro diskuzi, iniciativu, nabízí více možností řešení a tím je zapojuje do rozhodování o problému. Z pohledu vychovávaných je tento typ výchovného stylu obvykle hodnocen jako nejlepší.

Jednotlivě uvedené styly výchovy bychom mohli charakterizovat dle toho, do jaké míry začleňují vychovávaného do výchovného procesu a do jaké míry je angažován sám vychovávající.

Protože typologie výchovných stylů dle Lewina není jediná, doplníme ji dalšími styly výchovy, jež uvádí Slavomír Laca:

Zanedbávající výchova: Charakter zanedbávající výchovy lze odvodit již ze samotného názvu. Rodiče se o své děti příliš nestarají a nezajímají. Naopak upřednostňují sebe a své zájmy. Takový typ výchovy je prakticky výchovou nulovou – děti strádají, trpí nedostatkem, který může být jak materiálního tak nemateriálního charakteru. Důsledkem poté nezřídka bývá negativní dopad na jejich fyzické a psychické zdraví. Dítě necítící lásku a zájem může propadnout pocitu, že pro nikoho nemá hodnotu, a být tak nesebevědomé.

Takto vychovávané dítě zpravidla nevyroste ve vyrovnanou, zdravou a dobře socializovanou osobnost. Naopak může mít se sociálním fungováním problém a hrozí u něj riziko vzniku některého ze sociálně patologických jevů. (Laca, 2013, s. 51)

Nadměrně ochranná výchova: Tento typ výchovy je z hlediska dopadu na osobnost dítěte také považován za škodlivý. Spočívá v tom, že rodič své dítě až nezdravě ochraňuje. Starost rodiče o dítě je nadměrná a neodpovídající daným situacím. Co si dítě přeje, to mu rodič zpravidla chce splnit nebo povolit. V tomto případě hrozí, že rodič může být dítětem snadno zneužitelný. Výchova tak v podstatě není v rukou rodiče ale v rukou dítěte, kterým je rodič manipulován, aniž by si to uvědomoval. (Laca, 2013, s. 51)

Disharmonická výchova: Pro tento typ výchovy je charakteristická rozporuplnost a nejednotnost pravidel, jejich nestálost. Rodiče se v různých chvílích a situacích chovají různě. To může mít za následek rozpolcenost dítěte, jeho nejistotu, nevyrovnanost. Neví, co je platné a co platné není. Neví, čemu může věřit a podle jakých pravidel se má chovat. U rodičů nepocítuje stálou podporu, což může narušit integritu jeho osobnosti. (Laca, 2013, s. 51)

Merkantilní výchova: Typ merkantilní výchovy má svou podstatu v tom, že rodič dítě odměňuje i v případech, kdy to není na místě. Může si jej tímto způsobem de facto kupovat. Důsledkem tohoto výchovného stylu může být dítě rozmazlené, manipulující, neznající hodnotu věcí (protože vše dostane tzv. zadarmo). Své činy může posuzovat optikou prospěšnosti (aneb „co z toho budu mít“, „čím je to pro mne výhodné“). (Laca, 2013, s. 51)

Zvolit vhodný výchovný styl se tak jeví polovinou úspěchu v procesu formování osobnosti vychovávaného jedince. V neposlední řadě nelze podcenit problematiku transgeneračního přenosu, dopadajícího na další generace vychovávaných dětí a mládeže.

3.2 Rodinné vztahy

Vztahy mezi jednotlivými členy rodiny a celkové rodinné klima významně působí na osobnost vychovávaného.

Podle Krause pozitivní vztahy v rodině napomáhají při utváření vztahů ke své osobě, druhým lidem a k celé společnosti. (Kraus, 2014, s. 79)

Kohoutek uvádí, že velký vliv na osobnost vychovávaného dítěte mají zejména dospělí v rodině a také starší sourozenci, kteří jsou pro dítě vzorem, od nichž se učí nápodobou a

identifikací. Jako příklad uvádí matku, která je pro své dítě vzorem ženskosti a lásky. (Kohoutek, 1998, s. 117)

Z toho vyplývá, že pokud jsou vztahy mezi jednotlivými členy v rodině kladné, je pro dítě snazší identifikovat se s rodičem jako se vzorem.

Kohoutek také dodává, že pro vyvíjející se osobnost dítěte je důležité být v kontaktu se svými prarodiči a ostatními vzdálenějšími členy rodiny. Přínos pozitivních vztahů, které dítě neudrzuje pouze se svými rodiči a sourozenci, spočívá dle Kohoutka v tom, že mohou dítěti pomoci při osamostatňování se zvláště tam, kde je vztah s matkou příliš blízký. (Kohoutek, 1998, s. 117)

Často se můžeme setkat s tím, že prarodiče jsou vlivem věku a životních zkušeností v přístupu k výchově vnoučat benevolentnější, než samotní rodiče dětí.

Vztahy v rodině ovlivňuje také způsob výchovy. Dle Nováka je třetina neuróz u dětí důsledkem nevhodně vedené výchovy rodičů. Uvádí také, že více než polovina dětských neuróz je nepřímou způsobena přístupem rodičů. Jenom 3% neuróz u dětí pak způsobuje ústavní výchova. (Novák, 2012, s. 39)

Funkční vztahy v rodině dávají dítěti pocity důvěry, jistoty a bezpečí, což podporuje zdravý vývoj jeho osobnosti.

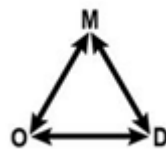
Nyní se zaměříme na aspekty, které utváří funkční vztahy v rodině. Dle Skynnera in Sobotková, se jedná o tyto znaky (Skynner in Sobotková, 2001, s. 70):

- členové rodiny jsou schopni **být spolu, ale i samostatně,**
- rodina je schopna **přízpůsobovat se změnám a vyrovnávat se se ztrátami,**
- členové rodiny jsou schopni **spolupráce,**
- v rodině je **jednoznačná komunikace,**
- v rodině je přítomen **humor a příjemná atmosféra,**
- v rodině je **prvek věrnosti** ne však z důvodu morálních zásad, ale z důvodu dobrovolné volby,
- mezi členy rodiny je **vstřícný postoj** k druhým, ke svému okolí.

V rodinném systému můžeme nalézt tři významné subsystémy. Základním subsystémem je matka a otec. Na kvalitě jejich vztahu, schopnosti zvládat konflikty a uspokojovat vzájemně své potřeby jistoty, sexuální potřeby, aj., záleží, zda bude rodina úspěšně fungovat. Druhým subsystémem jsou rodiče a děti. Tento subsystém vzniká již v době otěhotnění ženy. Příchod nového potomka znamená pro rodinu velkou zkušenost, která je jak pozitivní, tak i potenciálně zakládající různá krizová období. Problémy ve

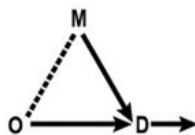
vztahu rodič a dítě vždy ukazují na nestabilitu rodiny. Třetím subsystemem jsou sourozenci, kteří vzájemně kooperují ale též soutěží a zkušenosti se vzájemného vztahu poté přenáší i do jiných sociálních situací. V rodině mohou vznikat i koalice různého typu, například koalice matky a staršího dítěte, otce a mladšího dítěte, aj. Sobotková upozorňuje na to, že dlouhé a pevné trvání těchto koalic v rodině poukazuje na vztahový problém. (Sobotková, 2001, s. 25-26)

Ve funkční rodině tedy nalzáme kladné vztahové vazby mezi všemi jejími členy. Níže uvádíme schémata možných vztahů v rodině. Schéma tvoří triáda matka – otec – dítě. První schéma znázorňuje vztahy funkční tříčlenné rodiny, které probíhají mezi všemi účastníky a všemi směry. (Psychologické a sociální teorie duševních chorob, 2015)

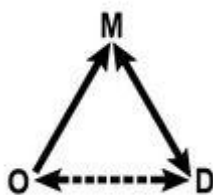
Obr. 2. Vztahový trojúhelník 1

Druhé schéma znázorňuje vztahovou nefunkčnost uvnitř rodiny. Mezi matkou a otcem jsou problematické vztahy, které mají za následek fixaci obou rodičů na dítě. To poté volí únikovou strategii. (Psychologické a sociální teorie duševních chorob, 2015)

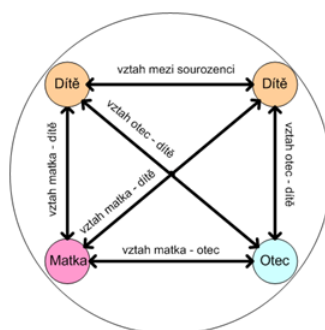
Obr. 3. Vztahový trojúhelník 2

Třetí schéma je další ukázkou nefunkčních vztahů v rodině. Mezi matkou s dítětem je silné vztahové pouto. Nikoliv však mezi matkou a otcem (otec má k matce pouto, které je však jednostranné). Vztahové pouto mezi otcem a dítětem chybí, i přesto, že se jej otec snaží navázat. Samozřejmě zde může být analogický případ, kdy mezi sebou mají silné pouto otec s dítětem, s matkou však nikoliv. (Psychologické a sociální teorie duševních chorob, 2015)

Obr. 4. Vztahový trojúhelník 3

Poslední schéma znázorňuje čtyřčlennou rodinu, v níž kladné vztahy probíhají různými směry nejen mezi rodiči a mezi rodiči a dětmi, ale také vzájemně mezi sourozenci. (Kde jsi táto?, 2016)

Obr. 5. Vztahové schéma

Za významný aspekt, který ovlivňuje osobnost vychovávaného, považujeme také nezájem rodičů. Ten formuje především vztah k sobě samému. Pokud se rodiče o dítě nezajímají, dítě to snadno pocítí a může ztratit motivaci proč se snažit. Toto tvrzení dokládá jedna z respondentek výzkumu uskutečněného v této práci. Respondentka uvádí, že za jejím nízkým vzděláním a neambiciózností stojí nezájem rodičů, kterým byla doslova „jedno“.

Důvodem rodičovského nezájmu o dítě může být dle Lovasové jeho nepřijetí. To vzniká jak na straně rodičů, tak na straně samotného dítěte. Na straně rodičů může být důvodem nezájmu o dítě jejich nízký věk; dále to, že dítě nebylo plánované a že je nevlastní. V neposlední řadě může být příčinou i duševní porucha rodičů. Na straně dítěte může být důvodem handicap různé závažnosti. Lovasová poukazuje na to, že se vždy nemusí jednat o výrazný handicap, který způsobí nepřijetí dítěte rodičem. Druhým důvodem na straně dítěte je temperament, který může být pro rodiče nezvladatelný. (Lovasová, 2006, s. 18)

3.3 Sourozenecké a rodinné konstelace

Předchozí podkapitola pojednává o rodinných vztazích, a o tom, co funkční vztahy v rodině utváří. Tato podkapitola se zabývá sourozeneckými a rodinnými konstelacemi, které vztahy v rodině do jisté míry také ovlivňují a které jsou pro tuto práci a její téma důležité, neboť problematika sourozeneckých konstelací se řeší ve výzkumu praktické části diplomové práce.

Co jsou to sourozenecké konstelace a kdo je jejich zakladatelem?

Sourozenecká konstelace vyjadřuje pořadí, v jakém se dotyčná osoba narodila. To znamená, zda se narodila jako prvorozená, druhorozená, prostředně narozená, nejmladší či jedináček. Už samotný fakt pořadí narození dle Lemana velkou měrou určuje povahu člověka a jeho přístup k různým oblastem života – ke vztahům, k práci, k rodičovství a jiné. (Leman, 2006, s. 7)

Autorem sourozeneckých konstelací je Alfred Adler, psychiatr a neurolog. Ten na sourozenecké konstelace nahlížel takto: *Každé dítě má v rodině jedinečnou pozici. Z ní se vytváří jeho individuální perspektiva.* (Novák, 2007, s. 20)

Pro každou pozici jsou tedy charakteristické určité osobnostní rysy a sklony v chování, jednání a přístupu ke světu, lidem, situacím, problémům.

Sourozenecké konstelace však nejsou tím, co jednoznačně určuje osobnost člověka. Svou roli hrají i další proměnné, o kterých pojednáváme v předešlých kapitolách. Jedná se například o osobnost rodičů, styl výchovy, typ rodiny, aj.

Německá psycholožka českého původu Jirina Prekop (v české literatuře uváděná jako Jiřina Prekopová) poukazuje na to, že v sourozeneckých vztazích a jejich fungování je také důležité, jakého pohlaví sourozenci jsou. Například vztah mezi dvěma sestrami či dvěma bratry je konfliktnější než vztah mezi bratrem a sestrou. Fakt pohlaví je v sourozeneckých vztazích považován za významnější než věkový rozdíl. (Prekop, 2000, s. 116)

Nyní se zaměříme na charakteristiky osob narozených v různém pořadí. Členění pořadí narození se dle autorů může lišit, i když ne podstatně. Pro přehlednost vybíráme toto členění: *jedináčci, prvorození, prostředně narození, nejmladší.* Vycházíme z literatury domácí i zahraniční. Z domácích autorů čerpáme z Tomáše Nováka, ze zahraničních autorů vycházíme z Kevina Lemana a Isaacsona a Radishe. Názvy jednotlivých knih spolu s obsahem jsou uvedeny v příloze P I a v seznamu použité literatury.

Zástupce jednotlivých pozic tvořili respondenti ve výzkumném šetření praktické části práce.

Jednotlivé pozice narození jsou charakterizovány v pořadí, které je uvedeno výše.

Jedináčci: Isaacson a Radish uvádí, že postavení jedináčka v systému rodiny není jednoduché. Za hlavní problém je u nich považováno to, že se mohou cítit osaměle a s tímto pocitem se musí určitým způsobem vypořádat. Mnozí jedináčci svůj pocit osamění tak řeší tím, že si vymyslí neexistujícího kamaráda. (Isaacson, Radish, 2006, s. 52)

Pokud nemají sourozence, tráví jedináčci většinu času s dospělými – zde hrozí riziko, že si na častý kontakt s nimi přivyknou natolik, že pak nejsou schopni komunikovat se svými vrstevníky na odpovídající úrovni, což jim může zkomplikovat vztahy s kamarády či spolužáky.

Leman tuto myšlenku potvrzuje, když uvádí, že jedináčci si nejlépe rozumí s lidmi o mnoho let staršími, než jsou oni sami, anebo s lidmi, kteří jsou naopak výrazně mladší. Uvádí také, že tito lidé jsou často egocentričtí a sobečtí právě proto, že se nemuseli o nic dělit – o pozornost, materiální věci, lásku, aj. (Leman, 2006, s. 63)

Výlučný vztah s dospělými může dát jedináčkovi pocit jakési výjimečnosti a způsobit odstup ve vztazích mezi ním a vrstevníky. Pocity osamění tak mohou přetrvávat až do dospělosti.

Nyní se zaměříme na charakteristické povahové rysy jedináčka dle Isaacsona a Radishe (Isaacson, Radish, 2006, s. 67 - 68):

- má **organizační schopnosti, je pracovitý**, vytváří si seznamy,
- má **sklony k introverzi**, často se může trápit v citové oblasti, protože se bojí zklamání,
- do jisté míry je **egocentrik** – je pro něj důležité prosadit svou vůli, je ale **spravedlivý**,
- nemá rád přerušování,
- je **sarkastický**.

Tomáš Novák píše o dvojím přístupu k problematice jedináčků – a sice o tradičním a moderním přístupu. V tradičním přístupu je na jedináčka nazíráno jako na rozmazleného sebestředného jedince, který je až nadměrně obklopován a chráněn rodiči a ostatními dospělými, což mu v důsledku škodí. Jak je uvedeno viz výše, je odtržen od svých vrstevníků a tak se může stát, že bude vyčleněn z kolektivu. V jeho dospělém životě pak

hrozí přílišná fixace na rodiče, a tedy neschopnost se osamostatnit. Moderní přístup poukazuje na to, že přemíra zdrojů, které jsou vyhrazeny pro jedináčka, neznamená, že by šlo o něco, co je v principu špatné. Naopak, tento přístup zastává názor, že dostatek zdrojů dítěti zajistí kvalitnější vzdělání a možnost seberealizace v různých kroužcích a zájmových uskupeních. Dostatek pozornosti dospělých zase zajistí, že dítě se bude rozvíjet v mnoha oblastech a bude dostatečně stimulováno. Podle této teorie vyrůstají z jedináčků lidé **asertivní, svědomití a dominantní**. (Novák, 2007, s. 37-38)

Prvorození: Děti, které se narodily jako první, jsou do určité doby jedináčky. Jsou tak zvyklí na to, že je jim věnována veškerá pozornost rodiny a že jsou středem zájmu všech. Na druhou stranu – rodina od prvorozených očekává výkon. To, že se narodili jako první, způsobuje, že jsou do nich vkládány mnohé naděje. I proto to prvorození, pod tlakem své rodiny, často nemají v životě jednoduché. O to těžší je pro ně chvíle, kdy spadnou z pomyslného trůnu (Alfred Adler používá pojem „sesazení z trůnu“). Jejich místo náhle zaujme mladší sourozenec, který je tím, kdo nyní více potřebuje péči rodičů a komu je tak věnována větší pozornost. Prvorozený je upozaděn, což, jak uvádí Isaacson a Radish, může pokládat za křivdu. Často si celou situaci neumí vysvětlit a může se tak domnívat, že to, jak nynější situace vypadá, je jeho chybou. (Isaacson, Radish, 2006, s. 84)

Může se tak stát, že s pocitem křivdy z upozadění se prvorozený bude srovnávat celý svůj život, byť podvědomě. I tento nedořešený problém z dětství může osobnost člověka silně poznamenat. To ostatně dokládá i výpověď prvorozené respondentky z výzkumu, který byl v rámci této práce realizován. Pocit křivdy se u prvorozených často projevuje například tím, že se snaží stále si (či někomu jinému) dokazovat svůj význam. I to je důvod, proč je charakteristikou prvorozených cílevědomost a ambicióznost.

Leman výše uvedená slova potvrzuje, když uvádí, že ačkoliv není vhodné nálepkovat jakoukoliv sourozeneckou konstelaci, prvorození a jedináčci ji mají. Tou nálepkou je jejich **perfekcionismus**. (Leman, 2006, s. 38)

Prekop ve své knize radí, že je dobré, aby se prvorozenému v době, kdy se matka cele soustředí na nově narozené dítě, věnoval ve velké míře otec (doslova píše, aby jej *zachytil*). (Prekop, 2000, s. 153)

Nyní se podívejme na osobnostní rysy prvorozeného (Isaacson, Radish, 2006, s. 87):

- může trpět **pocit viny**, které plynou ze zkušenosti upozadění v raném dětství (ptá se: „Co jsem udělal/a špatně?“),

- často **klade otázky**, pomocí kterých se snaží orientovat se v nastalé situaci,
- může mít **problém s proječováním svých citů**,
- používá **humor, který ponižuje druhé**,
- často se nevyzná sám v sobě, může být přítomna **rozporuplnost pocitů**,
- má potřebu zalíbit se druhým tak, aby jej respektovali, a možná i proto je **ochoten dělat kompromisy**,
- má **sklon k „vůdcovskému“ jednání**, často pracuje na vedoucích pozicích.

Tomáš Novák ve své knize Sourozenecké vztahy píše, že v otázce sebevědomí jsou prvorození často zranitelní. Jako by byli nejisti od doby, kdy zjistili, že se nejedná výlučně o ně, ale že je tu někdo další, s kým musí bojovat o přízeň rodičů a před kým se musí pokusit uhájit své místo. Často se stává, že z nevýhody odsunutí je rodiči či příbuznými udělána výhoda v tom smyslu, že starší sourozenec může toho mladšího „chránit“. Tak je mu psychologicky dán pocit jakési převahy, který mladšímu sourozenci nijak neubližuje. Jak ale Novák píše, není to tak jednoduché, protože starší dítě zdaleka není jediné, které se u nově narozeného vyskytuje. (Novák, 2007, s. 42)

Může se také stát, že prvorozený o roli ochránitele nestojí, často chce být ještě sám ochraňován. V této situaci je důležité, jak se k celé věci postaví samotní rodiče – zda pochopí, jak je pro prvorozeného vyrovnání se se „sesazením z trůnu“ těžké, a zda mu pomůžou se zpracováním této situace, anebo zda u nich dojde k popření, a dítě se pak v nové situaci cítí samo. Důsledky na sebe nemusí dlouho čekat. U prvorozeného mohou způsobit nevraživost vůči mladšímu sourozenci. Protože je rodina propojený systém, ovlivní tento sourozenecký vztah i vztah mezi prvorozeným a jeho rodiči. Ti se mohou na staršího pro jeho přístup k mladšímu sourozenci hněvat, a naopak více chránit mladšího. Což v důsledku může ještě více posílit nevraživost prvorozeného k druhorozenému sourozenci a oslabit vztah s rodiči. To na svém příkladu dokládá prvorozená respondentka a částečně též prvorozený respondent.

Dalším důsledkem prvorozenství v dospělém období života člověka je také to, že žádá *podmíněnou lásku ve formě úcty*. (Isaacson, Radish, 2006, s. 94) Podle těchto autorů prvorození nejsou schopni připustit situace, kdy s nimi jejich partner nesouhlasí, neboť to pokládají za nedostatek lásky. Isaacson a Radish píší, že je to *dávná bolest z dětství*. (Isaacson, Radish, 2006, s. 95)

Důležitým je také to, jak velký je mezi sourozenci věkový rozdíl. Menší věkový rozdíl je pro sourozenecký vztah obvykle výhodnější. Nyní uvedeme krátkou výpověď babičky

našeho prvorozeného respondenta: *Když byl x malý, a narodil se mu Honzíček (mladší o více než tři roky – pozn. autorky), tak on se k němu choval jako záškodník - když Honzíček ležel v postýlce, x ho štípal.* Když jsme se na to respondenta ptali, bylo nám sděleno, že u něj byl přítomen pocit ohrožení daný právě oním „sesazením z trůnu“. To, že mladšího bratra štípal, pro něj byla vzhledem k jeho tehdejšímu věku, jediná možnost, jak se „bránit“.

Na závěr slova Lemana: *Prvorození a jedináčci jsou obklopeni leskem a slávou, ale také napětím.* (Leman, 2006, s. 38)

Prvorození respondenti konečně jeho slova potvrzují.

Prostředně narození: Charles Darwin zjistil, že nejvíce takzvaně problémových dětí je těch, kteří se narodili jako prostřední. Novák ve své knize přirovnává jejich pozici k běžci, který je neustále ohrožován soupeři, kteří jsou za ním, a zároveň se snaží dostihnout ty, kteří jsou před ním, což se mu z podstaty věci nemůže podařit. Prostředně narození nejsou tak sebejistí, jako prvorození ani tak ochraňováni jako nejmladší sourozenci. To u nich může způsobit pocit, že se vyskytují ve „vzduchoprázdnu“. (Novák, 2007, s. 45)

Na druhou stranu mají prostředně narození schopnost přizpůsobení se v různých situacích a také schopnost manipulace, což později mohou využívat ve svůj prospěch. Novák dále uvádí, že děti, které se narodily jako prostřední, jsou schopny se rychle zorientovat v dané situaci a vyhodnotit, co je pro ně nejvýhodnější a to tak, aby to bylo v mezích zákona a nemělo to na ně negativní dopad. (Novák, 2007, s. 46)

To, co u prostředně narozených považujeme za nejproblematičtější, koresponduje s výše uvedeným tvrzením o vzduchoprázdnu, v němž se v rámci rodiny tyto lidé nacházejí. V rámci výzkumného šetření jsme došli k zjištění, že se jedná o faktor, který je pro další vývoj osobnosti prostředně narozeného určující.

Nyní uvedeme klíčové znaky osob, které se narodily jako prostřední tak, jak je popisuje Leman (Leman, 2006, s. 86):

- lidé narození jako prostřední jsou **lidé kompromisu, schopni vyjednávat**, a tak mohou být často i ve vedoucích pozicích,
- zpravidla mají **schopnost vycházet s lidmi**,
- může být u nich přítomna **nevyzpytatelnost**
- často **trpí srovnáváním** se s ostatními,

- může být přítomno **snížené sebevědomí** plynoucí z toho, že v rodině nezažili tolik pozornosti (rodina se věnovala zejména nejmladšímu dítěti, a od staršího se očekávalo, že se postará o prostřední dítě, anebo že to už se o sebe dokáže postarat samo).

Narodit se jako prostřední se tedy nejeví jako nejlepší pozice. Pokud se zanedlouho narodí další sourozenec, rodiče věnují veškerou pozornost jemu a prostředního zpravidla nechají v péči staršího sourozence, který (zvláště pokud je o více let starší), má již své zájmy. Prostřednímu dítěti nezbývá než se zabavit samo či s kamarády. Často mu chybí ambicióznost a odhodlání prvorozených a také pocit velké lásky, kterou tak často zažívají nejmladší děti. (Novák, 2007, s. 45)

Výhodou těch, kteří se narodili v této konstelaci je dle Prekop to, že nemusí zažívat frustrující zkušenost ztráty tak, jak jí zažil prvorozený. Neměl privilegia, nemohl je ztratit. Je tedy ušetřen tzv. sesazení z trůnu, což je drastická zkušenost, protože se jedná o radikální změnu v dosavadním životě dítěte. (Prekop, 2000, s. 74)

Nejmladší: Dalo by se říci, že dítě, které se narodí jako poslední, a je tedy nejmladší, má nejvýhodnější pozici. A to hned z několika důvodů. Jednak má rodiče, kteří už nejsou začátečníky v oblasti výchovy. Na výchově svého prvorozeného dítěte se učili. U nejmladšího dítěte se tak mohou vyvarovat chyb, kterých se dopustili při výchově staršího sourozence. Jednak je pozitivem to, že rodiče, kteří již mají s výchovou dítěte praxi, nejsou tolik pod vlivem stresu a jsou tak klidnější. Nejmladší dítě svou zranitelností u rodičů vyvolává ochranný přístup. A protože jsou malé děti vnímány jako symbol čistoty a nezkaženosti, lidé se jimi nezdědky dojmají, což může přispět k jejich rozmazlování. (Novák, 2007, s. 44 - 45)

Doplníme, že klid rodičů při výchově nejmladšího dítěte se přenáší i na dítě. Nejmladší je totiž v porovnání s perfekcionistickým, až úzkostlivým prvorozeným klidnější, působí vyrovnaněji - jako by mu o tolik nešlo. Přístup nejmladších někdy může vyvolat až dojem lhostejnosti. Na druhou stranu mají tito lidé rádi pozornost, což v rámci základní charakteristiky (viz níže) uvádí Leman.

Charakteristické rysy nejmladších dětí dle Lemana (Leman, 2006, s. 102 - 103):

- nejmladší děti jsou často **impulzivní**,
- **rádi se předvádí**, což může být způsobeno tím, že jim v dětství byla věnována velká pozornost a potřeba být středem zájmu je v nich dodnes,
- dalším rysem, který souvisí s výše uvedeným, je **sklon k egocentrismu**,

- nejmladší narození jsou **extroverti**, ve společnosti často oblíbení.

Novák uvádí, že dalším rysem benjamínků může být **rozpolcenost** dána tím, že nejmladší děti mohou být na jednu stranu vysmívány právě proto, že jsou mladší, ale na druhou stranu jsou zbožšťovány. Výsměch u nich může vzbudit silnou touhu dokázat své schopnosti. (Novák, 2007, s. 45)

Na nejmladší děti jako na „miláčky“ rodičů často nejsou kladeny takové nároky, jako na prvorozené. To u nich může v důsledku vést až k lehkovážnosti. Z výše uvedených charakteristik vyplývá, že rozdíly mezi nejmladším a nejstarším dítětem jsou velké, což může vést k vzájemným sourozeneckým neshodám a k neporozuměním. Záleží tak na rodičích, jaký přístup k nastalé situaci zvolí.

Tolik k teorii sourozeneckých konstelací. Jejich praktickému dopadu v souvislosti s výchovou v rodině a přístupem rodičů se věnujeme ve druhé části diplomové práce.

Nyní se zaměříme na **rodinné konstelace**.

Autorem rodinných konstelací je Bert Hellinger (16. 12. 1925), psychoterapeut německého původu. Hellinger vystudoval pedagogiku, filozofii a teologii. Zabýval se především studiem psychoanalýzy, Gestalt terapie, transakční analýzou a skupinovou dynamikou. (Simon, 2008, s. 16)

Jaroslav Simon ve své knize Rodinné konstelace – tok lásky, k rodinným konstelacím uvádí: *Konstelace jsou metodou práce s lidmi; s jejich pomocí můžeme velmi rychle zjistit, co se skutečně děje v daném systému a také to, jak v něm můžeme uskutečnit žádoucí pozitivní změnu.* (Simon, 2008, s. 17)

Simon zároveň dodává, že existuje několik typů konstelací. Mezi další typy patří například partnerské, firemní, aj. Tyto můžeme nazvat obecně jako konstelace systemické. (Simon, 2008, s. 17)

Jinak rodinné konstelace definuje Irena Sobotková. Ta píše, že: *Konstelace je sociálně-psychologické uspořádání rodiny. Patří sem osobnostní charakteristiky a citová vzdálenost členů rodiny, pořadí narození a pohlaví sourozenců, věkové rozdíly, dominantní či submisivní pozice, počet členů rodiny a další faktory. Znalost pozice každého člena v rodinné konstelaci umožňuje lépe porozumět jako jeho osobnosti, tak (ovšem v mnohem menší míře) některým zvláštnostem fungování rodiny.* (Sobotková, 2012, s. 39)

Na internetových stránkách Rodinného a vztahového poradenství Brno se k rodinným konstelacím uvádí následující: *S rodinou jste spojeni skrze celé generace. Nevědomky*

formuje to, jak vidíte svět, jak cítíte, myslíte a jednáte. Rodina je jednou z hlavních příčin kvality Vašich vztahů, zdraví a života. (Rodinné a vztahové poradenství Brno, 2016)

Na rodinné konstelace tak můžeme nahlížet z různých úhlů pohledu. Lze na ně nahlížet jako na systém, který vyjadřuje pozice jednotlivých členů uvnitř rodiny, jako na fenomén, který ovlivňuje naše myšlení, chování a životy. A také je můžeme chápat jako na terapeutickou metodu.

Pokud jsou rodinné konstelace nahlíženy především jako terapeutická metoda, která má za cíl dosáhnout pozitivní změny v rodinném systému, a jestliže se konkrétní osoba rozhodne účastnit se této metody, je vhodné se na ni připravit. Prvním předpokladem pro úspěšné zvládnutí této terapeutické metody je výběr kvalitního lektora. Tím může být lektor – psycholog se vzděláním v oblasti psychoterapie, který již s metodou má zkušenosti.

Dále je vhodné se seznámit s rodinnou historií. Ta je v celém procesu velice důležitá z toho důvodu, že cokoliv se v rodinném systému stalo, může mít na systém stálý dopad. Jaroslav Simon uvádí, že nezáleží na tom, kdy se událost v rodině stala. Pokud nebyla zpracována, může působit i po mnoho dalších let. Proto je důležité si tuto fakta připomenout. V systému se pak ukáže, zda rodinná událost má na současný stav věci skutečný vliv. (Simon, 2008, s. 31)

Za zásadní události se považují (Simon, 2008, s. 30):

- potraty,
- předčasná nebo jiná tragická úmrtí,
- vraždy, sebevraždy,
- vyloučení člena rodiny,
- závažná onemocnění,
- situace, kdy se někdo obohatil nebo získal nějakou výhodu na něčí úkor, aj.

Stavění systému v rámci metody rodinných konstelací probíhá následujícím způsobem: Člověk, který chce vyřešit svůj problém, nebo na něj získat náhled (nejčastěji se jedná o problémy vztahového charakteru) stručně definuje, co od konstelací očekává. Poté si ze zúčastněných anonymních osob vybere zástupce členů své rodiny včetně sebe sama. Zástupce rozestaví dle svého uvážení a představitelům jednotlivých rolí sdělí název jejich role a jméno (např. Ty jsi můj otec Mirek). Poodstoupí mimo systém, který sleduje, ale aktivně do něj nevstupuje. Jednotliví členové se rozestoupí tak, jak je to pro ně přirozené a

popisují přitom své pocity. Do systému dle potřeby zasahuje lektor. Jakmile dojde k rozuzlení problému v rodině, zapojí se hlavní aktér a převezme svou roli (z osobní zkušenosti autorky práce).

Příklad rozestavení jednotlivých osob při rodinných konstelacích:

Obr. 6. – Rozestavení osob při rodinných konstelacích

Popis obrázku: Na obrázku vidíme členy rodiny včetně dědečka, který v rodině není fyzicky přítomen. Přesto stále působí na vztahy v rodině.

Výsledkem by měl být náhled na danou situaci, případně pozitivní změna v systému.

Jaroslav Simon píše: *Přinesou nám důležité informace o daném systému a porozumění tomu, co se v něm skutečně děje, i tomu, co je potřebné ke změně.* (Simon, 2008, s. 37)

Na závěr této kapitoly uvádíme vybrané reference účastníků rodinných konstelací, uveřejněné na internetových stránkách Systemické konstelace. (Systemické konstelace, 2008)

- *Velmi ma to obohatilo a naplnilo vierou v seba a energiou.*
- *Dobrý den, už je mi dobře. Víceméně to trvalo jen ten následující den po konstelaci. Proto přisuzuji pozitivní účinky výsledku konstelace. Tělo se zřejmě potřebovalo vypořádat se změnou, která nastala.*
- *Milá Zdeňko, děkuji za včerejší seminář Konstelací v Praze. Byl pro mě výjimečný svou silou i tématy.*

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 METODOLOGIE

Ve čtvrté kapitole diplomové práce se zabýváme metodologií výzkumného šetření. První z podkapitol této kapitoly se věnuje charakteristice zvolené výzkumné metody. V druhé podkapitole se zabýváme cílem výzkumu, výzkumnými otázkami a výzkumným vzorkem. Třetí podkapitola popisuje postup při sběru dat.

4.1 Charakteristika zvolené výzkumné metody

Sourozenecké konstelace, jako jeden z faktorů ovlivňující osobnost jedince, budou zkoumány optikou kvalitativního výzkumu.

Dle Hendla právě kvalitativní výzkum, který pracuje s malým počtem respondentů ale velkým množstvím dat, si dává za cíl porozumět zkoumanému problému do hloubky. Tento typ výzkumu se rovněž snaží zachytit autentickou subjektivní zkušenost respondentů. Pro samotný výzkum je proto důležité, aby výzkumník s respondenty byl v intenzivní interakci. Některé významy jsou totiž ukryty v kontextu, bez jehož vnímání jim nelze porozumět. Kvalitativní výzkum má však i své slabé stránky. Za ty se považuje, že jeho výsledky se nedají příliš zobecnit, výzkum je také poměrně časově náročný a hrozí riziko ovlivnění ze strany výzkumníka. V rámci kvalitativního výzkumu se nejčastěji používá metoda rozhovoru. (Hendl [online])

V tomto výzkumu volíme metodu polostrukturovaných rozhovorů. Uvedme zde, co je pro polostrukturovaný rozhovor typické (Švaříček, Šed'ová a kol., 2014, s. 160):

- Polostrukturovaný rozhovor je jedním ze dvou typů tzv. hloubkového rozhovoru.
- Je pro něj typické, že ačkoliv jsou témata a otázky předem připravené, můžeme se dále doptávat, aby odpovědi respondenta byly přesnější. Případně lze položit i doplňující otázku ohledně něčeho, co respondent byl okrajově zmínil a co nás zajímá (a souvisí to s tématem).
- Hloubkový rozhovor, pod který se polostrukturovaný typ rozhovoru řadí, se skládá z těchto částí: výběr metody, příprava samotného rozhovoru, samotný rozhovor tazatele s respondentem, přepis otázek a odpovědí, reflexe rozhovoru, analýza získaných dat, napsání zprávy týkající se celého výzkumu.

4.2 Cíl výzkumu, výzkumné otázky, výzkumný vzorek

Cílem kvalitativního výzkumu je zjistit a popsat: *Jak rodina pod vlivem sourozeneckých konstelací ovlivnila osobnost jedince.* Na tuto hlavní výzkumnou otázku se

pokusíme odpovědět prostřednictvím dílčích výzkumných otázek, viz níže. Pomocí výzkumu chceme mimo jiné sdělit, že sourozenecké konstelace jsou jedním z důležitých aspektů, který ovlivňuje přístup rodičů k dítěti, výchovu dítěte, a tedy i to, jakou podobu osobnost vychovávaného jedince má. K výzkumu nás mj. inspirovaly zkušenosti s lidmi z ne zcela funkčních rodin, kde za vztahové problémy mezi sourozenci, ale také jednotlivými dětmi a rodiči, mohl právě rozdílný přístup rodičů a rozdílné nároky na jednotlivé děti. Všimli jsme si také, že děti bez sourozenců, tedy jedináčci, těmito problémy netrpí, neznají je (zde nechceme zobecňovat, vycházíme pouze z našich zkušeností a poznatků). I proto je jedináček jedním z našich respondentů.

Hlavní výzkumná otázka tedy zní:

Jak rodina pod vlivem sourozeneckých konstelací ovlivnila osobnost jedince?

Tuto hlavní výzkumnou otázku (dále jen HVO) jsme rozepsali do tří dílčích výzkumných otázek (dále jen DVO):

- DVO1: Jak ovlivnily sourozenecké konstelace v původní rodině osobnost jedince ve volbě výchovného stylu vůči vlastním dětem?
- DVO2: Jak ovlivnily sourozenecké konstelace v původní rodině osobnost jedince?
- DVO3: Jak sourozenecké konstelace v původní rodině ovlivnily osobnost ve vztahu ke svým sourozencům?

Dalším krokem bylo stanovení indikátorů, které nám následně pomohly při utváření konkrétních otázek, viz tabulka č. 1.

Tab. 1. Dílčí výzkumné otázky, indikátory a otázky pro rozhovor

Dílčí výzkumné otázky (DVO)	Indikátory	Otázky
DVO1: Jak ovlivnily sourozenecké konstelace v původní rodině osobnost jedince ve volbě výchovného stylu vůči vlastním dětem?	Sourozenecká konstelace	Máte sourozence? V jakém pořadí jste narozeni? Jaký je mezi Vámi věkový rozestup?
	Vnímání sourozenecké konstelace	Jak jste tuto skutečnost vnímal/a? Co pro Vás bylo nejtěžší? V čem to naopak bylo výhodné? Závídel jste někdy kamarádům

		sourozence, nebo to, že jsou jedináčky? Proč?
	Styl výchovy	Jak byste popsal svůj styl výchovy?
	Autoritativní styl výchovy	Myslíte si, že ve vztahu rodič-dítě by měly být jasně vymezené role ve smyslu nadřízený vs. podřízený? Pokud ano, proč?
	Demokratický styl výchovy	Chováte se ke svému dítěti jako k sobě rovnému? Berete na zřetel názory svých dětí, diskutujete s nimi?
	Liberální styl výchovy	Máte na děti požadavky ve smyslu: tohle musíš splnit, takhle se musíš chovat, jinak přijde postih anebo jim necháváte volnost v jejich počínání a chování? Představte si situaci: Je zima, řekněme pod nulou. Trváte důsledně na tom, aby si Vaše dítě vzalo čepici a rukavice i když nechce?
	Tresty a odměny	Jaké uplatňujete ve výchově tresty? Jak často? Za co? Jak odměňujete své děti? Jak často? Za co?
	Kopírování výchovného stylu	Jak trestali a odměňovali rodiče Vás? Jak jste to vnímal/a? Říkal/a jste si někdy: Tak tohle já svým dětem nikdy dělat nebudu? Dodržel/a jste to? Všímate si někdy, že vychováváte své děti stejně, jako rodiče vychovávali Vás?
DVO2: Jak ovlivnily sourozenecké konstelace	Sebevědomí	Jak Vy sám/a vnímáte své sebevědomí? Jak si myslíte, že rodina a sourozenci ovlivnili

v původní rodině osobnost jedince?		Vaše sebevědomí?
	Vztah k povinnostem, svědomitost	Bojujete například s nezaplacenými složenkami? Co pro Vás znamená být svědomitý?
	Pracovitost	Jaké je Vaše nejvyšší dokončené vzdělání? Kde pracujete? Jste v práci spíše iniciativní nebo děláte jen to, co se po Vás chce? Kdybyste se měl/a v zaměstnání přirovnat k nějakému zvířeti, jaké by to bylo? Proč?
	Hrdost	Kdybyste měl/a ze své pracovní pozice sestoupit směrem níž a pracovat např. jako prodavač/ka v supermarketu, jak byste to nesl/a? Proč?
	Ctižádostivost	Co chcete v životě dokázat? Jak se cítíte být ovlivněn/a rodiči při výběru školy a povolání? Kdyby Vám nabídli v zaměstnání pozici vedoucího, byl/a byste rád/a, nebo byste měl/a spíše obavy? A z jakého důvodu?
	Průbojnost	V kolektivu přátel byste se označil/a spíše za vůdčí typ anebo běžného člena?
	Přisuzování významu náhody a štěstí	Jaký význam přisuzujete náhodě a štěstí?
	Sebelítost	Jak se díváte na negativní věci, které se Vám v životě staly?

DVO3: Jak sourozenecké konstelace v původní rodině ovlivnily osobnost ve vztahu ke svým sourozencům?	Sourozenecká rivalita	Zažil/a jste někdy sourozeneckou rivalitu? Zažil/a jste v rodině srovnávání se sourozenci, či se sestřenicemi, bratřenci?
	Vztahy k sourozencům a rodině	Jak byste popsal/a vztahy v primární rodině (s rodiči) a vztahy se svou současnou rodinou? Jak jste zvládal/a konflikty v rodině? V dětství a nyní?
	Vliv konstelací na současný život	Ovlivňují sourozenecké konstelace Váš současný život? Jak?

Výzkumný vzorek

Nalézt vhodné respondenty, kteří zastupují jednotlivé pozice narození a kteří mají děti, nebylo snadné. Několik respondentů odmítlo z toho důvodu, že téma je příliš emočně náročné a že nechtějí mluvit o věcech, které nemají emočně zpracované. I přes toto úskalí se autorce podařilo vybrat šest respondentů, a to z řad lidí, se kterými byla či je v pracovním kontaktu. Protože se s respondenty zná již dlouhá léta a protože chtěla zachovat autentičnost, s respondenty si v rozhovorech tyká. Výhodou takového výběru je, že respondenti se s autorkou již delší čas znají a proto pro ně může být snadnější vyjadřovat se otevřeně. Na druhou stranu, pro některé respondenty by mohlo být obtížné svěřit citlivé informace někomu, s kým se znají. Tento fakt bereme v potaz.

Jak ale píše Hendl, u kvalitativního rozhovoru se očekává, že se mezi respondentem a výzkumníkem vytvoří atmosféra přátelského charakteru. (Hendl [online])

Tato atmosféra může napomoci větší otevřenosti při odpovědích respondenta.

V tabulce tedy přehledně uvádíme základní charakteristiku šesti respondentů. Zejména důležitá kolonka v tabulce se týká pořadí narozených. Jak je z tabulky zřejmé, respondenty tvoří zástupci všech pozic, tzn., prvorození, prostředně narozená, benjamínci a jedináček. Také počty dětí jsou různé, jakož i úroveň dosaženého vzdělání. Věkově se jedná o respondenty středního a staršího věku.

Respondenti byli v rámci výzkumu anonymizováni, k čemuž nám posloužilo označení zkratkou R1 – R6.

Tab. 2. Charakteristika respondentů

Respondent	Pohlaví	Věk	Pořadí narození	Počet dětí	Zaměstnání	Vzdělání
R1	Muž	33	Prvorozený	1	Referent logistiky	VŠ (Mgr.)
R2	Žena	30	Prvorozená	1	Sociální pracovnice	VŠ (Mgr.)
R3	Žena	48	Prostředně narozená	3	Osobní asistentka	Vyučena
R4	Muž	32	Nejmladší	1	Vrátný	VŠ (Mgr.)
R5	Muž	28	Nejmladší	1	Vedoucí skladu	SOŠ s maturitou
R6	Muž	57	Jedináček	2	Geolog	VŠ (Ing.)

Poznámka: R4 vychovává nevlastní dítě, které má jeho partnerka z předchozího manželství. Ostatní respondenti vychovávají vlastní děti.

4.3 Postup při sběru dat

Výzkum se uskutečnil v lednu a v únoru roku 2016. Jak bylo uvedeno, získat respondenty nebylo snadné, několik jich pro tíživost tématu odmítlo.

Po celou dobu trvání výzkumu bylo dbáno na to, aby výzkumné šetření bylo realizováno v souladu s etickými principy. Dotazování se uskutečnilo v soukromí pouze za účasti autora práce a respondenta tak, aby nic neohrožovalo autentické výpovědi.

Dva rozhovory byly nahrávány na diktafon, jeden respondent si nepřál nahrávku rozhovoru zveřejnit, proto využíváme pouze přepisu tohoto rozhovoru. Zbylí čtyři respondenti odpověděli na otázky písemně a to především z toho důvodu, že si nepřáli být zaznamenáváni. Dotazování byli ujištěni, že jimi poskytnuté výpovědi budou využity pouze pro účely této práce. Respondenti měli možnost odmítnout odpovědět na položenou otázku.

Rozhovory, které jsme získali, byly přepsány tzv. technikou doslovné transkripce, což je postup, který vyžaduje větší množství času. (Hendl, 2008, s. 208)

Při výzkumném šetření jsme si pořizovali terénní poznámky, do nichž jsme zapisovali to, co nám respondent neřekl přímo, ale co jsme viděli, slyšeli, co nás v souvislosti

s vyřčeným napadlo, atd. Terénní poznámky byly jedním z dalších zdrojů při analýze získaných dat.

5 ZPRACOVÁNÍ DAT A PREZENTACE VÝSLEDKŮ VÝZKUMÉHO ŠETŘENÍ

Pátá kapitola se věnuje zpracování dat a prezentaci výsledků výzkumného šetření a je dělena na tři podkapitoly. V první, relativně obsáhlé, podkapitole se zabýváme analýzou získaných dat. Ve druhé podkapitole interpretujeme získaná data v kontextu zvolených výzkumných otázek. Ve třetí podkapitole se pak zaobíráme diskuzí.

5.1 Analýza získaných dat

V rámci podkapitoly analýza získaných dat se nejprve věnujeme vytváření kódů a kategorií. Dále jsou v této podkapitole prezentována data získaná výzkumným šetřením. Text je členěn tak, aby jednotlivé části odpovídaly výzkumným otázkám.

5.1.1 Vytvoření kódů a kategorií

Data získaná výzkumným šetřením bylo nutno dále analyzovat v souladu s metodou analýzy kvalitativních dat.

Dva rozhovory zaznamenané na diktafon byly doslovně přepsány. Zbylé rozhovory byly poskytnuty v písemné podobě, takže jsme je využili v této formě. Toto opatření jsme přijali neradi, ale vzhledem k citlivosti tématu, které mnohdy odhalilo dávné křivdy a bolesti, jsme k tomu svolili. Během rozhovoru i celé analytické práce jsme si zapisovali také postřehy a myšlenky týkající se kategorií, jejich vlastností a souvislostí. Stávalo se, že významné odpovědi respondenti vyřkli v jiné souvislosti nebo mimovolně - to je zřejmě vzhledem k citlivosti tématu pochopitelné. Myslíme si však, že pravý výzkumník musí jít pod povrch zřejmých a otevřeně vyřčených záležitostí.

Po shromáždění dat jsme s nimi dále pracovali. Rozhovory jsme si velmi pozorně a všímavě pročítali a vyhledávali jsme požadované informace tak, aby jim bylo možno postupně přiřazovat kódy. Na základě této činnosti byly vytvářeny kategorie, tj. otevřené kódování. Pro dobrou orientaci ve výpovědích respondentů, byly kategorie barevně odlišeny. Kódy byly vytvořeny dle vlastního vnímání výpovědí dotazovaných v kontextu výzkumných otázek. Některá sdělení respondentů se kryla – odpovídala vícero kategoriím, což je v rozhovoru vyznačeno.

Přehled zobrazených kódů a kategorií zobrazuje tabulka č. 3.

Tab. 3. Kódy a kategorie otevřeného kódování

Kódy	Kategorie
Počet sourozenců, pořadí narození, věkový rozdíl	Typ sourozenecké konstelace
Vnímání sourozenecké konstelace; výhody a těžkosti této konstelace; závist jiných konstelací	Vnímání sourozenecké konstelace
Pocity ze vztahů v původní rodině, vnímání atmosféry, reflexe chování rodičů v dětství v různých situacích (výběr školy, výběr dovolené atd.)	Klima v původní rodině
Potřeba vymezení hranic ve vztahu rodič - dítě, vnímání svého výchovného stylu	Styl výchovy
Uplatňování trestů a odměn, způsob, četnost	Tresty a odměny
Vnímání stylu výchovy rodičů, rozdíly mezi výchovou v dětství a výchovou vlastních dětí	Kopírování výchovného stylu
Subjektivní vnímání svého: sebevědomí, vlastního vztahu k povinnostem, své průbojnosti, hrdosti, vlastní pracovitosti a ctižádostivosti, sebelítosti, přisuzování významu náhody a štěstí, vlastních životní plánů a cílů	Osobnost jedince
Sourozenecká rivalita, srovnávání, konflikty, vztahy v rodině a mezi sourozenci, vliv sourozeneckých konstelací na současný život	Sourozenecké vztahy

5.1.2 Typy sourozenecké konstelace, klima v původní rodině

Pro zodpovězení výzkumných otázek je nutné nejprve učinit poznání, jaké vlastně byly sourozenecké konstelace v rodině.

Typ sourozenecké konstelace

Kategorie typ sourozenecké konstelace zahrnuje odpovědi týkající se počtu sourozenců, pořadí narození a věkového rozdílu mezi sourozenci. Při zařazení do výzkumného vzorku jsme dbali na to, aby se ve výzkumném šetření objevily všechny

sourozenecké konstelace: **prvorozený (R1, R2), prostředně narozené dítě (R3), nejmladší (R4, R5) a jedináček (R6).** Zajímali jsme se také o věkový rozdíl mezi respondenty a jejich sourozenci. Prvorozený muž je o 3 roky starší než jeho bratr, prvorozená žena je o 5 let starší než její sestra. Prostředně narozená žena má o 4 roky staršího bratra a o více než 9 let mladší sestru. Nejmladší sourozenci ve výzkumném vzorku jsou o 20 měsíců a 3 roky mladší než jejich sourozenci, kteří jsou mužského pohlaví.

Vnímání sourozenecké konstelace

Další kategorií, kterou jsme se zabývali, bylo vnímání sourozenecké konstelace v dané rodině. To, jak respondenti vnímali sourozeneckou konstelaci, vyvstávalo v souvislosti s otázkou, v čem konkrétně spatřovali výhodu a nevýhodu své pozice, zda případně “záviděli” kamarádům sourozence nebo jedináčkovství. Kategorie zahrnuje následující kódy: vnímání sourozenecké konstelace, výhody a těžkosti této konstelace a závist jiných konstelací.

Vnímání sourozenecké konstelace bylo u respondentů závislé na pořadí narození - narození mladšího sourozence bylo pro respondenty významným životním předělem, zlomovým okamžikem. To se týkalo jak prvorozených: „*S mamkou jsem byla v úzkém vztahu, byla jsem na ni hodně fixovaná...když mi bylo více jak pět let, narodila se mi sestra a pak už to nikdy nebylo ono.*“ (R2), tak prostředně narozené ženy: “*No tak vlastně brácha byl starší, takže to bylo v pohodě...když se narodila teda sestra, tak už jsem si připadala...už jsem nebyla jakoby ničí.*” (R3)

Prvorozený respondent k vnímání sourozenecké konstelace uvedl toto: “*Myslím, že jsme nikdy nebyli nějakí super kámoši, vycházeli jsme spolu v dětství tak nějak normálně, hráli jsme si ale aji jsme se hodně mlátili a hlavně samozřejmě já jsem pak dostal vždycky, protože on byl mladší, takže žaloval a vždycky, nebo většinou, bylo uvěřeno jemu.*“ (R1)

Pozoruhodné je, že výpovědi těchto respondentů, kterým se narodil mladší sourozenec, potvrzují i výpovědi nejmladších respondentů. Ti uvedli pravý opak: “*Vnímám jsem to jako výhodu... Nepřišlo mi, že by v mé pozici bylo něco těžší... (R4) “Spíš to bylo pro mě lehčí, protože když jsem něco udělal, nebo jsme něco provedli spolu, tak naši víc pokárali jeho, protože on je ten starší a ten rozumnější.” (R5)*

Většina respondentů nevedla žádný přínos toho být starší a mít mladšího sourozence. Jen prvorozená respondentka (R2) uvedla, že jí bylo příjemné, když ji dávali za vzor, protože se dobře učila: *“Asi v tom, že mě dávali za příklad, zvláště babičky, protože jsem se relativně dobře učila, hodně jsem četla. Byla jsem pokládána za šikovnou. To bylo příjemné, když se tak o mně mluvilo. Ale v pubertě přišla i kritika.”*

Být starší ze sourozenců a mít mladšího sourozence respondenti napříč konstelacemi (tedy nejen ti, kteří to zažili) spojovali s:

- **Ztrátou dosavadní opory, pozornosti rodičů:** *“Ráda bych měla rodiče jen pro sebe, tak, jak to bylo kdysi.”*(R2) *“...jak jsem byla aspoň ta tatínkova holčička, dejme tomu a tím, že se narodila ta sestra, tak jsem prostě...už jsem nebyla pak nic...”*(R3); *„Vztah už nebyl tak intenzivní a postupně ochladl“*(R2);
- **Zvýšenými nároky na svou osobu:** *“...jsem musel být ten zodpovědnější a prostě to, jak jsem říkal, já jsem se musel nějak starat... prostě jsem na něj musel třeba dávat pozor nebo tak...někdy jsem ho musel brát (ven), samozřejmě byl pro mě přítěží”* (R1); *“on je ten starší a rozumnější...”* (R5);
- **Nespravedlností:** *“...hlavně samozřejmě já jsem pak dostal vždycky, protože on byl mladší, takže žaloval a vždycky, nebo většinou, bylo uvěřeno jemu...”* (R1);
- **Nepochopením, menší důvěrou:** *“...vždycky se jemu věřilo víc, když se něco provedlo, tak on měl pravdu, v uvozovkách. I když to většinou pravda nebyla.”* (R1);
- **Menší volností:** *“On (mladší bratr) si mohl dovolit v podstatě třeba v pubertě cokoli, co já jsem nemohl...”* (R1);
- **“Prošlapáním cesty” od staršího sourozence:** *“...jsem dědil různé učební materiály, rady jak na učitele apod..”* (R4).

Klima v původní rodině

Pro pochopení osobností respondentů a jejich chování bylo důležité zjistit více o klimatu v dané rodině. Tento druh odpovědí se vynořoval skrytě, spíše mezi řádky. Zajímavé bylo, že respondenti, kteří klima v rodině vnímali jako nedobré, nepříznivé až problematické, poskytli výrazně delší rozhovory. Například respondentka žijící v domácnosti, kde převažovalo nedobré rodinné klima, poskytla nejdelší rozhovor - nezpracované a negativní zážitky mají zřejmě větší tendenci se šířit. Do kategorie klima v

původní rodině jsme zařadili následující kódy: pocity ze vztahů v původní rodině, vnímání atmosféry, reflexe chování rodičů v dětství v různých situacích (výběr školy, výběr dovolené, apod.).

Prvorození respondenti se nevyjadřovali o klimatu v rodině jako o pozitivním, příznivém. *“Matka je taková submisivnější....(bratr) samozřejmě byl pro mě přítěží. Jo tak otec mě občas řezal...otec, který mi občas dával takové bomby... Určitě neřežu děti tak, až by mu odletěly brýle.”* (R1)

Ani respondentka z prvorozené konstelace klima z původní rodiny nevnímala dobře: *“Já se mamku snažím pochopit, i když je to těžké, protože ona je cholerik zmítaný emocemi... To vedlo k hádkám, konfliktům. Otec je složitá osobnost. Umí drásat nervy a přitom to pokládá za vtip. Ale v jádru je to hodný obyčejný chlap. Tak k tomu přistupuju, i když mě to netěší a upřímně jsem z obou dost zklamaná.”* (R2)

V rámci našeho šetření, mimo rozhovor, nám prvorozená respondentka vyprávěla dva příběhy. V prvním příběhu ji na procházce s matkou upadla kabelka, a ačkoliv na ni kolemjdoucí starší děvčata volala, ať se pro ni vrátí, neudělala to, ani se neotočila. Pro kabelku se vrátila až její matka. Důvodem, pro takové jednání údajně byl pocit ostudy. V dalším příběhu si nevezala u kadeřnice nabízenou sušenku Disco i přesto, že na ní měla chuť. Příčinou byl pocit, že by obtěžovala. Z vyprávění těchto příběhů cítíme úzkost. Pocity úzkosti, nepochopení, křivdy, nepřijetí mladší sestry se linou celým rozhovorem s prvorozenou respondentkou. Úzkosti respondentky byly později v jejím životním příběhu nahrazeny sebevědomým vystupováním, ale pocity nepochopení si sebou tato žena nese i v dospělosti.

U prostředně narozené ženy (R3) hrála velkou roli dominance matky a její chlad: *“U nás v dětství samozřejmě tou hlavou, i krkem i vším byla mamka, takže u nás to bylo tak, že mamka rozhodovala úplně o všem.”....“Jak říkám, naši si mě moc nevšimli, takže... Jako já jsem jim byla fakt jedno, dalo by se říct.... Třeba jsem dostala od svojí mamky, když jsem byla děcko, jednou pusu, si pamatuju. Jenom jednou. A to jsem měla, to jsem strašně onemocněla, jsem měla čtyřicítky horečky a ona teda přišla, pohladila mě, dala mi pusu a odešla... Tu pusu mi dala před ním(před milencem) jako aby ukázala... Jako, já jsem to vnímala i v té horečce, jsem věděla, že to dělá kvůli němu. Ale stejně jsem i za tuhle tu pusu, jednu pusu, byla jakoby vděčná.”*

Naproti tomu mladší sourozenci během rozhovoru nepopsali žádný chlad nebo křivdy, situaci v rodině vnímali jako dobrou, jeden z mladších sourozenců (R5) uvedl, že měl

empatickou matku, které důvěřoval: *“Máti určitě.... Otec moc ne... spíš mi to stačilo říct máti. Každé dítě se více svěřuje matce, než otci.”*

Samozřejmá lehkost s jakou mladší sourozenci mluvili o tom, jak to u nich doma vše fungovalo, byla v porovnání s respondenty R1-R3 poměrně překvapivá. Během rozhovoru to působilo tak, že by si nedokázali představit, že by to mohlo být jiné: *“Prostě - co by mělo být těžkého na tom, že mám sourozence? Samozřejmě nic...atd.”* U těchto dotazovaných byla znát “lehkost bytí” - a to byl velký kontrast se slovy prvorozených. Jedináček (R6) sice nevyrůstal s oběma rodiči, zdálo se však, že rozvod dokázala vyvážit láskyplnost vztahů: *“Milující, ale rozdělení rodiče. Naše pouto je silné.”*

Klima v rodině dokreslily odpovědi na otázku zjišťující vliv rodiny na výběr školy. U respondentů v nejstarší sourozenecké konstelaci rodiče měli tendenci výběr školy ovlivnit, ale respondenti se rozhodli podle sebe: *“rodiče při volbě školy samozřejmě... Nějak mě do toho tlačili způsobem určitým... Chtěli, abych dělal něco podle jejich představ, ale to já jsem nechtěl, já jsem většinou dělal to, co já jsem chtěl, nebo co jsem uznal za vhodné.”* (R1)

“Ano, rodiče mě ovlivnili. Zejména matka. Odmala mi říkala, že by ze mě mohla být sestřička, nejlépe dětská. Sama to chtěla dělat ale nikdy se na zdravotku ani nepřihlásila, to je zajímavé. Sestra mě neměla jak ovlivnit, byla mladší. Šla jsem na tu zdravotku, ale pak jsem stejně nešla, z více důvodů, do praxe. Nastoupila jsem na VŠ. Rodiče a i některé z prarodičů to štvalo. A myslím, že je to štve dodnes. Nechápu moc, co jsem to studovala. Chtěli, abych dělala sestru.” (R2) Doplníme, že výběr školy byla jedna z věcí, která, byť skrytě, ovlivnila vztahy v rodině. Rodiče respondentky (R2) by, dle jí samotné, byli spokojenější, kdyby pracovala jako zdravotní sestra (dělala něco, čemu oni rozumí, co jim připadá užitečné a prospěšné) a netají se tím. Důvody, proč R2 jako sestra nepracuje, nereflektují.

Klima lhostejnosti, chladu a dominance rodiče objevujeme u dotazované narozené jako prostřední sourozenec (R3): *“Nijak. Ne ne ne ne, to bylo na mě. Jak říkám, naši si mě moc nevšíмали, takže... Jako já jsem jim byla fakt jedno, dalo by se říct. Takže jim to bylo taky jedno. Čím budu, jak budu...Jak se učím ve škole...”*

Respondenti (R4, R6) byli při volbě školy ovlivněni rodinou: *“Když tu školu zvládá sestra, proč bych ji nezvládal já, nešel jsem do cizího prostředí...”* (R4) *“Ovlivněn výchovou nepochybně jsem, vidím sám na sobě povahovém rysy obou rodičů. Co se týká výběru školy a povolání, tak ovšem spíš minimálně. Gymnázium bylo jasná volba, geologii mi poradil táta, ale konečné rozhodnutí padlo po dohodě s kamarádem. První zaměstnání pak vyplynulo ze studia.”* (R6)

5.1.3 Sourozenecké konstelace a volba výchovného stylu vůči vlastním dětem

Pro zodpovězení dílčí výzkumné otázky týkající se volby výchovného stylu vůči vlastním dětem bylo nutné zjistit, jaký typ výchovy respondenti volí vůči vlastním dětem a jaké prvky z výchovy svých rodičů opakují.

Kategorie styl výchovy

Kategorie styl výchovy nám umožnila poznat potřebu vymezení hranic ve výchově a subjektivní vnímání vlastního stylu výchovy. Kategorie styl výchovy zahrnovala následující kódy: potřeba vymezení hranic ve vztahu rodič-dítě, vnímání svého výchovného stylu.

Respondenti se shodovali na tom, že je nutné dětem vymežit hranice. Takto se vyjádřil jedináček (R6): *“Ve zdravém vztahu rodič má nebo by měl mít přirozenou autoritu, která se projeví a pomůže ve výchově dětí, ale vztah rodič – dítě nelze formovat na bázi nadřízenosti a podřízenosti.”* Potřebu vymezení hranic ve vztahu rodič-dítě, dotazování nejčastěji spojovali s autoritativním výchovným stylem (R1, R2, R4, R6). Nutnost vymežit hranice vysvětlovali respondenti takto: *“Rodič má být autorita, ne kamarád... Přece jen má za nezletilé dítě odpovědnost.”* (R4)

Když dotazování měli svůj výchovný styl popsat, uvedli různé označení: *“klidný”* (R2), *“umírněná autorita”* (R4), *“přirozený”* (R5) a *“liberálně autoritativní.”* (R6) Striktně autoritativní styl uplatňoval jen prvorozený respondent (R1): *“prostě musí být většinou po mojem... Prostě podle mě z takových dětí vyrůstají rozmazlení fracci a myslím si, že rozhodně lepší je, v určitých případech, dítěti dát třeba facku než s ním nějak diskutovat a rozebírat něco a tak dále...”* (R1)

Prostředně narozená respondentka (R3) se chtěla vyhnout citově chladné výchově svých rodičů, měla v plánu být jejich opakem. Tato respondentka se snažila o demokratický výchovný styl, chtěla se chovat k dětem jako k rovnocenným partnerům, ale tím, že byla nedůsledná (protože chtěla být v očích dětí ta „dobrá“), se jí výchova vymkla

z rukou: *“Snažila jsem se o tu důslednost, ale vždycky to tak nebylo, víš, že jsem chtěla důsledně, to co jsem řekla, že by to mělo být, ale někdy se to zhatilo a já jsem prostě po nějaké třeba úvaze, jsem si řekla, že teda to tak nemusí úplně být, takže ta důslednost tam... Chtěla jsem být důsledná, ale někdy to nevyšlo.... Jsem taková lehce zmanipulovatelná.”*

Co však vidíme jako velmi důležité k doplnění ze svých poznámek je situace týkající se dětí prostředně narozené respondentky, která vyrůstala v rodině, jejíž výchovu vnímáme jako problematickou: žena je v současnosti vdova a žije se dvěma svými dospělými dětmi - dcerou a synem. Syn má potíže s exekucemi, druhá dcera bydlela v azylovém domě, a z vlastní vůle je nezaměstnaná.

První z nejmladších respondentů uvedl, že jeho styl je autoritativně-liberální. Jasně vymezuje hranice, dítě nepodkládá za svého kamaráda, ale má nastavená měřítka jinak než prvorozený.

Respondent (R5) uplatňuje demokratický styl výchovy: *“Ke svému dítěti se chovám jako rodič, protože jsem starší, zároveň jsem jeho kamarád, ale zároveň ho vychovávám. Kdybysme si byli rovni, tak mě může poslat někam, že jo.”* On sám popsal svůj výchovný styl jako přirozený - cítil nezbytnost stanovovat hranice, ale zároveň vnímal potřebu: být s dítětem kamarád.

Na volbu jeho výchovného stylu měl vliv i další faktor: dítě bylo svěřené do péče matky a otec o něho pečoval pouze jednou za 14 dnů.

Na volbu výchovných metod pak působily i další okolnosti jako například chování dítěte: *“Moje dítě je hodné, takže jsme svým způsobem jako kamarádi... maximálně mi stačí zvýšit hlas”* (R2) nebo skutečnost, že dítě žije s matkou: *“Já to dělám jinak, protože Daniel se mnou nežije, já ho vidím jednou za 14... Já mu třeba nedám na zadek, protože ho vidím málo a je mi to líto.”* (R5)

Kategorie tresty a odměny

Kategorie tresty a odměny vysvětluje přístup respondentů k uplatňování trestů a odměn. Tato kategorie slučuje následující kódy: uplatňování trestů a odměn, jejich způsob a četnost.

Tresty by volili respondenti nejčastěji v závislosti na konkrétní situaci: *“tak podle toho, jak se chová, že...”* (R1), podobně se vyjádřili i další dotazovaní - *“přiměřené, když je to nutné, když už je něco hodně přes čáru.”* (R4)

Jediným respondentem, který otevřeně přiznal fyzické tresty, byl prvorozený respondent (R1): *“..tak jako nějaká facka, samozřejmě když prostě lže nebo odmlouvá, tak pak dostane.”* Zajímavá byla i reakce tohoto respondenta na dotaz týkající se hypotetické situace, jak by vyřešil problém s tím, kdy si dítě nechce obléct v mrazu čepici: *“Tak ho seřvu. Nebo ne seřvu, vyloženě, ale prostě mu řeknu, ať si to nasadí a ať neotravuje.”*

Vzhledem k tomu, že tresty se nejčastěji odvíjely od konkrétních situací, někteří respondenti uvedli, že nemusejí nebo nemuseli tresty používat. Respondentka (R2) uvedla, že má hodné dítě, že se k trestům nemusí uchýlovat, něco podobného uvedl i (R6): *“snažil jsem se spíš o domluvu. Děti byly hodné a nijak zvlášť nezlobily.”*

Důvody pro trestání dětí byly různé. Nejvíce důvodů a nejvíce druhů trestů uvedli respondenti (R1, R3) - tedy dotazovaní ze sourozenecké konstelace prvorození a prostředně narození - ti, kterým se narodil v minulosti mladší sourozenec, vyrůstali v rodině, kde byl výrazně dominantní otec nebo matka, který hodně trestal nebo byl extrémně chladný a oni se dostali do situace, ve které si neuměli poradit jinak (například neuklizení pokojíku není třeba považovat za extrémní drzost). Respondent (R1) uvedl důvody pro tresty: scény na veřejnosti a odmlouvání a urážky, nadávky, lhaní, neposlušování a tomu odpovídal trest zákazu her na počítači, fyzické tresty (*„facka, pak dostane, tak ho seřvu“*). Pro respondentku (R3) byl důvodem k potrestání například pozdní příchod ze školy nebo když byly děti extrémně drzé: *“když jsem řekla: uklid’ si pokojík – nebudu si to uklízet, a co bych si to uklízel. Takže za to, takové ty běžné věci”*. Trestem byl např. zákaz televize nebo počítače.

Naproti tomu respondent ze sourozenecké konstelace (R4) uvedl, že: *“trestám přiměřeně, jenom když dítě ohrožuje sebe někoho jiného, něco záměrně ničí”*. Muž - jedináček (R6) uvedl: *“Snažil jsem se spíš o domluvu. Děti byly hodné a nijak zvlášť nezlobily. Pokud si vzpomínám, nepraktikoval jsem žádné zákazy atd. K fyzickému trestu jsem sáhl jen párkrát, dodnes si na to jasně vzpomínám a považuji to za vlastní selhání. Padly za prohřešky „morálního“ a vztahového rázu.”*

I když vyloučíme dotazované, kteří uvedli, že jejich dítě není třeba nějak zvlášť vychovávat, zjistíme, že přístup k trestům u těch, kteří měli mladšího sourozence a u těch, kteří byli sami a mladšími sourozenci je rozdílný. Ti, kteří měli mladšího sourozence, uváděli, že je třeba trestat dítě i v případě například odmlouvání při úklidu. Zatímco otec z

mladší sourozenecké konstelace vnímal potřebu dítě potrestat, jen když likviduje sebe, jiné osoby nebo věci. V tom vidíme patrný rozdíl.

Obdobný jev objevíme u odpovědí, které se týkaly odměňování dětí. Respondenti ze sourozenecké konstelace prvorození řekli, že odměňují děti za spíše jen za “vysvědčení” (R1, R2).

Prvorozená respondentka (R2) v souvislosti s odměnami uvedla, že vede dítě ke “skromnosti”.

Naproti tomu dotazovaní ze sourozenecké konstelace mladší sourozenec a jedináček poskytli odpověď: ...”*jen tak, protože je to moje dítě a chci mu udělat radost. Vždycky to nemusí být za něco*” (R5) nebo “*Pochvalou, dárkem. Určitě ne tak často jak by si zasloužily. Za dobré skutky, úspěchy všeho druhu.*” (R6)

Rozdíl mezi těmito kategoriemi respondentů byl v tom, že odměny prvorozených rodičů byly orientovány na výkon, zatímco rodiče narození v sourozenecké konstelaci mladší sourozenec a jedináček odměňovali děti „jen tak“ a poměrně často.

Nejčastějším důvodem pro odměnu bylo vysvědčení (R1, R2, R5), ale také blíže nespecifikované příležitosti: “*za dobré skutky, úspěchy všeho druhu*” (R6). Způsob odměny byl z odpovědí dosti neurčitý: “*co si přeje*” (R1, R2), “*pochvala*” (R3, R4), “*drobné dárky*” (R3, R6).

Kategorie kopírování výchovného stylu

Do kategorie kopírování výchovného stylu jsme zařadili tyto kódy: vnímání stylu výchovy rodičů a rozdíly mezi výchovou v dětství a výchovou vlastních dětí.

Z hlediska kopírování výchovného stylu se respondent - jedináček (R6) vyjádřil takto: “*stejně určitě ne, ale některé prvky otcovy výchovy jsem asi také použil.*”

Někdy respondenti pouze upravili míru kopírování výchovného stylu: “*Tak ano, určitě neřežu děti tak, až by mu odletěly brýle.*” (R1)

Případně se vyhnuli některým věcem: “*Můj otec například mě, si pamatuju, dělal zeleninovou polívku, kterou jsem nesnášel a jednou mi řekl, že tam budu sedět, dokud to nesním. Mýma slzama jí bylo víc a víc a tohle já mému synovi nedělám, protože vím jaké to je.*” (R5) “*Ano, např. zakazovat dlouhé vlasy, trestat zákazem sportu nebo nějaké oblečení.*” (R6)

To, že výchovný styl rodičů spíše nekopírují, uvedli tři dotazovaní (R2, R3, R4). Pro respondentku z prvorozené konstelace (R2) byl přístup rodičů k výchově v pozdější době zřejmě natolik nepochopitelný, že ho kategoricky odmítla. Nepřijatelnost výchovy jejich rodičů pro ni samotnou ilustruje příběh: *“Třeba jsem byla na střední a v té době jsem si, podle nich, zapomínala často klíče. Přijela jsem ze školy, kde jsem dojížděla, unavená po celodenním vyučování, měla jsem hlad a tak dále. A rodiče, i když byli doma a slyšeli mě, neotevřeli dveře. Chtěli mě tím vytrést. Jela jsem proto k babičce a tam jsem se strašně rozbřečela, jak mi to bylo líto, jaké naschvály mi dělají. Babička zvedla telefon a zavolala, že to, co udělali, není možné. Děda mě naložil do auta a odvezl domů. Rodiče se neomluvili a ještě se se mnou nebavili. Nebo se mi hrabali ve věcech. A toho by bylo víc. Bylo to takhle hlavně v období té puberty. Nechci na to moc vzpomínat.”*

Žena (R3) pak dodala: *“Jako snažila jsem se nebýt taková. Jako, že jsem nechtěla být taková chladná. Jo, protože jsem věděla jak ta mamka mi strašně moc jakoby chyběla nebo ne prostě chyběla...”* (R3) *“Ne. Řekl bych, že vychovávám jinak. Myslím si, že je to tou dobou. Dřív byla výchova přísnější, než dnes.”* (R4)

5.1.4 Sourozenecké konstelace a osobnost jedince

Pro zodpovězení DVO2 bylo nutné zjistit, jak respondenti vnímají svou osobnost - tomu odpovídala kategorie **osobnost jedince**. Zabývali jsme se tedy subjektivním vnímáním osobností dotazovaných, jak oni sami vnímají, jací jsou, jaké mají vlastnosti. Osobnost jedince vnímáme jako kaleidoskopicky pestrou, proto tato kategorie obsahuje kódy zastupující nejrůznější vlastností. Kategorie zahrnovala kód subjektivního vnímání svého: sebevědomí, vlastního vztahu k povinnostem, své průbojnosti, hrdosti, vlastní pracovitost a ctižádostivosti, sebelítosti, přisuzování významu náhody a štěstí, vlastních životní plánů a cílů.

Jako první v rámci této části rozhovoru jsme se zabývali otázkami vztahujícími se k sebevědomí respondentů. Dotazovaní otázce sebevědomí přikládali velký význam. Všichni účastníci výzkumu se shodli na tom, že sebevědomí má pro život v dnešní společnosti velký význam a lidé s nižším sebevědomím nebo žádným sebevědomím to mají v dnešní době velmi těžké.

Z hlediska sourozeneckých konstelací se respondenti lišili. Respondenti konstelace mladších sourozenců uvedli, že své sebevědomí hodnotí *“pozitivně”* (R4) a *“Nijak, jsem sám sebou. Neměl jsem důvod mít malé sebevědomí.”* (R5) Zbývající respondenti uvedli, že jejich sebevědomí ovlivnila rodina a sourozenecké konstelace. Tito všichni uvedli, že

výchova v rodině ovlivnila jejich sebevědomí spíše negativně, nebo že rodina a klima v ní k jejich vysokému sebevědomí zcela nepřispěly.

Jako příčinu negativního vlivu na své sebevědomí respondenti označili:

- **výchovu:** *“Myslím si, že ovlivnili hodně třeba to, že jsem spíše introvert, jejich výchovou, nebo nevím..”* (R1)
- **chování sourozence:** *“Sestra se snažila mi sebevědomí snižovat, hlavně v dospělosti. (R2); “No, myslím si, že brácha byl takový, jaký byl, že se ke mně choval dost agresivně... Mě snižoval, že jsem byla jakoby při těle, že jsem měla problém s těma očima, takže jako se mi třeba i posmíval, nebo že mi to tak jakoby vyčítal. Kolikrát mi řekl něco nevybíravého ohledně mých očí, takže to ve mně narůstalo a samozřejmě jsem to vnímala, že jo. Pokud mi bylo deset a v té pubertě holka chce být hezká a když jsem měla ty oči špatné, tak... A ještě když on mi to kolikrát vmetl do obličeje takovým fakt hnusným způsobem, tak asi to na mě vliv jakoby fakt mělo. Rodičům jsem byla jedno, takže tam... Oni mi nic neříkali, nic mi nevyčítali ohledně ničeho. Spíš ten brácha, dejme tomu.”* (R3)
- **rozvod rodičů:** *“Naši se rozvedli, když mi bylo deset a to, že jsem pak žil jen s maminkou nepochybně budování mého sebevědomí nepřispělo.”* (R6)

Pozoruhodnou se zdá být souvislost mezi úzkostmi prožívanými v dětství u prvorozené respondentky (R2) a jejím současným sebevědomím. V současnosti působí velmi sebevědomě - ona sama říká: *“Za to, že mám dnes sebevědomí, můžou jiné faktory. Mimo jiné třeba moje píle.”*

Významnou vlastností pro zvládání nároků života je zodpovědnost a svědomitost, tyto vlastnosti jsme ve výzkumu zjišťovali pomocí otázek, zda respondenti bojují se zaplacením složenek a co pro ně znamená být svědomitý. Jako mimořádně svědomití a zodpovědní se ukázali prvorození, ti svou svědomitost, zodpovědnost zmiňovali v rozhovorech i v jiných kontextech. Zdálo se, že toto je pro ně typické a velice důležité: *“Tak já si myslím, že jsem svědomitý možná až příliš.”* (R1) *“Když dostanu nějaký úkol, zvláště v práci, musím to splnit co nejpřesněji. Je to proto, aby se na mě nadřizený nedíval špatně nebo aby mi něco nevytýkal. Chci mít dobrou vizitku a dobrou pověst.”* (R2) K zodpovědnosti a svědomitosti také inklinoval jedináček (R6), byl si vědom zodpovědnosti za své činy a z rozhovoru s ním bylo patrné, že má systém, jak dostát svým závazkům. Pro zbývající respondenty bylo důležité fungovat v rámci obecných norem. Bylo jim jasné, že záležitosti mají dělat pečlivě

a včas (R4), mít věci v pořádku doma a v práci (R3). Nicméně respondent ze sourozenecké konstelace mladší sourozenec (R5) uvedl, že: *“Není to pro mě příliš důležité.”*

Na druhou stranu zodpovědnosti a svědomitosti nepřikládali tak důležitou roli, jak tomu bylo v případě prvorozených.

Další zjištění se týkalo hrdosti a pracovitosti. Ptali jsme se, jak by respondenti nesli, pokud by měli v práci sestoupit ze své pozice směrem níž, a zda jsou v práci spíše iniciativní nebo zda dělají jen to, co se po nich žádá. Subjektivní výpovědi respondentů jsme porovnávali také s jejich skutečně dosaženým vzděláním a s pozicí v práci. Odpovědi na ně odpovídaly závěrům z otázek týkajících se svědomitosti a zodpovědnosti.

Práce a pozice v zaměstnání byla a je velmi důležitá pro prvorozené. Tito respondenti dosáhli nejen vysokoškolského titulu, ale jejich pracovní pozice také odpovídala jejich vzdělání a špatně by nesli pracovní sestup: *“Nesl bych to samozřejmě špatně. Proč... Protože je to pro mě ponižující práce a myslím si, že každý inteligentní a schopný člověk má asi poněkud větší ambice než dělat někde poskoka v supermarketu.”* (R1); *“Přiznám se, že bych to nesla špatně. Práci jako takovou bych zvládla, ale styděla bych se, protože bych si připadala neschopná a věděla bych, že určití lidé se na mě také tak dívají. Vůbec si to neumím představit. Když vidím různé lidi na různých pozicích, nebo své kolegy, tak se často dívám. A nevím, proč zrovna já bych musela vybalovat zboží. Ale proti prodavačkám nic nemám, jen to vztahuju na sebe.”* (R2)

Obdobný postoj zaujímal vůči sestupu z pracovní pozice respondent se sourozenecké konstelace mladších sourozenců (R5): *“Nesl bych to nehorázně špatně a raději bych to nedělal. Je to proto, protože bych se styděl v sám sobě a bylo by to pro mě potupné.”* V jeho projevu byla patrná velká upřímnost a také to, že jeho sebehodnocení je poměrně vysoké. Jakoby říkal: *“Jsem přece natolik dobrý než aby šel dělat někde vybalovače”*.

Respondentka ze sourozenecké konstelace prostředně narozených, u které bylo patrné nízké sebevědomí, odpověděla: *“Nevím, asi by mi to nevadilo... Jako myslím, že by mě to úplně nebavilo, vybalovat někde zboží... Nebo s těmi lidmi někde pořádk... Jak oni jsou často takoví protivní... Ale jako nevadilo by mi to, je to práce, že. Ale kdybych si mohla vybrat tak bych to asi nedělala.”*

Respondenti (R4, R6) se necítili být ohroženi sestupem v práci: *“Po svém tátovi jsem zdědil podobný vztah k práci. Když už něco dělám, snažím se to dělat pořádně. Dělat něco na půl plynu není pro mě, to už si raději lehnu. A mé pracovní úsilí není závislé na pozici, kterou zrovna zastávám. Samozřejmě není příjemné „spadnout“, ale v každé práci jsem se vždy snažil najít smysl. A už jsem zažil i takový „pád“, takže v tomto případě vím, jak jsem to snášel. Snažil jsem se, jak jsem nejvíc mohl a postupně se opět nějak někam vypracoval.”* (R6)

Respondent z mladší sourozenecké konstelace (R4) bral věci naprosto věcně s nadhledem, jakoby tolik nedal na svůj vnější obraz - jak vypadá před ostatními, a jakoby mu to přišlo naprosto přirozené (zaměřen spíše na kvalitu svého soukromého života než na sebe prezentaci), na otázku sestupu v zaměstnání reagoval: *“Nevadilo by mi to. Je to práce jako každá jiná. Samozřejmě bych si uměl představit lepší, ale kdyby nic jiného nezbývalo tak bych to dělal.”* Opět velký rozpor s prvorozenými, ale též s dalším respondentem ze sourozenecké konstelace mladších sourozenců.

Z našich poznámek doplníme, že “mladší sourozenec”, ač vysokoškolsky vzdělán pracuje jako vrátný. Dotazovaný s touto pracovní pozicí není úplně spokojený, ale bydlí v místě s vysokou nezaměstnaností, lepší práci nemůže najít a jako vedlejší činnost nabízí překlady textů. Zdá se tak, že s pro něj nepříznivou životní situací se dokázal vypořádat relativně dobře.

Otázka, dotazující se na přirovnání sebe v zaměstnání k nějakému zvířeti a důvod tohoto výběru, měla pomoci odhalit přístup k práci. Lze říci, že výpovědi respondentů dokreslovaly celkový obraz jejich osobnosti.

Respondent ze sourozenecké konstelace starší sourozenec (R1) uvedl, že by se přirovnal ke lvu: *“No, protože jednak jsem znamení lev a potom, ten lev je takový líný, často se jenom tak povaluje, nechce se mu nic dělat, to jsem přesně já, ale zase umí, když chce, tak umí prostě se rozběhnout a tak. Nebo spíš, když potřebuje. A když nepotřebuje tak prostě jenom tak se povaluje.”*

Ženy respondentky se připodobnily ke zvířatům, které vnímaly jako pomalejší, těžkopádnější: *“Asi medvídek. Někdy jsem trošku těžkopádná v tom přístupu - mám ráda definice, zaběhnuté postupy, nemám moc ráda inovace... Ale to je divná otázka.”* (R2)
“...nevím, lenochod, tak jsem taková pomalá, no.” (R3)

Zbývající respondenti muži si vybrali: opici – *“moji práci by zvládla i opice”* (R4); kosatku - *“protože je silná a zároveň je v ní něco dobrého, je rodinná.”* (R5) a slona - *“trpělivého, dobráckého, zuřícího, když trpělivost přeteče”* (R6).

Z hlediska ctižádostivosti jsme se zajímali o to, jaké jsou touhy a přání respondentů, co by chtěli dokázat. Odpovědi dotazovaných na tuto otázku byly různé: *“Já nad tím zas tak nepřemýšlím, prostě. Tak nějak žiju a... Samozřejmě, když se bude dařit, tak to bude dobré. Jako nemám nějaké cíle, nebo úplně, že bych se chtěl stát ředitelem nějaké firmy třeba, kde pracuju, i když by to bylo dobré, ale že bych nějak extra nad tím uvažoval, to ne.”* (R1) *Chci dosáhnout spokojenosti. Tu mi zajistí dobrá práce, která mě bude naplňovat, láska, a taky takové finanční poměry, abych si mohla ten život, v rámci možností, užít.”* (R2) *Životní cíl prostředně narozené respondentky objektivně není příliš náročný. Její touhou je “jet k moři.”* (R3)

Oproti tomu mladší sourozenec říká: *“nemám potřebu si stanovovat cíle”* (R4) *To ještě nevím. Chci dokázat něco velkého. A to je co? Nevím, to ukáže osud.* (R5)

“Otázka asi pro jinou věkovou kategorii. Chtěl jsem mít stálou rodinu, být manželce oporou, vychovat z dětí dobré lidi, mít okruh dobrých přátel, být užitečný v práci a něco za sebou zanechat, bydlet v domku se zahradou... Ted' už bych si přál jen dokázat ještě být jednou dobrým dědou a také bych chtěl úspěšně splatit hypotéku a přestat složité období v práci.” (R6)

Respondentka prvorozené konstelace však v kontextu jiné otázky uvádí: *“myslím, že málokdo je v životě šťastný...”* Zdá se, že menší životní nároky, schopnost vypořádat se s danými okolnostmi, má na životní pohodu zřejmě větší vliv než dosahování nových a dalších cílů, přílišná zodpovědnost, pečlivost a pracovitost. Ta respondentům „pohodu“ nepřinesla. Stále je u nich někde hluboko cítit pocit křivdy z dávné minulosti.

V souvislosti s pracovní pozicí nás také zajímalo, jak by respondenti reagovali na nabídku práce vedoucího v zaměstnání. Ta opět dokresluje jejich ctižádost. Naprostá většina respondentů uvedla, že by je tato nabídka potěšila (R1, R2, R4, R5, R6). U dvou z těchto respondentů bylo “ale”: *“Byla bych ráda, chtěla bych být vedoucí. Ale muselo by to být někde, kde bych věděla, že to zvládnu. Protože mám nějaké limity a nerada bych se ztrapnila”* (R2) a *“Byl bych rád za důvěru, ale měl bych obavy, jestli to zvládnu resp. jestli mi to stojí za ty peníze.”* (R4)

Pouze prostředně narozená respondentka vyrůstající v nevlídném rodinném klimatu s chladnou a dominantní matkou uvedla, že by měla obavy a nabízenou pozici by nepřijala: *“Prostě z toho důvodu, že bych na to neměla.”* (R3)

Zjišťovali jsme také, zda se respondenti vnímají za běžného člena nebo vůdčí typ v kolektivu přátel. Tato otázka měla poukázat na jejich průbojnost. Dotazovaní se nejčastěji označili za běžného člena, pouze dva respondenti z různých sourozeneckých konstelací uvedli, že záleží na okolnostech: *“Já nemám žádnou partu. Mám několik kamarádek, ale jsme spolu v kontaktu odděleně. Ale když třeba jdu s kamarádkou do restaurace tak jsem spíše vůdčí typ já.”* (R2); *“Jak kdy...”* (R4)

Význam přisuzování náhody a štěstí mělo poukázat na to, zda jsou respondenti spíše internalisté nebo externalisté, tzn., zda vnímají to, co se jim v životě děje jako výsledek vlastní činnosti, anebo zda příčiny vidí ve vnějších vlivech.

U této otázky bylo patrné rozdílné vnímání. Respondenti s mladším sourozencem (tj. narození v konstelaci nejstarší a prostředně narození) o štěstí, náhodě, osudu přemýšleli, ale měli tendenci tomu spíše nevěřit: *“Ale jinak tomu nevěřím. Já třeba ani v osud nevěřím... náhoda je když někdo vyhraje nějaké peníze.”* (R1) *“Hodně jsem se tím zabývala, něco jsem si myslela, pak se situace vyvinuly jiným směrem, tak i můj názor se změnil. Je to těžké. Stále si nemyslím nic definitivně* (R2) a prostředně narozená respondentka se vyjádřila ve významu: *“Štěstí a náhoda...No, já nevím.”* Byla zde znát určitá skepse k těmto pojmům.

Mladší sourozenci náhodou a štěstí vnímali jako součást života, ale nijak hluboce (na rozdíl od R2) se tím nezabývali: *“Je to součást života, kterou neovlivníme”* (R4); *“...když je štěstí, fajn. Když smůla, co se dá dělat...”* (R6) a dotazovaný (R5) dokonce na štěstí spoléhal: *“Záleží jak v čem, v hodně věcech spoléhám na štěstí.”* Tento respondent dokonce v kontextu jiné otázky uvedl, že *“osud mi ukáže, co mám v životě vykonat velkého.”*

Ptali jsme se také na to, jak se respondenti vypořádávají s negativními věcmi, které se jim v životě staly. Tato otázka má poukazovat na možnou sebelítost, která může být důsledkem nezpracovaných zážitků z dětství, což je znát zejména u respondentky z konstelace prvorozený: *“Lítostivě. Mrzí mě to. Na dětství mám dobré vzpomínky jen do*

určité doby. Pak byly taky dobré chvíle, ale bylo i dost těch nepříjemných. Jejich zdrojem byli, bohužel, převážně rodiče. I když je trochu omlouvá to, že si nejspíš neuvědomovali, co tím způsobí.” (R2) Ostatní uvedli, že se minulostí nezabývají: “Moc se na ně nedívám, prostě jdu dál. Neřeším, co bylo, spíš co je a co bude”. (R4)

5.1.5 Sourozenecké konstelace a vztah k sourozencům

Ve vztahu k dílčí výzkumné otázce: Jak sourozenecké konstelace v původní rodině ovlivnily osobnost ve vztahu ke svým sourozencům?, jsme se ptali respondentů na sourozeneckou rivalitu, srovnávání (nejen) se sourozenci a také na vztahy k sourozencům. Nastaly ale i situace, kdy odpovědi vyvstávaly samovolně v kontextu jiných odpovědí.

V rámci této výzkumné otázky byla stanovena jedna kategorie: **sourozenecké vztahy**. Jedna kategorie byla vytvořena z toho důvodu, že jsme přesvědčeni, že výzkumná otázka potřebuje komplexní náhled a rozdělení do více kategorií by mohlo dojít k roztříštění. Do této kategorie patřily následující kódy: sourozenecká rivalita, srovnávání, konflikty, vztahy v rodině a sourozenci, vliv sourozeneckých konstelací na současný život.

Někdy se vztah k sourozenci zkomplikoval, jak uvádíme v rámci kategorie Vnímání sourozeneckých konstelací, již při narození sourozence, což je případ prvorozené respondentky (R2). U respondenta (R1) ke zhoršení vztahu k bratrovi došlo v důsledku chování rodičů, kteří vždy dávali za pravdu mladšímu sourozenci, i když pravda nebyla úplně na jeho straně: “No tak jak se asi člověk může cítit. Samozřejmě ukřivdění úplně, že ho prostě nesnáší, protože jemu se věřilo vždycky v podstatě a i když, jak bych to řekl..., jemu se věřilo vždycky a i když něco provedl on tak vlastně já jsem jakože za to byl zodpovědný nebo jsem dostal taky protože jsem ho měl hlídat nebo něco prostě v tom smyslu.”

Pro konkrétní představu doplníme krátký příběh, k němuž se tento respondent vracel, ačkoliv v jiné souvislosti. V něm se řešilo odcizení hokejových kartiček spolužákům, kterého se dopustil mladší bratr respondenta. Když rodiče s bratrem tuto situaci řešili, bratr označil za hlavního viníka svého staršího bratra, když uvedl, že ten jej ke krádežím nutil. Prvorozený respondent přitom, dle svých slov, o celé záležitosti neměl ponětí.

Prvorození respondenti dále uvedli, že křivdy a traumata z dětství si s sebou nesou až do dospělosti: “Pocity křivdy jsou v tobě někde hluboko dodnes? Určitě.” (R1) “V podstatě jsem se s tím nijak nesrovnala, s tím se podle mě srovnat nejde. To je trauma na celý život.” (R2) Tito respondenti také řekli, že sourozence vlastně nikdy nepřijali:

„Myslím, že jsme nikdy nebyli nějakí super kámoši, vycházeli jsme spolu v dětství tak nějak normálně, hráli jsme si ale aji jsme se hodně mlátili..., no a teď se spolu bavíme tak nějak normálně, jako v rámci rodinné konverzace, ale jinak jako spolu nemáme nic moc společného popravdě (R1) “jsem úplně nepřijala sestru, že jsme spolu nikdy neměly nejlepší vztahy.” (R2)

Někdy vztahy mezi sourozenci nebyly dobré kvůli agresivitě jednoho z nich (R3): *No, myslím si, že brácha byl takový jako byl, že se ke mně choval dost agresivně...*

Respondenti, jak ti starší, tak ti mladší sdělili, že druhý sourozenec je jiný, má často zcela opačné vlastnosti: *“Tak když třeba mluvíme o těch sourozencích, tak můj bratr je víceméně takový free, že prostě... My dva jsem, řekl bych až dva takové extrém.” (R1)* *“...jsme jiný.” (R5)* Ačkoliv prvorození i mladší vnímali sourozence jako “jiného”, rozdílného, rozdíl byl v přístupu - mladší sourozenci se touto skutečností nezaobírali, kdežto starší sourozenci to s sebou nesli a nesou stále.

Sourozeneckou rivalitu popisovali hlavně prvorození respondenti: *“Tak brácha ten dělal samozřejmě všechno, co tatínek, aby se mu zalíbil, že... Takže ho hodně napodoboval, třeba ve sportu. Ale já jsem nějak neměl tu potřebu, mě to bylo jedno.” (R1)* *“Je těžké v tom boji uspět. A je to taky náročné na energii.” (R2).* Prostředně narozená respondentka (R3) zpětně nevěděla, jak na otázku ohledně sourozenecké rivality odpovědět: *“Když to je složitě, jako sourozenecká rivalita... Já jsem to nikdy tak nebrala, že některé... Jako možná jsem to tak mohla brát s tou sestrou, jako možná i s bratrem vůči té mamce. Ale jako mi to tak nějak nepřišlo.”* Nejmladší sourozenci z našeho výzkumného vzorku rivalitu nezažili, nebo si jí neuvědomují (R4, R5). U jedináčka (R6) se pak rivalita neobjevila vůbec, což vyplývá z toho, že žil sám se svou matkou.

Také srovnání mezi sourozenci, bratřenci a sestřenicemi bylo tématem zejména u prvorozených: *“Asi jo, zažil jsem i třeba srovnávání s nějakým spolužákem nebo tak... Jako „vem si příklad tady z Aleše.” Ale se svým bratrem asi taky, on měl lepší známky...Nebo taky, že bych měl chodit více ven, že bych měl více sportovat.. A já jsem třeba radši seděl u počítače nebo tak něco...” (R1)*

“Ano, se sestrou, teď v dospělosti. Ale úplně neoprávněně. Přitom objektivně jsem pracovitější já. Ale kdo to nechce vidět, nevidí to...” (R2)

Mladší sourozenec uvedl (R5): *“Musím vzpomínat...asi nějak moc ne. Občas mě otec srovnával s bratrem, ale v maličkostech”*.

S konflikty v dětství se všichni respondenti vypořádávali špatně: *“Tak konflikty v dětství... To jsem byl seřván, seřezán nebo mi bylo něco zakázáno.”* (R1)

“V dětství špatně. My jsme byli v tomhle strašně. Pohádali jsme se a třeba jsme se čtrnáct dní nebavili, ani jsme se nezdravili, jenom jsme kolem sebe chodili. To bylo strašné, protože tam byla nepříjemná atmosféra. Někdy jsem ani nechtěla vylézt z pokoje. Brzo ráno jsem si zašla na záchod, vzala něco na jídlo a byla zavřená.” (R2) *“Špatně, nemám to ráda ty konflikty, takže... Je to tak, že většinou se rozbrečím a jsem smutná.”* (R3) *“Když jsem byl malý, tak špatně jako každé dítě. Když se třeba naši hádali, snažil jsem se jim říct, ať se nehádají.”* (R5)

Jediný respondent (R4) uvedl, že: *“bez problémů”*.

Nejčastější strategií bylo konflikty neřešit: *“Ted’ to nějak neřeším, nejsem konfliktní typ, nemám potřebu se s někým dohadovat o něčem... Vždycky řeknu: „jo jo jo“ nebo „dobré“, odseknu mu a nazdar.”* (R1) *„Ted’ jsem ve fázi, že už to neřeším. Beru to tak jak to je a snažím se nad tím moc nepřemýšlet“* (R2); nebo si promluvit *“Ted’ už nefňukám, ale spíš se s něma snažím normálně promluvit jako rovný s rovným. Ne jako dítě s rodičem, ale dospěle.”* (R5)

Dále jsme zjišťovali, jak jsou ovlivněny vztahy k sourozencům a k rodině. Nejvíce byly poznamenány vztahy respondentky, která se narodila jako prvorozená (R2): *“Vztahy bohužel nejsou moc dobré. Hlavně s rodiči. I přes rozpory v názorech a na nějaké věci v životě jsme se stýkali, chodila jsem k nim na návštěvu. Už je to asi půl roku, co kvůli hádce, v níž vystupovala sestra, se s mamkou nebavíme. S otcem na nějaké bázi slušnosti ano, ale už ne tak často.... Mrzí mě vztahy s rodiči. Ale tak to je a myslím, že už to nikdy o moc lepší nebude.”* Ostatní popsali své vztahy s rodinou jako dobré nebo minimálně jako uspokojivé. Respondentka (R3), která vyrostla v nepříznivém rodinném klimatu, dokonce uvedla: *“K rodičům chodím co druhý den - mamka se na stáří změnila, chtějí mě tam takto často mít. S bráchou se moc nebavím, se sestrou mám velice dobré vztahy, ale sestra bydlí v Čechách. A tak rodičům zbývá nejvíc já.”*

U většiny respondentů, kromě jedináčka (R6) a mladšího bratra (R4), vztahy se sourozencem v dospělosti nebyly úplně vřelé: *“myslím, že ty vztahy jsou dobré, až na mého*

bratra” (R1), “se sestrou nekomunikuji vůbec” (R2), “s bráchou se moc nebavím” (R3). Dotazovaný R5 udržuje s bratrem formální vztah a bere to s nadhledem: “S bratrem nejsou moc vřelé, vidíme se jednou za půl roku, ale neřeším to, jsme jiný.”

Skutečnost, že by sourozenecké konstelace ovlivnily vztahy a život, vnímali také jen starší sourozenci: “Ano a to proto, že vím, že ti starší jsou více zodpovědnější a ti mladší jsou tací více bezstarostní, vidím to například i u svých kamarádů. Bylo by to lepší, kdybych byl ten mladší, protože bych si mohl v dětství i pubertě dovolit víc, a myslím si, že bych byl i jiná osobnost, nevím... Třeba více extrovertní.” (R1) “Ano, ovlivnili negativně, viz výše. Jenomže to si rodiče nikdy nepřipustí, protože to neznají. Myslí si, že k nám měli stejný přístup a popírají, že to nejde.” (R2)

Skutečnost, že ji nejspíše sourozenecká konstelace ovlivnila, uvedla také žena narozená v konstelaci prostřední sourozenec: “Nevím no... Jako asi to nějaký vliv mělo, ale jaký... To úplně nevím, no. Možná, kdybych byla nejmladší, tak by to bylo lepší v tom smyslu, že rodiče... Myslím, že rodiče by se ke mně chovali tak, jak k té sestře mojí...že se říká, že nejmladší to mají nejlepší, ale nevím, no...” (R3)

Jedináček uvedl: “Ne.” (R6) Oproti tomu mladší sourozenci uvedli: “nevím o tom” (R4) nebo: “myslím si, že mě to nijak neovlivnilo. Cítím se být nezávislý.” (R5) Zde vidíme, že nejmladší sourozenci si vliv sourozeneckých konstelací neuvědomují nebo si nechtějí uvědomovat.

5.2 Interpretace získaných dat

Pro zodpovězení hlavní i dílčích výzkumných otázek bylo nutné učinit poznání, jaké byly sourozenecké konstelace v rodině a jaké bylo rodinné klima.

5.2.1 Poznání sourozeneckých konstelací a rodinného klima

Náš výzkumný soubor zahrnoval tyto konstelace: prvorozený sourozenec (R1, R2), prostředně narozené dítě (R3), nejmladší sourozenec (R4, R5) a jedináček (R6).

Vnímání sourozenecké konstelace bylo u respondentů závislé na pořadí narození - narození mladšího sourozence bylo pro respondenty významným životním okamžikem.

Bylo spojováno s:

- ztrátou dosavadní opory, pozornosti rodičů;
- zvýšenými nároky na svou osobu;

- nespravedlností;
- nepochopením, menší důvěrou;
- menší volností;
- “prošlapáním cesty” od staršího sourozence.

Jako velmi významné se ukázalo klima v dané rodině. Ne zcela pozitivní klima v rodinách bylo spojeno s dominancí jednoho z rodičů, s nepřiměřenými fyzickými tresty, emočním chladem a nerespektováním samostatných životních rozhodnutí dítěte v dospělosti.

V takovém klimatu vyrůstali respondenti ze sourozenecké konstelace prvorození a prostředně narozená. Z výpovědi prostředně narozené je patrné, jak významným předělem je narození mladšího sourozence. Do doby než se mladší sourozenec narodil, byla ona ta nejmladší se všemi “výhodami”, která tato pozice má. Po narození dalšího dítěte ztratila svou dosavadní pozici a vzhledem k emočně chladnému prostředí můžeme říct, že ztratila i to málo pozornosti, které do narození mladšího dítěte měla. Zátěž v podobě “být starší sourozenec” se tak násobila nevlídným rodinným klimatem.

O příznivém klimatu pak mluvili respondenti ze sourozenecké konstelace nejmladší. Rozdíl mezi vnímáním rodinného klimatu mezi staršími a mladšími respondenty byl natolik překvapivý, že se domníváme, že starší sourozenec se mohl stávat “hromosvodem”, tzn., že ať v rodině nastala jakákoliv nepříznivá situace, našla si svou “obět” v podobě nejstaršího dítěte. Rodiče zřejmě mají nevědomou tendenci přenést své starosti, zodpovědnost, ambice a frustrace na starší dítě. Typickým příkladem je matka prvorozené, která si na své dceři chtěla splnit neuskutečněné přání být zdravotní sestrou.

Respondent jedináček, který jako jediný z našich dotazovaných zažil rozvod rodičů, mluvil o láskyplnosti vztahů, empatii. Nemuset bojovat o pozornost rodičů. Empatii a pochopení tak můžeme vnímat jako vodítko, jak se chovat ke staršímu dítěti.

5.2.2 Interpretace DVO1

V této podkapitole odpovídáme na dílčí výzkumnou otázku: Jak sourozenecké konstelace v původní rodině ovlivnily volbu výchovného stylu vůči vlastním dětem?

Vliv sourozeneckých konstelací v původní rodině na volbu výchovného stylu vůči vlastním dětem byl ryze individuální. Prvorození volili různé formy autoritativní výchovy. Nejstarší dotazovaný volil typicky autoritativní výchovu, což vyplývá z toho, že byl sám autoritativně vychováván. V přístupu ke svému dítěti je však mírnější než jeho otec.

Můžeme říci, že sourozenecké konstelace v primární rodině měly na volbu jeho výchovného stylu spíše negativní vliv.

Prvorozená se kloní také více k autoritativnímu stylu výchovy. Nepovažuje se za kamaráda svého dítěte, má jasně vymezené role, ale zároveň jednoznačně odmítá výchovný styl svých rodičů, protože ji dle jí samotné, poznamenal. To, že byla prvorozená, sice ovlivnilo její přístup k výchově, ale spíše v pozitivním smyslu - chce mít se svým dítětem lepší vztahy, než jaké měla jako dítě se svými rodiči.

Prostředně narozená byla poznamenána výchovným stylem svých rodičů také natolik, že odmítla jejich styl převzít a zvolila opačnou strategii. Snažila se o demokratický výchovný styl, chtěla se chovat k dětem jako k rovnocenným partnerům, ale kvůli nedůslednosti její výchova selhala.

První respondent z kategorie nejmladší dle svých slov praktikuje "přirozený" výchovný styl, čemuž také odpovídají jeho odpovědi. Jasně vymezuje role ve smyslu nadřizený-podřizený, dítě vychovává, nepřistupuje k němu jako k sobě rovnému, ale dává mu i jistou volnost. Sourozenecké konstelace a také příznivé rodinné klima ovlivnily jeho volbu výchovného stylu pozitivně.

Na volbu výchovného stylu měl vliv i další faktor: dítě bylo svěřené do péče matky a otec o něho pečoval pouze jednou za 14 dnů. To byl případ druhého z mladších respondentů, který navíc uvedl, že měl dobrý vztah s matkou, což ho ovlivnilo i v přístupu ke svému dítěti, se kterým je kamarád, ačkoliv má jasně vymezené hranice. Jeho styl výchovy by se dal označit jako demokratický. Sourozenecké konstelace tedy ovlivnily jeho výchovný styl spíše pozitivně.

Jedináčka sourozenecké konstelace ve volbě výchovného stylu ovlivnily také spíše pozitivně. S rodiči má silné vztahové pouto, což bylo dáno i tím, že byl jejich jediným dítětem. Tomu přizpůsobil i svůj výchovný styl. Vztahy se svými dětmi má příznivé. Sám svůj výchovný styl nazval jako liberálně-autoritativní: nevolil jako prvorozený primárně sílu, ale snažil se vysvětlovat.

5.2.3 Interpretace DVO2

V této podkapitole odpovídáme na dílčí výzkumnou otázku: Jak ovlivnily sourozenecké konstelace v původní rodině osobnost jedince?

Sourozenecké konstelace v původní rodině ovlivnily osobnost jedince jak negativně, tak i pozitivně. Spíše negativně ovlivnily sourozenecké konstelace a nepříznivé rodinné

klima prvorozené a prostředně narozenou ženu. Prvorození se však dokázali s negativními důsledky relativně vypořádat.

Osobnosti respondentů v daných typech sourozeneckých konstelací mají některé shodné rysy, které pro ně jsou typičtější než pro ostatní dotazované z jiných sourozeneckých konstelací. Zřejmý rozdíl jsme pozorovali u sebevědomí, zodpovědnosti a svědomitosti, vztahu k práci, ctižádosti, přisuzování náhody a štěstí. Mezi prvorozenými a nejmladšími sourozenci je naprosto zřetelná linie.

Respondenti narození v konstelaci starší sourozenec tvrdili, že jejich sebevědomí bylo ovlivněno rodinou a sourozencem spíše negativně. Z odpovědí vyplývalo, že starší sourozenci mají sebevědomí o třídu níž než nejmladší sourozenci.

Prvorození jsou zodpovědní a svědomití, je pro ně důležitá práce a pozice v zaměstnání. Mají nejvyšší vzdělání a pracovní pozice, které tomuto vzdělání odpovídají.

U těchto respondentů je zřetelná tendence pracovat na sobě - nespoléhat na náhody a štěstí, jít proti odporu, potýkat se s problémy a analyzovat je i poté, co se zdají být neřešitelné. Z rozhovoru s nimi vyplývalo, jakoby na svých bedrech nesli tíhu světa, a také to, že jsou stále zatíženi svým prvorozenstvím, neboť jej i v rozhovorech často akcentovali.

Nedá se říci, že by se nejmladší sourozenci s potížemi, jaké přináší život, nemuseli potýkat. Rozdíl je ale v přístupu: osobnost nejmladších sourozenců je zřejmě nastavena tak, že snáze umí najít cestu, a potíže svého života snáší lehčeji. Nejmladší sourozenci mají větší nadhled, věci nahlížejí s odstupem, na rozdíl od prvorozených nejsou tak angažovaní. To se mj. jeví jako důsledek toho, že mají určité věci v životě usnadněné staršími sourozenci. Více spoléhají na štěstí, náhodou, osud.

U žádného z respondentů se sourozenecké konstelace nepodepsaly na jejich osobnosti tak negativně, jako u prostředně narozené. Žena, která byla dle svých slov rodičům lhostejná, je dnes nesebevědomá, chybí jí motivace, ctižádost. Je u ní patrná tendence podečňovat se a také jistá nedůslednost, která se projevila a negativně zúročila ve výchově dětí.

Osobnost jedináčka fakt pořadí narození ovlivnil pozitivně. Dnes je z něj vyrovnaná cílevědomá osobnost, která má jasně vymezeny hodnoty a ví, kam směřuje.

5.2.4 Interpretace DVO3

V této podkapitole odpovídáme na dílčí výzkumnou otázku: Jak sourozenecké konstelace v původní rodině ovlivnily osobnost ve vztahu ke svým sourozencům?

Sourozenecké konstelace ovlivnily osobnost ve vztahu ke svým sourozencům. Někdy se vztah k sourozenci zformoval již při jeho narození a někdy došlo ke zhoršení vztahu k sourozenci až v důsledku chování rodičů. Rodiče měli sklony přetěžovat starší dítě a naopak výrazně upřednostňovat nejmladší dítě, což vztah staršího sourozence k mladšímu ovlivnilo spíše negativně.

Další podobně kontraproduktivním jevem, který měl za důsledek odcizení sourozenců, bylo si děti “rozdělit”: být maminka nebo tatínkova.

Respondenti, jak ti starší, tak ti mladší uvedli, že druhý sourozenec je jiný, má často zcela opačné vlastnosti. Ani v jednom případě jsme nezaznamenali postoj rodičů, který by říkal: “Ano, jste každý jiný, ale právě díky tomu se od sebe můžete naučit to nejlepší”. Naopak rodiče zdůrazňovali tyto rozdíly, což mělo za důsledek, že se mezi sourozenci otevíraly “vztahové nůžky”.

Sourozeneckou rivalitu popisovali hlavně prvorození respondenti, mladší se soutěžením mezi sourozenci nezaobírali. Všichni mladší sourozenci profitovali ze své pozice a zřejmě proto sourozenecké soutěžení nevnímali. Také srovnání vlastní osoby s dalšími příbuznými nebo dětmi si všímali hlavně starší sourozenci.

Obecně lze říci, že respondenti ani v dospělosti nenacházejí k sourozenci cestu. Rozdíl je však v tom, že prvorození zaujímají ke svému sourozenci negativní vztah proto, že se jimi cítili, respektive cítí být poškozeni, kdežto mladší sourozenci si se staršími také spíše nerozumí, ale z toho důvodu, že je vnímají jako “jiné”. Křivdu, která se odráží v přístupu prvorozených ke svým sourozencům, mladší sourozenci nezažívají. Ne zcela idylické vztahy pro ně nejsou tématem. Specifická situace je u prostředně narozené - se starším bratrem nemá dobré vztahy, což je důsledkem toho, že jí ubližoval. S mladší sestrou však ano, i když ta jí “sesadila” z pozice nejmladšího.

Řada respondentů uvedla, že špatně snášeli konflikty v dětství. Častým postupem bylo konflikty potlačit, neřešit je. Neumět vyřešit konflikt v rámci rodiny pak znamenalo setrvávání v křivdách a nepochopeních, které si někteří respondenti s sebou nesou životem dál. Převážná část respondentů nenachází ani v dospělosti k sourozenci cestu, někdy jsou špatné i vztahy s rodiči.

5.2.5 Interpretace HVO

V této podkapitole odpovídáme na hlavní výzkumnou otázku: Jak rodina pod vlivem sourozeneckých konstelací ovlivnila osobnost jedince?

Rodina pod vlivem sourozeneckých konstelací ovlivnila osobnost jedince jak negativně, tak i pozitivně - a to v závislosti na pořadí či pozici, ve které se respondenti narodili.

Pořadí narození bylo pro pozici dítěte v rodině určující. Od ní se odvíjel přístup rodičů, který byl veskrze čtverý. Jednotlivé přístupy nejnvýstižněji charakterizují tato slova: *náročný* (prvorození), *lhostejný* (prostředně narozená), *mírný* (nejmladší), *hýčkající* (jedináček). Tyto přístupy poté spoluutvářely osobnost jedince.

Respondenti, jejichž osobnosti přístup rodičů ovlivnil pozitivně, si význam sourozeneckých konstelací neuvědomují nebo nepřipouštějí. Naopak ti, kteří neměli ideální dětství, si význam sourozeneckých konstelací plně uvědomují a vidí v nich příčinu negativních událostí, které zažili ve své primární rodině. Přesněji řečeno - příčinu negativních událostí spatřují ve svém mladším sourozenci a ještě daleko více v rodičích, kteří se dle jejich mínění nechovali spravedlivě. Jak jsme již uvedli, osobnost prvorozených je zatížena křivdou, byť v některých případech neuvědomovanou. Je však namístě dodat, že prvorození vyrostli v silné osobnosti, vědomé si svých schopností. Na rozdíl od nejmladších a prostředně narozené se však do jejich osobností stále promítá tíha jejich pozice. Osobnost prostředně narozené poznamenalo pořadí narození v primární rodině poměrně negativně.

Osobnosti ostatních respondentů byly ovlivněny pozitivně.

5.3 Diskuze

Poslední podkapitola této práce má za úkol porovnat výsledky výzkumného šetření s poznatky uvedenými v odborné literatuře.

V rámci výzkumného šetření jsme jako stěžejní cíl vytyčili zjistit odpověď na hlavní výzkumnou otázku a popsat: „Jak rodina pod vlivem sourozeneckých konstelací ovlivnila osobnost jedince?“. Tato otázka je zodpovězena v podkapitole „Interpretace HVO“. Shrneme - li odpověď na hlavní výzkumnou otázku, můžeme říci, že rodina v souvislosti se sourozeneckými konstelacemi ovlivnila jedince negativně i pozitivně – určující bylo právě pořadí, ve kterém se dotyčné osoby narodily a postavení, které jim tímto bylo „přiděleno“. Důsledky, ať už pozitivní či negativní (ačkoliv ani jednotlivé pozice narození nejsou černé nebo bílé) si s sebou nesou naši respondenti, pravděpodobně stejně jako ostatní lidé, do dospělosti. V žádné nám dostupné literatuře jsme nenašli kapitoly, v nichž by se autoři zabývali důsledky odlišného přístupu rodičů (v souvislosti se sourozeneckými

konstelacemi) na osobnost dnes dospělých lidí. Neshledali jsme ani, že by se autoři zabývali traumaty, která se podepisují na životě prvorozených, což je podle našeho názoru škoda. Nemáme tak získané poznatky s čím porovnat.

V každém případě se ale potvrdily základní charakteristiky osobností narozených v různém pořadí. Prvorození respondenti korespondují například s tím, co uvádí Isaacson a Radish. Ti říkají, že zásadní je pro prvorozené chvíle, kdy se jim narodí sourozenec a upozadění z tohoto vyplývající jim může způsobit křivdu. (Isaacson, Radish, 2006, s. 84)

Pocity křivdy u našich prvorozených respondentů skutečně přetrvávají dodnes a jsou buď uvědomované, nebo neuvědomované, ale jsou přítomny.

Leman uvádí, že narozením dalšího potomka do rodiny se toto rodinné prostředí promění a způsob jednání rodiče s dítětem do velké míry předznamenává jeho „osud“ – můžeme říci životní směřování. (Leman, 2006, s. 37)

Lemanova slova nepřímo potvrdila prvorozená respondentka, která uvedla, že narozením mladší sestry se poměry v rodině změnila a nikdy už to nebylo jako dřív, myšleno v negativním smyslu.

Novák zase potvrzuje nesnadné postavení prostředně narozených, kteří jsou staršímu i mladšímu sourozenci vzdálení, ocitají se tím v takzvaném vzduchoprázdnu a mohou se cítit sami. (Novák, 2007, s. 45)

Prostředně narozená respondentka potvrzuje své nesnažení se ve škole tím, že cítila nezájem rodičů o svou osobu. Dopad tohoto faktu na její současný život je negativní. Dotyčná žena se v určitém okamžiku přestala ve škole snažit, protože neměla, pro koho by se snažila. I přesto, že byla dle pedagogů dobrou studentkou, nakonec se pouze vyučila. Brzy si našla muže, se kterým měla problematický vztah a unikla do mateřství.

Nejmladší děti jsou v pozitivním slova smyslu poznamenání klidem rodičů.

Novák uvádí, že rodiče vychovávající nejmladší dítě již mají praxi s výchovou prvního dítěte a jsou tak klidnější. (Novák, 2007, s. 44 - 45)

U nejmladších respondentů se klidnější přístup ve výchově projevoval v jejich uvolněnosti, nadhledu, někdy až lhostejnosti. Nejen tím se výrazně lišili od prvorozených.

K jedináčkům Isaacson a Radish uvádí to, co jsme u nich v rámci výzkumného šetření také zaznamenali. Zmiňují pracovitost a systematickosti. (Isaacson, Radish, 2006, s. 67)

Jedináček v rozhovoru zdůrazňoval, že práce je pro něj důležitá a že jakoukoliv práci vždy dělal zodpovědně a ve všem se snažil najít smysl. Svou pracovitostí získal zpět pozici, kterou na nějaký čas ztratil.

Apel jedináčka na svůj pracovní výkon a zásadový přístup ukazuje na sklon k egocentrismu, o čemž také Isaacson a Radish pojednávají, jako o jednom z rysů jedináčků. (Isaacson, Radish, 2006, s. 67)

Domníváme se, že částečně se dopadem pořadí narození a přístupu rodičů k jednotlivým dětem na současný život zabývá psycholožka Jiřina Prekopová. Ta se ve své praxi mimo jiné zabývá odhalováním traumat svých klientů, která mají kořeny v dětství. O tom také píše ve své knize „Erstgeborene: Über eine besondere Geschwisterposition“.

Ucelená literatura zabývající se dopady této problematiky, preventivními a dalšími opatřeními, dle našeho názoru však stále chybí.

6 DOPORUČENÍ PRO PRAXI

Poslední kapitolu této diplomové práce věnujeme doporučením pro praxi. Vycházíme přitom z výsledků námi provedeného výzkumu. V něm se ukázalo, že sourozenecké konstelace, tedy pořadí narození, ovlivňují, i když v různé míře, osobnost člověka. Není to samozřejmě jediný faktor, který ovlivňuje to, kým je člověk v dospělosti, jaký má charakter. Neříkáme ani, že je to faktor nejdůležitější. Pokládáme jej ale za velmi významný. A nejen to - jak již uvádíme v úvodu, je to faktor opomíjený, což vnímáme jako problém. A tak, v rámci doporučení pro praxi, chceme apelovat na rodiče ale také na odborníky - nepodceňujme postavení dětí v rodině, jež je dáno jejich narozením. Uvědomme si, že vztah dětí k nám dospělým a k jejich sourozencům, stejně jako náš přístup k dětem je do jisté míry předem dán.

Rozlišujme příčinu chování dětí a důsledek tohoto chování. Například - to, že se prvorozené dítě nechová ke svému sourozenci hezky, nemusí být dáno tím, že je "zlé". Docela dobře to může být způsobeno tím, že jen nezvládlo ztrátu opory rodičů, kteří pro něj byli vším (a bylo tomu i opačně) a nyní má pocit, že pro rodiče vším není, protože je tu někdo jiný, kdo je potřebuje.

Uvědomme si například také, že prvorozené dítě často pociťuje křivdu, protože se k mladšímu dítěti chováme jinak právě proto, že je nejmladší (a přitom si to nemusíme uvědomovat). Zkusme si tímto vysvětlovat jeho "zlobení". A co víc - pomozme mu zpracovat to, co samo zpracovat nezvládne. Pomůže to nejen jemu, jeho osobnosti, ale i našim vzájemným vztahům nyní i do budoucna.

Ale abychom nehovořili jen o nejstarších. Zkusme pochopit, jak opuštěně se může cítit prostředně narozené dítě, když se k němu nevzhlíží s nadějí jako k prvorozenému a ani není hýčkáno jako nejmladší. Zkusme si vysvětlit jeho chování jako snahu o získání pozornosti svých rodičů. Třeba nám říká: I když nejsem nejlepší, jako moje starší sestra, ani tak milý, jako můj mladší bratr - jsem tady. A pokud nic neříká, neznamená to ještě, že mu nechybí pozornost dospělých (viz prostředně narozená respondentka).

Nevyčítejme někdy nejmladším jejich lehkovážnost, uvědomme si, že může být způsobena právě tím, jak málo jsme - v porovnání s nejstarším sourozencem - po nich chtěli.

Pokud si můžeme dovolit dát doporučení odborníkům - pracovníkům v praxi. Když za námi přijde rodič se svým dítětem, které neposlouchá, revoltuje, provokuje, atd. Hledejme samozřejmě důvody tohoto chování, ale nezapomeňme na sourozenecké konstelace.

Ptejme se rodičů - jaký postoj zaujímáte ke svému dítěti? Zkuste se zamyslet - neděláte v přístupu ke svým dětem rozdíly? Nechcete od dítěte víc (třeba proto, že je prvorozené), než může nabídnout? Když teď máte spousty práce s mladším dítětem - má Vaše starší dítě někoho, kdo je mu oporou? Nebo se ptejme - nechová se mladší sourozenec tak, jak se chová, proto, že ví, že nemůže dosáhnout pozice, kterou má v rodině starší jeho sestra/bratr? Výzkum realizovaný jako součást této diplomové práce nám totiž potvrdil vliv tohoto fenoménu na osobnost, vztahy, a život člověka.

Závěrečným doporučením či podnětem pro praxi je návrh na uspořádání osvětové konference určené především pro rodiče - laiky. Uspořádání konference by vycházelo z potřeby zabývat se rodinou, která je v dnešní době v krizi, z potřeby posilovat jí a posilovat vztahy v ní. Konference by například mohla nést název **“Rodina ve 21. století - Pečujeme o vztahy v rodině”**. Na konferenci by vystupovali odborníci z řad sociální pedagogiky, klinické psychologie, psychologie pro děti a dorost, rodinní poradci, psychoterapeuti pro práci s rodinou a další odborníci. Vzhledem k tomu, že konference by byla primárně určená pro rodiče a jejími dílčími cíli by bylo informovat rodiče o všech úskalích, která se ve vztazích v rodině mohou vyskytnout a seznámení rodičů především s aspektem pořadí narození, její forma by měla být populárně naučná. V úvahu připadá začlenění poutavých kazuistik z praxe, možnost postavit si svůj rodinný systém, aj. Součástí konference by byla i možnost konzultace rodičů s vybranými odborníky. Hlavním cílem je totiž sdělit a vysvětlit rodičům to, co je sice všeobecně známo, ale na co se tak často zapomíná, a sice - že rodina (prostřednictvím výchovy a přístupu rodičů) je tím, co má významný vliv na vývoj osobnosti jedince.

ZÁVĚR

Rodina je tématem, o kterém bylo již mnoho napsáno. To, že vliv rodiny na osobnost vychovávaného jedince je zřejmý a nemalý, je nezpochybnitelné. Nás ale zajímalo, jaké faktory jsou ty, jež v rodině na osobnost jedince působí a jaký je jejich dopad. Z mnoha faktorů, které jsou v práci uvedeny, nás však nejvíce zajímal jeden. Tím faktorem jsou, dle našeho mínění laickou veřejností podceňované, sourozenecké konstelace. Jak zde bylo již řečeno, vycházíme z praxe - známe velký počet případů, kdy osobnost jedince byla jejich nezvládnutými důsledky v primární rodině negativně poznamenána. To s sebou poté nese i dopady na současný život dotyčných.

Uvedené pro nás bylo motivací toto téma uchopit a v rámci výzkumu se jím zabývat do hloubky. Na počátku všeho ovšem stál dlouhodobý zájem autorky o tuto problematiku a její osobní zkušenost – a nejen zkušenost s problematikou sourozeneckých konstelací ale také s problematikou konstelací rodinných. Zájem o výše uvedené byl předpokladem pro to, aby téma bylo zpracováno důkladně.

Diplomová práce je rozdělena do dvou částí – obsahuje část teoretickou a praktickou. Každá část má tři kapitoly a (s výjimkou šesté kapitoly) tři podkapitoly. V praktické části se pátá kapitola z důvodu přehlednosti ještě dále dělí.

První kapitola teoretické části práce pojednává o teoretických východiscích, konkrétně o literatuře domácí, zahraniční a cizojazyčné. Formou úvahy též vymezuje vztah sociální pedagogiky k rodinné výchově a v poslední podkapitole se zabývá vymezením klíčových pojmů.

Druhá kapitola se zabývá ústředním tématem, a sice rodinou a osobností. V první podkapitole charakterizuje rodinu, její funkce a typy rodin z hlediska funkčnosti a také uvádí znaky současné české rodiny. Ve druhé podkapitole se práce zaměřuje na výchovu a aspekty, které v rámci ní působí na osobnost jedince. Ve třetí podkapitole srovnává výchovu (nejen) v rodině před a po roce 1989.

V třetí kapitole se zaměřuje na výchovné styly a vztahy v rodině. Výchovné styly řeší v první podkapitole, vztahy v rodině, jak důležitý faktor, řeší v podkapitole druhé. Třetí podkapitola se zabývá sourozeneckými a rodinnými konstelacemi. Popisuje osobnost narozených v různém pořadí a vysvětluje rodinné konstelace v dvojím pojetí - jako faktor na člověka působící a jej ovlivňující a také jako psychoterapeutickou metodu, kterou popisuje mimo jiní i na základě osobních zkušeností autorky práce.

Čtvrtá kapitola, jež spadá do praktické části práce, je zaměřena na metodologii - charakterizuje zvolenou výzkumnou metodu, v další podkapitole cíl výzkumu, výzkumné otázky a výzkumný vzorek, a v poslední podkapitole postup při sběru dat.

Pátá kapitola se soustředí na zpracování dat a prezentaci výsledků výzkumného šetření – zahrnuje v sobě vytvoření kódů a kategorií a analýzu získaných dat v rámci dílčích výzkumných otázek. Druhá podkapitola nabízí interpretaci dílčích výzkumných otázek a hlavní výzkumné otázky. Poslední podkapitolou je diskuze, v níž autorka srovnává poznatky získané výzkumným šetřením s poznatky odborníků uvedenými v literatuře.

Šestá kapitola se na základě získaných poznatků zaměřuje na doporučení pro praxi.

Hlavním cílem diplomové práce bylo v rámci výzkumného šetření zjistit a popsat jak rodina pod vlivem sourozeneckých konstelací ovlivnila osobnost jedince. Odpověď na tuto otázku je uvedena v interpretační části diplomové práce. Máme za to, že cíl diplomové práce byl splněn.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] BAKOŠOVÁ, Zlatica. *Sociální pedagogika jako životná pomoc*. Bratislava: Univerzita Komenského Bratislava, Filozofická fakulta, 2008. ISBN 978-80-969944-0-3.
- [2] BENEŠOVÁ, Michaela. *Subdeprivace a její následky pro školní vývoj dítěte* [online]. České Budějovice, 2009 [cit. 2016-02-28]. Dostupné z: http://theses.cz/id/xy9kul/downloadPraceContent_adipIdno_6400. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Pedagogická fakulta. Ústav pedagogiky a psychologie.
- [3] BERG, Insoo Kim. *Posílení rodiny: základy krátké terapie zaměřené na řešení*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0500-5.
- [4] ČÁP, Jan a Jiří MAREŠ. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-463-X.
- [5] *Filozofické proudy v pedagogickém myšlení: Pragmatická pedagogika* [online]. [cit.2016-02-20]. Dostupné z: http://is.muni.cz/el/1441/podzim2010/SV4BP_ZPG/um/Filozoficke_proudy_v_pedagogice.html, 2013. ISBN 978-80-262-0500-5.
- [6] HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Velký psychologický slovník*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-686-5.
- [7] HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum v pedagogice* [online]. [cit. 2016-03-09]. Dostupné z: <http://web.ftvs.cuni.cz/hendl/metodologie/kvalvyzkpedhendl.pdf>
- [8] HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-262-0219-6.
- [9] ISAACSON, Clifford E. a Kris RADISH. *Pořadí narození: kdo doopravdy jsme*. Bratislava: Eugenika, 2006. ISBN 80-89227-31-7.
- [10] JŮVA, Vladimír. *Vývoj pedagogického myšlení*. Brno: Univerzita J.E. Purkyně, 1987.
- [11] KAIROV, Ivan Andrejevič. *Pedagogika*. Praha: Dědictví Komenského, 1950.
- [12] KALNICKÝ, Juraj. *Základy pedagogiky I*. Opava: SLU, 2012. ISBN 978-80-7248-767-5. .

- [13] KLIMEŠ, Jeroným. Proč si vybíráme stále stejné typy mužů?: In: <http://klimes.mysteria.cz> [online]. 2008 [cit. 2016-02-20]. Dostupné z: http://klimes.mysteria.cz/clanky/psychologie/partnerska_volba.htm.
- [14] KLÍMOVÁ - FÜGNEROVÁ, Mirka. *Naše dítě: před narozením, v 1. roce, v letech předškolních*. Praha: SZdN, 1953.
- [15] KNAPÍK, Jiří. *Děti, mládež a socialismus v Československu v 50. a 60. letech*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Ústav historických věd, 2014. ISBN 978-80-7510-057-3.
- [16] KOHOUTEK, Rudolf. *Základy sociální psychologie*. Brno: Cerm, 1998. ISBN 8072040642.
- [17] KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2.
- [18] KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0643-9.
- [19] KUČÍREK, Jiří. *Psychosomatika a děti*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. ISBN 80-86991-80-6.
- [20] LACA, Slavomír. *Výchova - rodina - hodnoty*. Brno: Institut mezioborových studií, 2013. ISBN 978-80-87182-32-1.
- [21] LEMAN, Kevin. *Sourozenecké konstelace*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-194-8.
- [22] LOVASOVÁ, Lenka. *Rodinné vztahy*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. ISBN 80-86991-66-0.
- [23] MATĚJČEK, Zdeněk. *Rodiče a děti*. Praha: Avicenum, 1986.
- [24] NOVÁK, Tomáš. *Péče o dítě po rozvodu a její úskalí*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-4110-9.
- [25] NOVÁK, Tomáš. *Sourozenecké vztahy*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-2075-3.
- [26] PALÁN, Zdeněk. *Výchova*. In: *Andromedia.cz: Databanka dalšího vzdělávání* [online]. [cit. 2016-02-02]. Dostupné z: <http://www.andromedia.cz/andragogicky-slovník/vychova>.

- [27] PLAŇAVA, Ivo. *Manželství a rodiny: struktura, dynamika, komunikace*. Brno: Doplněk, 2000. ISBN 80-7239-039-2.
- [28] PREKOP, Jirina. *Erstgeborene: Über eine besondere Geschwisterposition*. Deutsch: Kösel, 2000. ISBN 978-3-46-630529-2.
- [29] Psychologické a sociální teorie duševních chorob. In: *Wikiskripta* [online]. 2015 [cit. 2016-03-01]. Dostupné z: http://www.wikiskripta.eu/index.php/Psychologické_a_sociální_teorie_duševních_chorob?veaction=edit
- [30] *Rodinné a vztahové poradenství Brno: Rodinné konstelace a jiné vztahové terapie* [online]. [cit. 2016-03-07]. Dostupné z: <http://www.rodinne-konstelace.cz/>
- [31] Rodinné konstelace. *Mezizenami.cz* [online]. 2010 [cit. 2016-03-01]. Dostupné z: <http://www.mezizenami.cz/zdravi/rodinne-konstelace>
- [32] SIMON, Jaroslav. *Rodinné konstelace: tok lásky*. Praha: Triton, 2008. ISBN 978-80-7387-132-1.
- [33] *Slovník cizích slov* [online]. ©2005-2016 [cit. 2016-01-30]. Dostupné z: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/>.
- [34] SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-559-8.
- [35] STREJČEK, Jindřich. Osobnost 1.: pojem a podstata, utváření, formování. In: *Metodický portál: inspirace a zkušenosti učitelů* [online]. 2009 [cit. 2016-02-20]. Dostupné z http://wiki.rvp.cz/Kabinet/Ucebni_texty/Psychologie_pro_střední_školy/Osobnost_1._-_pojem_a_podstata%2c_utváření%2c_formování
- [36] *Systemické konstelace* [online]. 2008 [cit. 2016-03-08]. Dostupné z: <http://www.konstelace.eu>
- [37] ŠULOVÁ, Lenka. Náhradní rodinná péče a její úskalí. In: *Dobromysl.cz* [online]. ©2002-2012 [cit. 2016-02-23]. Dostupné z: <http://www.dobromysl.cz/scripts/detail.php?id=1211>.
- [38] ŠVARŤÍČEK, Roman a Klára ŠEĎOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0644-6.
- [39] ŠVÁBOVÁ, Hana. *Pozitivní vzory ve výchově dětí na 1. stupni základní školy* [online]. Brno, 2010 [cit. 2016-03-03]. Dostupné z:

https://is.muni.cz/th/37754/pedf_m/Svabova_Hana_DP01.pdf. Diplomová práce.
Masarykova univerzita. Pedagogická fakulta. Katedra primární pedagogiky.

- [40] TOMÁŠ, Martin. Motivace. In: *Dielektrika: Fyzika normálních elektríků* [online]. 2009 [cit. 2016-03-03]. Dostupné z: <http://dielektrika.kvalitne.cz/motivace.html>
- [41] Vztahový trojúhelník. In: *Kde jsi táto?* [online]. 2016 [cit. 2016-03-06]. Dostupné z: www.kdejsitato.cz/rodina/vztahovy-trojuhelnik.html.

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

Aj. A jiné

Apod. A podobně

Atd. A tak dále

Např. Například

Obr. Obrázek

Resp. Respektive

Tab. Tabulka

Tj. To je

Tzn. To znamená

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. 1. Maslowova pyramida potřeb.....	23
Obr. 2. Vztahový trojúhelník 1.....	37
Obr. 3. Vztahový trojúhelník 2.....	37
Obr. 4. Vztahový trojúhelník 3.....	38
Obr. 5. Vztahové schéma.....	38
Obr. 6. Rozestavení osob při rodinných konstelacích.....	47

SEZNAM TABULEK

Tab. 1. Dílčí výzkumné otázky, indikátory a otázky pro rozhovor.....	50
Tab. 2. Charakteristika respondentů.....	54
Tab. 3. Kódy a kategorie otevřeného kódování.....	57

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha P I: Rešerše použité literatury

Příloha P II: Slovník pojmů

Příloha P III: Scénář rozhovoru

Příloha P IV: Ukázka rozhovoru - rozhovor s respondentem R1

PŘÍLOHA P I: REŠERŠE POUŽITÉ LITERATURY

BAKOŠOVÁ, Zlatica. *Sociálna pedagogika ako životná pomoc*. Bratislava: Univerzita Komenského Bratislava, Filozofická fakulta, 2008. ISBN 978-80-969944-0-3.

Sociálna pedagogika jako životná pomoc je poměrně rozsáhlá kniha, která se ve své první kapitole zabývá teoretickými východisky sociální pedagogiky a dále se mj. věnuje oblastem, ve kterých je sociální pedagogika nápomocna. Těmi oblastmi je například rodinné prostředí, školní prostředí, dále také problematika drogově závislých, dětí ulice, aj. V závěru knihy autorka píše o kompetencích a možnostech uplatnění sociálního pedagoga. Knihu zde využíváme především jako zdroj jedné z definic sociální pedagogiky.

BERG, Insoo Kim. *Posílení rodiny: základy krátké terapie zaměřené na řešení*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0500-5.

Berg se ve své knize zabývá rodinou a tím, jak ji za využití krátké terapie zaměřené na řešení posílit. Autorka byla významnou americkou psychoterapeutkou, která se zaměřovala na práci s tzv. multiproblémovými rodinami, což je pojem, který v rámci teoretické části práce vysvětlujeme. Krom toho, že se snažila prostřednictvím své práce zlepšit fungování těchto rodin, pracovala také s lidmi zatíženými různými sociálně-patologickými jevy, tedy například s alkoholiky, narkomany, bezdomovci a dalšími. Kniha je přínosná zvláště pro ty, kteří se zajímají o metody krátké terapie zaměřené na řešení. Autorka totiž v knize tuto terapii podrobně popisuje a umožňuje tak čtenáři proniknout do hloubky tohoto tématu.

ČÁP, Jan a Jiří MAREŠ. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-273-7.

Obsáhlá kniha profesorů Čápa a Mareše se zabývá psychologickými aspekty výchovného a vzdělávacího procesu. Slouží také jako učebnice pro budoucí učitele. Kniha je rozdělena do tří částí. První část nese název Základy psychologie, druhá část Psychologie výchovy a třetí, poslední část knihy se nazývá Vybrané otázky školní psychologie. Kniha je co do rozsahu vyčerpávajícím zdrojem na dané téma.

HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Velký psychologický slovník*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-686-5.

Tato kniha manželů Hartlových nám pomohla v této práci definovat některé základní pojmy. Kniha je obsáhlá, charakteristiky jednotlivých pojmů jsou však výstižně a srozumitelně napsány. Knihu doporučuji zvláště těm, kteří potřebují jasně a stručně definovat základní psychologické pojmy.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-262-0219-6.

Kniha Jana Hendla uvádí čtenáře do problematiky kvalitativního výzkumu, který je též předmětem této diplomové práce. Hendl čtenáře seznamuje s tím, jakým způsobem sbírat data, jak je zpracovat a vyhodnocovat. Samozřejmě se v této knize čtenáři dočtou i o teorii kvalitativního výzkumu. Kniha je vlastně učebnicí, návodem, jak postupovat při realizaci výzkumu tohoto typu.

ISAACSON, Clifford E. a Kris RADISH. *Pořadí narození: kdo doopravdy jsme*. Bratislava: Eugenika, 2006. ISBN 80-89227-31-7.

Jak už sám název napovídá, kniha *Pořadí narození: kdo doopravdy jsme*, pojednává o tom, že pořadí, v němž jsme se narodili, do jisté míry ovlivní to, jací jsou z nás lidé, jaké charakteristické vlastnosti máme a jakou pozici v rodinném systému zaujímáme. Kniha dopodrobna popisuje osobnost jedináčka; prvorozeného; prostředně narozeného a nejmladšího. Popisuje, co je pro lidi narozené v jednotlivém pořadí typické a také, proč tomu tak je. V jedné z posledních kapitol také popisuje styl komunikace výše zmíněných osob, který je pro každého určitým způsobem jedinečný.

JŮVA, Vladimír. *Vývoj pedagogického myšlení*. Brno: Univerzita J.E. Purkyně, 1987.

Knihu Vladimíra Jůvy s názvem *Vývoj pedagogického myšlení* jsme zde použili v rámci kapitoly, v níž srovnáváme výchovu před rokem 1989 s výchovou, která je uplatňována v dnešní době a dnešní společnosti. Kniha je, i vzhledem k době, ve které byla napsána, ideologicky zaměřená, popisuje například znaky komunistické výchovy, které v práci zmiňujeme. Krom pedagogiky socialistické, uplatňované v té době v Československu se ale také zabývá popisem pedagogiky v době antické, pojednává o J.A.Komenském, ale také o pedagogice západní a sovětské. Kniha je zajímavá, protože na problematiku

výchovy nahlíží způsobem, který dnes není již příliš běžný. Je však silně tendenční a toto je také třeba brát v úvahu.

KAIROV, Ivan Andrejevič. *Pedagogika*. Praha: Dědictví Komenského, 1950.

Kniha Ivana Andrejeviče Kairova pojednává o sovětské pedagogice v rozvíjející se socialistické společnosti. Kniha se zabývá cíli komunistické výchovy, vymezuje některé základní pojmy z oblasti pedagogiky, zabývá se výchovou ke komunistické mravnosti, k vlastenectví, kolektivismu. Rozebírá také dvě složky výchovy, a to složku estetickou a tělesnou. Je zřejmé, že kniha je silně ideologicky orientována. Knihu jsme použili jako zdroj definice socialistické výchovy.

KALNICKÝ, Juraj. *Základy pedagogiky I*. Opava: SLU, 2012. ISBN 978-80-7248-767-5.

Základy pedagogiky, které napsal Juraj Kalnický, byly vydány Slezskou univerzitou v Opavě, kde docent Kalnický také působí. Kniha je určena zejména pro vysokoškolské studenty, které uvádí do základů pedagogiky. V publikaci se například pojednává o dějinách pedagogiky, o oborech, které jsou specializacemi v pedagogice jako například sociální pedagogika, speciální pedagogika, předškolní, školní a vysokoškolská pedagogika. Dále se v knize pojednává o cílech výchovy, výchovných principech, složkách výchovy aj. Tato publikace je přínosná v tom, že na relativně malém prostoru výstižně charakterizuje pedagogiku.

KLÍMOVÁ - FÜGNEROVÁ, Mirka. *Naše dítě: před narozením, v 1. roce, v letech předškolních*. Praha: SZdN, 1953.

Autorka knihy *Naše dítě* Mirka (někdy též uváděná jako Miroslava) Klímová – Fügnerová, byla dětskou lékařkou působící v Praze. Jejím stěžejním posláním byla osvětová činnost v oblasti péče o dítě a jeho výchovy. Kniha *Naše dítě*, kterou napsala, vyšla v několika vydáních a postupně byla doplňována o nové informace tak, aby byla aktuální. Vydání knihy *naše dítě* obsahuje tři části – dává rady těhotným ženám, seznamuje je s blížícím se porodem, dále radí s péčí o narozené dítě, a v poslední části se zabývá radami ohledně péče o starší děti, o děti ve věku předškolním. V knize krom odborných rad ošetřovatelského charakteru také radí, jak děti vychovávat. Kniha je ideologicky zaměřená, autorka akcentuje pojem kolektiv a jeho přínos, zdůrazňuje, že péče o ženy již není výhradou

bohatých žen, ale že je pro všechny. Kniha je bezesporu zajímavá už z hlediska srovnání ošetrovatelství a výchovy v padesátých letech a dnes. Zajímavé (zejména pro zdravotnice a zdravotníky) je také zjistit, jak daleko jsme se od té doby v rámci ošetrovatelských postupů a přístupů dostali.

KNAPÍK, Jiří. *Děti, mládež a socialismus v Československu v 50. a 60. letech*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Ústav historických věd, 2014. ISBN 978-80-7510-057-3.

Kniha, kterou napsal Jiří Knapík a kolektiv, se zabývá výchovou dětí a mládeže v tehdejší Československu, a to v období 50. - 60. let. Knapík se například zabývá tím, jak vypadala výchova školní ale také mimoškolní, popisuje fungování školních družin, ale také klubů, které právě zajišťovaly výchovné působení mimo školu. Dále se v knize můžeme dočíst, jaká byla nabídka televizních programů pro děti a mládež v té době. Jeden ze spoluautorů, Martin Franc, zde například píše o vztahu tehdejších politiků k mládeži v období od tzv. Vítězného února až do okupace Československa Rudou armádou. Tuto knihu hodnotíme velmi dobře, byla pro práci přínosem – umožnila totiž pochopit problematiku výchovy v rodinách před rokem 1989, která byla ovlivněna tehdejší doktrínou. Je dobré znát, odkud pramení, ještě u mnoha českých rodin, spíše autoritativní přístup k výchově, který je tolik odlišný od západního výchovného trendu, v němž je dítě chápáno jako zcela rovnocenný partner.

KOHOUTEK, Rudolf. *Základy sociální psychologie*. Brno: Cerm, 1998. ISBN 8072040642.

Tato publikace uvádí čtenáře do základů sociální psychologie. V úvodu tedy autor sociální psychologii definuje, dále se zabývá například socializací osobnosti, postoji a vztahy, sociální percepcí, komunikací aj. V této práci jsme však nejvíce čerpali z podkapitoly Sociální determinace osobnosti - Rodinné prostředí, kde jsme našli potřebné informace. Mimo jiné se zde také píše o sourozencích a pořadí narozených, což je pro tuto práci velmi důležité. Na závěr je třeba podotknout, že oceňujeme terminologický slovník, který lze najít v závěru knihy.

KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2.

Blahoslav Kraus v této knize v rámci první kapitoly charakterizuje sociální pedagogiku, čehož využíváme, abychom vedle definice sociální pedagogiky z knihy Zlatice Bakošové, nabídli ještě definici jinou. V této knize se autoři mj. zabývají také prostředím, které je pro sociální pedagogiku důležitým pojmem. V publikaci se uvádí, jak prostředí ovlivňuje osobnost jedince, dále je dáváno do souvislosti s výchovou. Té je věnován dostatečný prostor v druhé části, a to v podkapitolách Společenská determinace výchovy, Socializace a výchova, Hromadné sdělovací prostředky a výchova, Rodina jako socializační a výchovný činitel. Tato kniha je z našeho pohledu dobrým zdrojem při studiu sociální pedagogiky.

KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0643-9.

Publikace Blahoslava Krause *Základy sociální pedagogiky*, je pro tuto práci významným zdrojem, protože umožňuje podrobně nahlédnout do tohoto odvětví pedagogiky. Čerpáme z ní zejména v kapitole 2.1 s názvem Rodina a její charakteristika, typologie rodin. Pro tuto kapitolu jí využíváme jako zdroj pro charakteristiku rodinných funkcí, charakteristiku rodin z hlediska funkčnosti a pro popis znaků současné rodiny. Domníváme se, že se jedná o kvalitní zdroj nejenom pro tuto práci, ale i pro veškerá jiná témata vycházející ze sociální pedagogiky.

KUČÍREK, Jiří. *Psychosomatika a děti*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. ISBN 80-86991-80-6.

Publikace Jiřího Kučírka byla vydaná v rámci institutu zabývajícím se ochranou dětí. Ústřední téma se zabývá psychosomatikou u dětí. Psychosomatika je pojmem, který je dnes často skloňován, mluví se o tak zvaných psychosomatických onemocněních, která obecně vznikají jako důsledek nekompenzovaného stresu a zátěže. Kučírek v úvodu knihy popisuje psychosomatiku, poté se zaměřuje na vybrané orgánové soustavy, v rámci kterých popisuje psychosomatická onemocnění. Na závěr se zabývá dítětem a kultem těla, což je dnes často skloňovaný pojem. Kniha je velmi stručná, nicméně i tak poskytuje informace, které se jeví jako užitečné nejen pro ty, kteří mají děti.

LACA, Slavomír. *Výchova - rodina - hodnoty*. Brno: Institut mezioborových studií, 2013. ISBN 978-80-87182-32-1.

O obsahu knihy Slavomíra Lacy vypovídá již její název – kniha se ve své první kapitole zabývá rodinou, zajímavá je zejména podkapitola o sociální patologii v prostředí rodiny, kapitola také pojednává o sociální práci s rodinou; druhá kapitola se zabývá výchovou, která je součástí socializace mládeže a třetí kapitola pojednává o hodnotách v rodině. Zbylé dvě kapitoly se zabývají historickým přehledem názorů na hodnoty a mládeží – zajímavé jsou z našeho pohledu dvě podkapitoly, které se věnují mládeži a sociálně - patologickým jevům.

LEMAN, Kevin. *Sourozenecké konstelace*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-194-8.

Leman se ve své knize Sourozenecké konstelace podrobně zabývá problematikou pořadí narození. V této publikaci se čtenáři seznámí s tím, co rodinné konstelace jsou, a dále se seznámí s podrobnou charakteristikou jedináčka, prvorozeného, prostředně narozeného, a nejmladšího. Dále Leman píše o tom, jak pořadí narození ovlivňuje člověka v manželství, a také (což se nám zdá jako zvláště přínosné), jak vychovávat jednotlivé děti narozené v různém pořadí, protože každé takové dítě si vyžaduje specifický přístup a výchova by tak neměla být jednotná.

LOVASOVÁ, Lenka. *Rodinné vztahy*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. ISBN 80-86991-66-0.

Knihy lékařky Lenky Lovasové, která se zabývá problematikou syndromu týraného, zneužívaného a zandávaného dítěte, je komplexním pohledem do problematiky rodiny a rodinných vztahů. Kniha obsahuje kromě klasického úvodu (co je to rodina, jaké jsou její funkce, atd.), především pojednání o problematice vztahů v rodině, jako je například nezáměr o dítě či nepřiměřená přísnost ve vztahu k dítěti, a také píše o některých sociálně – patologických jevech uvnitř rodiny, například konkrétně o alkoholismu, jenž jako jeden z aspektů rodiny, její fungování a vztahy uvnitř ní negativně ovlivňuje. Tato kniha je z našeho pohledu velmi přínosným zdrojem.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Rodiče a děti*. Praha: Avicenum, 1986.

Zdeněk Matějček, tato významná osobnost dětské psychologie, napsal knihu, která svůj obsah předznamenává již v samotném názvu – je o rodičích a dětech. V rámci kapitoly

Rodina například píše o tom, co Dáváme dětem – a co ony nám?, o tom, zda Chlapeček nebo holčička?, dále o opuštěném otci, o opuštěné matce s dítětem, o duševním strádání a jeho následcích. Kniha Zdenka Matějčka je čtivá, protože je psána „lidským“ jazykem tak, aby jí porozuměla i laická veřejnost. Další kapitoly knihy jsou o kojencích a batolatech, o dětech předškolácích, o různých typech dětí (dítě bázlivé, přecitlivělé, aj.), o výchově ale i těch, kteří vychovávají, o škole, o nepříjemných událostech v rodině (postižení dítěte, aj.) a nakonec o dospívajících. Kniha sice pro tuto práci neměla stěžejní význam, využíváme jí spíše méně, ale jedná se o zdroj, který rozšířil obzory na dané téma.

NOVÁK, Tomáš. *Péče o dítě po rozvodu a její úskalí*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-4110-9.

Tomáš Novák v této knize píše o tom, jaký dopad má rozvod na děti a jak v takovém případě postupovat. Objasňuje také možné příčiny toho, proč dítě po rozvodu některého ze svých rodičů odmítá. Na problematiku také nahlíží z pohledu rodiče, který z odmítnutí vlastním dítětem může mít trauma. V knize se zabývá také mýty, které se týkají rozvodů či porozvodových situací, dále píše o situacích ne zcela obvyklých, jako je například nezáměr rodiče o dítě atd. Novák rovněž dává doporučení, jak řešit emoční zranění související s rozvodem, jak se mezi sebou domluvit způsobem, který by byl pro všechny nejpříjemnější. Ačkoliv předmětem této práce nebylo zabývat se rozvodem v rodině, knihu jsme využili jako jeden ze zdrojů při zpracování podkapitoly s názvem Rodinné vztahy.

NOVÁK, Tomáš. *Sourozenecké vztahy*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-2075-3.

Kniha Sourozenecké vztahy komplexně pojednává o sourozeneckých konstelacích. Také zde najdeme důkladný popis charakterů osob narozených v různém pořadí. Novák také píše o tom, jak se pozice sourozenců projevují v manželství. Nabízí přitom ženský i mužský pohled na svět optikou sourozeneckých konstelací. Kniha Tomáše Nováka pro tuto práci přínosným zdrojem.

PLAŇAVA, Ivo. *Manželství a rodiny: struktura, dynamika, komunikace*. Brno: Doplněk, 2000. ISBN 80-7239-039-2.

Kniha Ivo Plaňavy je členěna do čtyř částí, kterými jsou I. Část: Koncepce, přístupy, teorie; II. Část: Struktura; III. Část: Dynamika; IV. Část: Komunikace. Kniha poměrně podrobně zpracovává téma manželství a rodiny. Plaňava rozebírá různé aspekty, které dané

téma ovlivňují. Tak se například můžeme dočíst o osobnostních proměnných, z nichž i my v této práci čerpáme. Dále se můžeme dočíst o problematice rozvádění a rozvodů, o výběru partnera, o tom, jak komunikují ženy a muži apod. Kniha je z našeho pohledu užitečným zdrojem při studiu problematiky manželské a rodinné, protože podává čtenáři komplexní informace na dané téma.

PREKOP, Jirina. *Erstgeborene: Über eine besondere Geschwisterposition*. Deutsch: Kösel, 2000. ISBN 978-3-46-630529-2.

Tato kniha psycholožky Jiřiny Prekopové nám pomohla lépe pochopit, že mnohé problémy vyplývající ze sourozeneckého vztahu, tedy především rivalita mezi sourozenci, ale i to, že vztah rodičů k jednotlivým sourozencům je jiný, vyplývá z toho, že každý v systému zastává jinou pozici a postavení. Inspirativní též bylo vidět jednu situaci ze dvou úhlů pohledu. Jeden pohled na své postavení v rodině a přístup matky k sobě samé podává autorka této knihy, a druhý pohled na to, co se v rodině dělo a co ovlivňovalo i Prekopovou, podává její sestra. Autorka si náhle uvědomila, jak velice relativní a subjektivní je to, jak dítě vnímá chování rodiče a sourozence ke své osobě. Ne vždy je toto dáno nějakou účelovou křivdou; některé věci jsou dané již tím, v jakou dobu, v jakém pořadí a kde se člověk narodí. A je pak na rodičích, jak se v těchto situacích zachovají a zda jejich přístup oslabí či posílí vztahy mezi sourozenci, ale také vztahy v celé rodině.

SIMON, Jaroslav. *Rodinné konstelace: tok lásky*. Praha: Triton, 2008. ISBN 978-80-7387-132-1.

Jaroslav Simon je klinickým psychologem, který se, mimo jiné, zabývá problematikou rodinných konstelací. V této knize uvádí čtenáře do výše zmíněné problematiky – vysvětluje, co to rodinné konstelace jsou, jak fungují, jak si postavit svůj systém, co je třeba znát před tím, než si svůj systém postavíme apod. Rovněž čtenáře seznamuje se zakladatelem rodinných konstelací, kterým je Bert Hellinger. Kniha je srozumitelná, má přiměřený rozsah a čtenářům poskytuje dobrý základ v rámci dané problematiky.

SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-559-8.

Psychologie rodiny Ireny Sobotkové je publikací, která ve svém úvodu představuje tento, jak sama autorka píše, relativně nový, obor. Autorka ve své knize například vymezuje některé pojmy, které souvisí s psychologií rodiny, pojednává o rodinném systému, o

modelech rodinného fungování, o metodách, jež se používají v rámci procesu diagnostikování rodiny, aj. Kniha je velmi odborná, takže je vhodná pro ty, kteří chtějí studovat problematiku rodiny z psychologického hlediska do hloubky.

ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĎOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách.*

Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0644-6.

Autoři této knihy popisují kvalitativní přístup, seznamují s fázemi tohoto typu výzkumu, s jeho designem, s tím, jakým způsobem lze sbírat data a jak je analyzovat. V druhé části této, poměrně obsáhlé knihy, jsou uvedeny příklady kvalitativních výzkumů. Kniha nám pomohla při realizaci výzkumu, který byl vytvořen v rámci této práce.

PŘÍLOHA P II: SLOVNÍK POJMŮ

Gestalt terapie – psychoterapeutický směr zaměřený na prožitek přítomnosti

Globalizace - celosvětový fenomén propojování světa, kultur

Jedinec - lidská bytost, člověk

Klima v rodině - charakteristické, zpravidla dlouhodobé poměry a naladění rodiny

Osobnost - individualita

Postmoderní doba - období nebo také myšlenkový směr následující po moderně

Průbojnost – razance

Psychoanalýza – psychologický směr řadící se do hlubinné psychologie

Rodina - malá sociální skupina složená z rodičů a dětí

Rodinné konstelace - postavení jednotlivých členů v rodině, psychoterapeutická metoda

Skupinová dynamika – procesy, které probíhají ve skupině a ovlivňují ji

Sourozenecké konstelace - pořadí narození v rámci rodiny

Transakční analýza – psychoterapeutický směr zaměřený zejména na komunikaci

Výchova - záměrný proces formování osobnosti jedince

Výchovný ideál - maximum toho, čeho chceme ve výchově dosáhnout

Výchovný vzor - předloha, podle níž vychováváme

PŘÍLOHA P III: SCÉNÁŘ ROZHOVORU

Dobrý den, v rámci praktické části diplomové práce na téma Rodina a její vliv na vývoj osobnosti jedince, si dáváme za cíl zjistit, *jak rodina pod vlivem sourozeneckých konstelací ovlivnila osobnost jedince?*

Sourozenecké konstelace jsou významným faktorem, v rodinné výchově často opomíjeným, který na nás působí i v dospělosti a dále pak na naše děti. Proto se domníváme, že stojí za to věnovat tomuto tématu pozornost. Chci Vás proto požádat o rozhovor, kde budete moci vyjádřit své zkušenosti, pocity a názory vztahující se k tomuto tématu. Výzkumné šetření je zcela dobrovolné a anonymní.

DĚKUJI ZA VÁŠ ČAS!

Magdaléna Hulová

-
- Máte sourozence? V jakém pořadí jste narozeni? Jaký je mezi Vámi věkový rozestup?
 - Jak jste tuto skutečnost vnímal/a? Co pro Vás nejtěžší? V čem to naopak bylo výhodné? Záviděl/a jste někdy kamarádům sourozence, nebo to, že je jedináček? Proč?
 - Jak byste popsal/a svůj styl výchovy?
 - Myslíte si, že ve vztahu rodič-dítě by měly být jasně vymezené role ve smyslu nadřizený vs. podřizený? Pokud ano, proč?
 - Chováte se ke svému dítěti jako k sobě rovnému? Berete na zřetel názory svých dětí, diskutujete s nimi?
 - Máte na děti požadavky ve smyslu: tohle musíš splnit, takhle se musíš, chovat jinak přijde postih anebo jim necháváte volnost v jejich počínání a chování? Teď si představte situaci: Je zima, řekněme pod nulou. Trváte důsledně na tom, aby si Vaše dítě vzalo čepici a rukavice i když nechce?
 - Jaké uplatňujete ve výchově tresty? Jak často? Za co? Jak odměňujete své děti? Jak často? Za co?
 - Jak trestali a odměňovali rodiče Vás? Jak jste to vnímal/a?
 - Říkal/a jste si někdy: Tak tohle já svým dětem nikdy dělat nebudu? Dodržel/a jste to? Všimáte si někdy, že vychováváte své děti stejně, jako rodiče vychovávali Vás?

- Jak Vy sám/a vnímáte své sebevědomí? Jak si myslíte, že rodina a sourozenci ovlivnili Vaše sebevědomí?
- Bojujete například s nezaplacenými složenkami? Co pro Vás znamená být svědomitý/á?
- Jste v práci spíše iniciativní nebo děláte jen to, co se po Vás chce? Kdybyste se měl/a v zaměstnání přirovnat k nějakému zvířeti, jaké by to bylo? Proč?
- Kdybyste měl/a ze své pracovní pozice sestoupit směrem níž a pracovat např. jako prodavač/ka v supermarketu, jak byste to nesl/a? Proč?
- Co chcete v životě dokázat? Jak se cítíte být ovlivněn/a rodiči při výběru školy a povolání? Kdyby Vám nabídli v zaměstnání pozici vedoucího, byl/a byste rád/a, nebo byste měl/a spíše obavy? A z jakého důvodu?
- V kolektivu přátel byste se označil/a spíše za vůdčí typ anebo běžného člena?
- Jaký význam přisuzujete náhodě a štěstí?
- Jak se díváte na negativní věci, které se Vám v životě staly?
- Zažil/a jste někdy sourozeneckou rivalitu? Zažil/a jste v rodině srovnávání se sourozenci, či se sestřenicemi, bratřenci?
- Jak byste popsal/a vztahy v primární rodině (s rodiči) a vztahy se svou současnou rodinou? Jak jste zvládal/a respektive zvládáte konflikty v rodině? V dětství a nyní?
- Ovlivňují sourozenecké konstelace Váš současný život? Jak?

**Kolik je Vám let? Jaké je Vaše dokončené vzdělání? Kde pracujete? Kolik máte dětí?
Jaký je váš rodinný stav?**

PŘÍLOHA P IV: UKÁZKA ROZHOVORU – ROZHOVOR S RESPONDENTEM R1

Stručná charakteristika: Muž, 33 let, prvorozený, 1 dítě, referent logistiky, vysokoškolsky vzdělaný. Má bratra mladšího o 3 roky.

Poznámka: Tazatel, dále jen T. Respondent, dále jen R.

T: Máš sourozence? V jakém pořadí jste narozeni?

R: Mám sourozence jednoho a jsem narozený jako první.

T: Jak jsi tuto skutečnost vnímal?

R: Hm, tak jako... Myslím, že jsme nikdy nebyli nějakí super kámoši, vycházeli jsme spolu v dětství tak nějak normálně, hráli jsme si ale aji jsme se hodně mlátili a hlavně samozřejmě já jsem pak dostal vždycky, protože on byl mladší, takže žaloval a vždycky, nebo většinou, bylo uvěřeno jemu. A potom v pubertě jsme se spolu nebavili vůbec, to jsme se jako moc rádi neměli, no a teď se spolu bavíme tak nějak normálně, jako v rámci rodinné konverzace, ale jinak jako spolu nemáme nic moc společného, popravdě.

T: Dobře. Ty říkáš, že když se něco stalo a byl nějaký problém, tak většinou se věřilo bratrovi. Já se chci zeptat – když se tomu bratrovi věřilo, i když třeba ta pravda nebyla na jeho straně, jak ses cítil? Jaké jsi měl pocity?

R: No tak jak se asi člověk může cítit. Samozřejmě ukřivdění úplně, že ho prostě nesnáší, protože jemu se věřilo vždycky v podstatě a i když, jak bych to řekl..., jemu se věřilo vždycky a i když něco provedl on, tak vlastně já jsem jakože za to byl zodpovědný nebo jsem dostal taky, protože jsem ho měl hlídat nebo něco prostě v tom smyslu.

T: Takže tam byly i nějaké pocity křivdy?

R: No určitě.

T: A myslíš, že ty pocity křivdy v tobě někde hluboko jsou dodnes?

R: Určitě.

T: Takže jak jsi řekl, narodil ses jako první, měl jsi mladšího bratra. Co na té tvoji pozici bylo nejtěžší?

R: Tak už jsem zmínil, že jsem musel být ten zodpovědnější a prostě to, jak jsem říkal, já jsem se musel nějak starat a vždycky se jemu věřilo víc. Když se něco provedlo, tak on měl pravdu, v uvozovkách. I když to většinou pravda nebyla.

T: Říkáš, že ses o bratra musel starat. V jakém smyslu?

R: No tak byl menší, tak jsme se...prostě jsem na něj musel třeba dávat pozor nebo tak...

T: Takže když jsi šel třeba někde ven, v rámci svých volnočasových aktivit, musel jsi bratra brát s sebou?

R: No, někdy jsem ho musel brát, samozřejmě byl pro mě přítěží.

T: V čem ta pozice prvorozeného byla výhodná?

R: Výhodná? Nevím... Asi jako moc v ničem, řekl bych.

T: Takže nevidíš žádné výhody toho být prvorozený, v tvém případě...

R: Ani ne, protože on si mohl dovolit v podstatě třeba v pubertě cokoliv, co já jsem nemohl a... Takže jako nevím, jestli jsem měl nějaké výhody.

T: Záviděl jste někdy kamarádům to, že byli jedináčky?

R: Hm, to nevím... Já jsem asi nikdy neznal žádné jedináčky.

T: Myslíš si, že ve vztahu rodič-dítě by měly být jasně vymezené role ve smyslu nadřízený vs. podřízený?

R: No tak spíše ano, určitě nepodporuju současné trendy ve výchově, kdy..., které například vidíme ve filmech a tak dále, kdy to dítě..., se s ním strašně diskutuje a může si vlastně dovolit víceméně vše.

T: A proč to nepodporuješ, proč se ti to nelíbí?

R: No, úplně to odporuje mému smýšlení. Prostě podle mě z takových dětí vyrůstají rozmazlení fracci a myslím si, že rozhodně lepší je, v určitých případech, dítěti dát třeba facku než s ním nějak diskutovat a rozebírat něco a tak dále.

T: Chováš se ke svému dítěti jako k sobě rovnému?

R: Ne, nepřistupuji k němu tak, je to prostě dítě. Je to dítě, tak k němu nemůžu přistupovat jako k sobě rovnému.

T: Bereš na zřetel názory svého dítěte, diskutuješ s ním?

R: Tak беру, nicméně dospělý má většinou stejně poslední slovo.

T: Snažíš se v rámci výchovy uplatňovat partnerský přístup?

R: Hm, tak jak jsem už řekl, tady ta výchova, kterou jsem popisoval, se mi moc nelíbí, takže myslím si, že rodič by měl být pochopitelně přátelský, ale měl by být i určitým způsobem autoritativní.

T: Teď si představ situaci: Je zima, řekněme pod nulou, trváš důsledně na tom, aby si tvé dítě vzalo čepici a rukavice i když nechce?

R: No, víceméně ano.

T: A když si odmítá ty rukavice a čepici i po několikerém upozornění vzít, co uděláš, jak se zachováš?

R: Tak ho seřvu. Nebo ne seřvu, vyloženě, ale prostě mu řeknu, ať si to nasadí a ať neotravuje.

T: Co když to neudělá, jak budeš postupovat? Jak daleko až zajdeš?

R: Ale udělá to.

T: Jak bys popsal svůj výchovný styl?

R: Nevím. Prostě musí být většinou po mojem... Jako samozřejmě, můžeme se prostě dohodnout na nějakých věcech a tak dále, ale myslím si, že to dítě by přece jenom mělo poslouchat rodiče.

T: Jaké uplatňuješ ve výchově tresty? Jak často? Za co?

R: Tak podle toho, jak se chová, že... Na tom záleží, jak často. Ale není to moc často. Ale nesnáším nějaké takové scény na veřejnosti a odmlouvání a urážky, nadávky, lhaní, neposlouchání.

T: A jakou formu mají ty tresty?

R: Tak záleží, podle toho, co provede, no... Třeba mu zakáží hry na počítači.

T: A používáš i fyzické tresty?

R: Ne, tak jako nějaká facka, samozřejmě, když prostě lže nebo odmlouvá, tak pak dostane.

T: Jak odměňuješ své děti? Jak často? Za co?

R: Tak třeba za vysvědčení, když má dobré známky, tak dostane něco. Záleží na tom, oč se jedná, jako spíš to, co si přeje, nebo dostane nějaké bonbony nebo tak něco.

T: Co jsou pro tebe dobré známky?

R: A tak většinou dostane vždycky, pokud nemá nějaké tristní vysvědčení.

T: Jak trestali a odměňovali rodiče tebe?

R: Jo tak otec mě občas řezal... Třeba když jsem nějak odmlouval babičce nebo jsem ji úplně nějak ignoroval, tak mi dal třeba pohlavek nebo normálně facku, no a někdy mě fakt jako zřezal trochu...A máti třeba na mě vzala vařečku nebo úterku, ale to jsem pak vykrýval, když jsem byl větší.

T: Jak často tě rodiče takto fyzicky trestali?

R: Jako nebylo to denně. Ne, tak já nevím, třeba každý měsíc.

T: A jak jsi byl odměňován?

R: No, tak vždycky jsem dostal nějaké sladkosti, třeba za vysvědčení, jako nevím, normálně jsem nikdy asi odměňován nebyl, nebo nějaké hokejové kartičky.

T: A odměnili tě rodiče třeba pochvalou?

R: Jako slovní ocenění... No, já jsem měl docela dobré známky, ale stejně to bylo tak jakože: „jo jo jo, dobré, ale tak jako mohlo to být lepší, je to škoda, že jsi neměl tam z toho jedničku“, a tak dále..

T: Jaké jsi měl tedy známky?

R: No, na základce většinou jsem měl samé jedničky a tak třeba tři dvojky. A trojky žádné, myslím. Ale vyznamenání, to jsem měl vždycky. A rodiče třeba říkali, že je to škoda, že kdybych se snažil... Ale tak jako, mě to stejně bylo vždycky fuk, já jsem se nikdy moc neučil, takže mi to bylo jedno.

T: Říkal sis někdy: Tak tohle já svým dětem nikdy dělat nebudu?

R: Tak asi bych je neřezal takovým způsobem, jako otec, který mi občas dával takové bomby.

T: Dodržel jsi to?

R: Tak ano, určitě neřežu děti tak, až by mu odletěly brýle.

T: Všimáš si někdy, že vychováváš své dítě stejně, jako rodiče vychovávali tebe?

R: Asi jo. Tak já si myslím, že každý řekne, že to nebude dělat, ale potom k tomu stejně inklinuje.

T: Jak se díváš na negativní věci v tvém životě, které se ti staly?

R: Tak já se minulostí moc nezabývám... Mně se nic moc negativního neděje. Tak občas mě třeba něco napadne, ale nehodnotím to nijak. Nevím, já se tímhle tím moc nezabývám, nepřemýšlím o takovýchto věcech.

T: Zažil jsi někdy sourozeneckou rivalitu?

R: Tak brácha ten dělal samozřejmě všechno, co tatínek, aby se mu zalíbil, že... Takže ho hodně napodoboval, třeba ve sportu...Ale já jsem nějak neměl tu potřebu, mě to bylo jedno.

T: Co si myslíš o lidech s nízkým sebevědomím?

R: Nevím, nemyslím si o nich nic, já se o lidi moc nezajímám, popravdě... Nevím, no tak si třeba řeknu, že jsou třeba chudáci nebo nevím, ne přímo tohle ale...Nebo z nich mám i třeba srandu občas.

T: Proč máš z takových lidí, kteří nemají sebevědomí, srandu?

R: Tak záleží, jak nízké to sebevědomí je. Pokud je někdo totální outsider.. Nevím, no.

T: Kdo u tebe v rodině plánuje a rozhoduje o výletech a dovolených?

R: Přítelkyně. Ona by stejně nepodstoupila to, kam bych chtěl jet já nebo takhle, takže v podstatě bych mohl jet buďto sám, což asi taky někdy udělám, anebo můžu jet s ní někde, kde chce ona, no. Vzhledem k tomu, že ona rozhodně nepojede na místa, kde chci jet já a mně ty její místa zas až tak nevadí, tak je mi to celkem jedno. Ale někdy si asi zajedu sám někde, kde chci jet sám.

T: Jak to bylo u vás v dětství? Měli jste nějaké slovo v rozhodování, např. vůči ostatním sourozencům a rodičům?

R: Tak o tom rozhodoval otec. Matka je taková submisivnější. My jako děti jsme o tom mohli rozhodovat asi těžko.

T: Bojuješ s nezaplacenými složenkami ve smyslu, že se nedokážeš dokopat k jejich zaplacení, ačkoliv finance máš?

R: Ne, já jsem v některých věcech až moc zodpovědný.

T: Jaký význam přisuzuješ náhodě a štěstí?

R: Jako když někdo vyhraje třeba milion nebo tak, tak to je náhoda. Ale jinak tomu nevěřím. Já třeba ani v osud nevěřím. A štěstí... to je pohoda.

T: Co chceš v životě dokázat?

R: Já nad tím zas tak nepřemýšlím, prostě. Tak nějak žiju a... Samozřejmě, když se bude dařit, tak to bude dobré. Jako nemám nějaké cíle, nebo úplně, že bych se chtěl stát ředitelem nějaké firmy třeba, kde pracuju, i když by to bylo dobré, ale že bych nějak extra nad tím uvažoval, to ne.

T: Jak se cítíš být ovlivněn rodiči, výchovou a sourozenci při výběru školy a povolání?

R: Tak bratr mě neovlivnil nijak, ale rodiče při volbě školy samozřejmě... Nějak mě do toho tlačili způsobem určitým... Chtěli abych dělal něco podle jejich představ, ale to já jsem nechtěl, já jsem většinou dělal to, co já jsem chtěl, nebo co jsme uznal za vhodné.

T: Jak to vnímáš, že tě do něčeho, svým způsobem, tlačili?

R: No tak třeba měli dobré argumenty, jo... Chtěli třeba, ať mám nějaký zajímavější obor než jsem vystudoval a tak dále. Ale tak já jsem si prostě víceméně rozhodoval, jak jsem chtěl. Nenechal jsem se jimi nijak ovlivnit.

T: Jak si myslíš, že rodina a sourozenci ovlivnili tvé sebevědomí?

R: Jo, tak asi ovlivnili nějakým způsobem. Tou výchovou... Myslím si, že ovlivnili hodně třeba to, že jsem spíše introvert, jejich výchovou, nebo nevím... Ale třeba tím, že mi zakazovali nějaké věci tak jde to poznat, že mě nějakým způsobem ovlivnili. Třeba to sebevědomí je nižší... I když jak v čem, záleží, no. Ale prostě, že jsem spíš takový, spíš nevím... No, jednak ti rodiče a taky to, že jako dítě jsem byl v nemocnici, údajně jsem byl normální dítě jako veselé a takhle, a z tama jsem se vrátil víceméně takový jakože úzkostlivý nebo tak něco. Prostě uzavřený. A taky třeba otec mě seřval, tak mi to nebylo příjemné, tak jsem se radši stáhl, než se s ním vybavovat nebo hádat a tak dále, což si myslím, že mám doteď – než abych se s ním vybavoval a dohadoval tak prostě řeknu jenom: „jo, dobré“ a...

T: Zažil jsi v rodině srovnávání se sourozenci, sestřenicemi?

R: Hm... Asi jo, zažil jsem i třeba srovnávání s nějakým spolužákem nebo tak...Jako „vem si příklad tady z Aleše“...Ale se svým bratrem asi taky, on měl lepší známky...Nebo taky, že bych měl chodit více ven, že bych měl více sportovat..A já jsem třeba radši seděl u počítače nebo tak něco...

T: Co pro tebe znamená „být svědomitý“?

R: Tak já si myslím, že jsem svědomitý možná až příliš. Tak když třeba mluvíme o těch sourozencích, tak můj bratr je víceméně takový free, že prostě... Hlučný, na všechno kašle, myslím, že v mnoha ohledech až přehnaně dává najevo jako svou nezávislost, a já jsem spíše takový svědomitý, pečlivý, že si všechno udělám pečlivě, puntičkářsky až...My dva jsem, řekl bych až dva takové extrémny.

T: Jak jsi zvládal konflikty v rodině? V dětství i nyní?

R: Tak konflikty v dětství... To jsem byl seřván, seřezán nebo mi bylo něco zakázáno. Teď to nějak neřeším, nejsem konfliktní typ, nemám potřebu se s někým dohadovat o něčem... Vždycky řeknu: „jo jo jo“ nebo „dobré“, odseknu mu a nazdar.

T: V kolektivu přátel by ses označil spíše za vůdčí typ nebo běžného člena?

R: Běžného člena.

T: Kdyby ti nabídli v zaměstnání pozici vedoucího, byl/a bys rád, nebo bys měl spíše obavy?

R: Byl bych rád.

T: Jsi ve své práci iniciativní nebo děláš jen to, co se po tobě chce?

R: No víceméně jen to, co se po mě chce. Ale třeba někdy udělám i něco víc, nebo tak...

T: Kdyby ses měl v zaměstnání přirovnat k nějakému zvířeti, jaké by to bylo? Proč?

R: Takové otázky nesnáším, dál... Nevím, nikdy jsem nad tím neuvažoval, nikdy jsem takové otázky neměl rád... Nevím, prostě... K nějakému línému asi. Jaké je líné zvíře? Jo, lev bych řekl.

T: Proč lev?

R: No, protože jednak jsem znamení lev a potom, ten lev je takový líný, často se jenom tak povaluje, nechce se mu nic dělat, to jsem přesně já, ale zase umí, když chce, tak umí prostě se rozběhnout a tak. Nebo spíš, když potřebuje. A když nepotřebuje tak prostě jenom tak se povaluje.

T: Ovlivňují sourozenecké konstelace tvůj současný život? Jak?

R: Ano a to proto, že vím, že ti starší jsou více zodpovědnější a ti mladší jsou tací více bezstarostní, vidím to například i u svých kamarádů. Bylo by to lepší, kdybych byl ten mladší, protože bych si mohl v dětství i pubertě dovolit víc, a myslím si, že bych byl i jiná osobnost, nevím... Třeba více extrovertní.

T: Děkuji za rozhovor.

Terénní poznámky k respondentovi R1.:

Respondent doplnil rozhovor krátkým příběhem, k němuž se vracel, ačkoliv v jiné souvislosti. V něm se řešilo odcizení hokejových kartiček spolužákům, kterého se dopustil mladší bratr respondenta. Když rodiče s bratrem tuto situaci řešili, bratr označil za hlavního viníka svého staršího bratra, když uvedl, že ten jej ke krádežím nutil. Prvorozený respondent přítom, dle svých slov, o celé záležitosti neměl ponětí.